

IV. rész

Orosz fogságból magyar rabságba 1949–1954

Ismét a borovicsi táborban

1949 tavasza korán köszöntött be. A kemény, jeges, hatalmas hótömeg meglágyult, összeesett, majd egyre fogyott. Az erdő és a föld illatával küldte ébredése üzenetét. Ezen a tájon ilyenkor még csak álmodni szoktak a tavaszról...

A Waldlagerban vidámabban bújtunk elő barakkunkból, sétáink egyre hosszabbak lettek Gerharddal, aki erre az időre abbahagyta újabban kedvelt időtöltését, a rajzolást. Az enyhe levegőben volt valami, ami bizakodóvá tett, szívet melegített, élesztette a reményt. A fogolynak nem kell sok, egy mosolygós hóvirág fehérsége vagy a vadárvacska többszínű fejcskéje elegendő ahhoz, hogy megérezzük néma üzenetüket, amely csak jót jelenthet számunkra. Mint már annyiszor, ismét reménykedtünk. Ezért nem lepődtünk meg, amikor az orosz parancsnokság közölte velünk az indulás időpontját.

Mámorban éltünk, lélekben már szeretteinket öleltük. Csomagoltunk, felesleges, máskor oly nagy kincsnek számító „értékes felszereléseinket” elajándékoztuk, ruháinkat rendbe hoztuk, vártuk az indulás percét. A válás megható volt: a sors által összezárt emberek mondtak búcsút egymásnak. A németekkel közösen eltöltött évek nehézségei, harcai tesvérekké, barátokká kovácsoltak bennünket, s nem gondoltuk, hogy a politikai határ talán örökre elválaszt minket egymástól. Ugyanakkor sejtettük, legtöbbünkkel aligha találkozunk valaha is.

Gerd meghatva ölelt magához, nem üzent velem semmit, hiszen tudta, pontos és részletes beszámolót küldök hozzátartozóinak. A kaputól még egyszer visszaszaladtam, megöleltem Ossit, aki az üres barakkban (hiszen csak az öt osztrák törzstiszt maradt ott) feküdt az ágyán, s mereven bámulta a mennyezetet. Gerd és barátai a barakk

ajtájában állva intettek búcsút, s mi elindultunk – úgy gondoltuk – a hazatérés útján.

Fegyvertelen orosz katona kísért, aki nemigen törődött velünk. Egy ideig még integettünk a tábor legmagasabb pontján álló Gerdnek, majd eltűnt a szemünk elől, és mi ballagtunk, hol egykedvűen, hol vidáman, olykor nótázva. Különös érzés volt ismét belépni a borovicsi városi tábor kapuján, ahol pár évvel azelőtt kemény, elkeseredett harccal próbáltuk jogainkat kivívni, és ahol ugyanúgy elbuktunk, mint Budán. Most azonban egészen más volt. Hazatérő, majdnem szabad katonák telepedtek le a priccsekre. Sokan úgy érezték, kicsomagolni sem érdemes, hiszen a tények igazolják, hogy csak napok kérdése, s a szerelvény elindul velünk hazafelé.

Ebben a már otthon járó álomvilágban szentségtörésnek hatott a nagy robaj, amellyel kivágódott az ajtó. Már felébredtünk, meg is reggeliztünk, s álmodoztunk: békés, nyugodt és családias hangulat lengett körül minket. Ebbe a légkörbe toppant be a két szudétanémet, az ajtó valószínűleg kicsúszott a kezükből. Hangjuk kellemetlenül élesen csattant: „Ötven mann sofort kartopfelschalen!” (Ötven ember azonnal krumplit hámozni!) Szerencsétlenségükre hozzátették: „Marsch!” Ez a ránk nézve sértő felszólítás már addig is felháborította a vérmesebb magyarokat, de most, a hazatérés mámorában olaj volt a tűzre.

A bejárathoz közeli priccsről felugrott Feri Pali főhadnagy és Páhoki Jancsi hadnagy. Megragadták a németek gallérját, s ékes debreceni tájszólassal, tört németiséggel közölték velük: „Pass auf! Wir Ungarn, Offizier. Gehen nach Hause. Nein marsch, mert beverem a pofádat. Verstehen?” A két szudétanémet máris repült kifelé az ajtón. A barakk fölbolydult. Pali dohogott még egy ideig, Jancsi elszívott egy cigarettát, s ezzel le is vezették mérőüket.

Kíváncsian vártuk a fejleményeket. Mintegy fél óra telhetett el, amikor kopogtak az ajtón, s belépett a két német. Udvariasan köszöntek, s a Herr Oberst, azaz Rummy ezredest keresték. Miközben Rummyhoz vezették őket, fél szemmel Palit és Jancsit figyelték. Bemutakoztak az ezredesnek: a tábor parancsnoka és helyettese voltak. Elnézést kértek, nem tudták, kik vagyunk. Nagyon meg vannak szorulva, a segítségünket kérték.

Ez már beszéd, kiáltotta Pali és Jancsi, s elsőként jelentkeztek, s kezüket nyújtották az őket továbbra is gyanakvóan figyelő németeknek. Miközben kezet ráztak, Pali magyarul azért még elmagyarázta nekik: „de ha legközelebb is a marsch kifejezést használjátok, akkor

valóban szétverjük a pofátokat. Verstehen?" A két német lelkesen bólogatott: „ja, ja”.

Pali és Jancsi az ajtóig kísérte a vendégeket, de nem hiszem, hogy örültek ennek a díszkíséretnek. Annál inkább a munkára jelentkező nyolcvan embernek. Soha többé nem láttuk őket, messze elkerülték barakkunkat.

Végül ránk virradt 1949. április 26-a. Úgy éreztük, feledhetetlen nap, hiszen négy esztendő után visszatérni készültünk régi világunkba, ahol ekkor már bizonyára kibomlott a tavasz, az orgonák ontották illatukat. Miközben lelkesen, örömteli várakozással indultunk ki a kapun, nem sejtettem, hogy ezekben a percekben temetik Gizi mamát, akinek lelkéért – Béluska szavai szerint – angyalok jöttek el arany hintóval. A hosszú, halált hozó otthoni napokról mit sem sejtettem, azt sem tudtam, Klárit és Babiszt, illetve a hajlott hátú nagypót még inkább megtörte a gyász.

Reménnyel lelkünkben nem sejtettük, hogy a kapun kívül lélekdermesztő fagy vár ránk, amely a bizakodás palántáját azonnal megöli. Észre kellett volna vennünk, hogy valami nincs rendjén, mert feltűnően sok, kíváncsi fegyveres orosz katona sorakozott föl, de aki rózsaszín szemüveget visel, azt elvakítja a boldogság.

Az oroszok gyűrűjében váratlanul megkezdődött az alapos, mindenünkből kiforgató zabra. Némán túrtuk, kiszolgáltatva, s azonnal felismertük, ez nem a hazatérést jelenti. A durva bánásmód felülmúlt minden addigit.

Menteni jóformán semmit sem lehetett: már csomagolni kezdtem a maradékaimat, amikor az egyik orosz észrevette a szépen átkötött, hazulról kapott leveleket, örömet, vigaszt, kapcsolatomat az otthonnal. Gúnyos, kaján arckifejezése feledhetetlen, s a mozdulat, amellyel felkapta, a zsinórt elszakította és a köteget röhögve hajította szerte. Tehetetlenül bámultam százfelé repülő kedveseim után!

Mintegy kilencszáz gyászos hangulatú, eltaposott reményű, szerencsétlen magyar vonult némán az állomás, az ismeretlen felé. Dermedt hangulatban feküdtünk a vagonokban, közömbösen figyeltük a vonat zakatolását. A magyarokat szállító szerelvények egymás után érkeztek. A hatalmas szovjet-orosz birodalom minden pontjáról Kijevbe és a „voronyezsi új hazába” gyülekeztették a tábor-törzseket. Négy év alatt négyszázezer magyar tért haza, a táborok egy része elnéptelenedett, ezért gyűjtötték össze a „maradék magyarság”-ot. Finn Karéliától Petyigorszkig, Sztalino-Gorszktól Odesszáig, Borovicsitól Szibériáig mindenholnan érkeztek honfitársaink: idegenek,

csak névről ismert ismeretlenek, rég halottnak hitt, elfelejtett, holtta nyilvánított emberek kerültek vissza közösségünkbe. Közös nyelv, közös sors, közös vágy és közös szorongatás. Ez adott erőt ahhoz, hogy „új otthonunkat” az adott körülmények között a legemberibb, leginkább elviselhető módon alakítsuk ki.

Érdekes emberek, sorsok, történetek, soha el nem képzelt „emberi állapotok”-ról szóló beszámolók tették színessé napjainkat, s mi ekkor döbrentünk rá, hogy nekünk a fogolyéletnek nem is a legrosszabb oldala jutott. Sokan valóban megszenvedték a mögöttünk lévő éveket, folytonos küzdelmet kívánt a puszta életben maradás. Erkölcsi tartás kellett ahhoz, hogy maroknyi kásáért ne térjenek le a becsület útjáról.

Harminc év távolából visszatekintve az orosz tisztek közül három név ötlík eszembe, három különböző embertípus rajzolódik ki.

A táborparancsnok, Avgyejev őrnagy csendes, nyugodt, fegyelmezett, hivatalát komolyan ellátó katona volt, aki nem barátkozott, de nem is gyűlölte a foglyokat.

Szeyfied kapitány testi fogyatékosága lelki fogyatékosággal járt együtt. Gyűlölettől fűtött politikai tiszt, aki sok szenvedést okozott a foglyoknak.

Fircov főhadnagy feladata a háborús bűnösök felkutatása volt. Arra a halászra hasonlított, aki – miután kifogta a nagy halakat – egyre kisebbekkel kénytelen beérni, s a végén már annak is örül, ha olyan kis hal akad a hálójába, melyet korábban már elengedett. „Halat” kellett produkálnia. Ezt még csak-csak beláttuk, de „életben maradáshoz” erkölcsstelen eszközök segítségével szerezte meg a tanúkat.

A parancsnokságot lekötötték az érkező csoportok, ezért örültek a táborban uralkodó viszonylagos békének és nyugalomnak. A parancsnok személye, a konyha és az orvosi ellátás, azaz kórház jelentette ennek biztosítékát.

Tömeghalál a horhosban

Odaérkezésünkkor a tábor parancsnoka Felcsiki Gábor őrnagy, régi doni fogoly volt. Zárkózott, vékony testalkatú ember, pergamenszerű arcbőrrel, keskeny, hegyes orral. Palócosan „á”-val beszélt, aki az itthoni rangfenntartásos előléptetés miatt nem varrta fel az alezredesti rendfokozatot. (Akkor fogságba estek, azok előléptetése függőben maradt.) Csak akkor szólalt meg, ha kellett. Érdekeinket követke-

zetesen képviselte, nem féltette táborbeli „hatalmát”. A legendás hí-
rű – ekkoriban közel ötvenéves – katona neve 1938-ban vált közis-
mertté. Komáromban megkezdődtek a magyar–csehszlovák határ-
revíziós tárgyalások. Magyarország erődemonstrációs céllal mozgó-
sította katonai egységeit, s felvonultatta a határ mentén. Felcsiki al-
kulata Rimaszécsnél állomásozott. A tárgyalások nehézkesen halad-
tak. Felcsiki végül megunta a tétlenséget, s elrendelte a támadást a
cseh kiserődök ellen, melyeket váratlanul ért a támadás. Felcsiki
lovaglópálcával a kezében haladt a gyalogság élén. A páncéltörő
ágyúkat Felcsikiné, Herszényi Anna irányította, s oly mértékben tűz
alatt tartotta az erődöket, hogy azok szinte megbénultak, mire a ma-
gyar gyalogság támadásba lendült. A csehek kiürítették az erődöket,
elhagyták a szomszédos falvakat, amelyekben távozásuk után meg-
szólaltak a harangok, a tornyokon megjelentek a háromszínű zász-
lók, s a színmagyar lakosság örömmámorban fogadta Felcsikiéket. A
tárgyaló magyar küldöttségnek, a Honvédelmi Minisztériumnak kí-
nos volt a katonai akció, de Felcsiki csak írásbeli parancsra volt haj-
landó visszavonulni. Hogy ne kelljen hadbíróóság elé állítani, elme-
gyógyintézetbe zárták. Amikor Imrédyvel találkozott a fronton (aki
1938-ban miniszterelnök volt), az felfigyelt a nevére, s nem állta meg
szó nélkül: „Igen kellemetlen percekot szerezteél akkor nekünk, de
stramm fiúk voltatok.”

A tábor legfontosabb helye középpött a konyha volt, nagy étkezdé-
vel és annak végében egy kis színpaddal. Addigi tapasztalataink
alapján a visszaélések központja. A konyhai beosztottak kiváltságos
embereknek számítottak, akiket körülrajongtak a többiek, így sem-
miben nem szenvedtek hiányt, olykor gavalléroknak is bizonyultak.
Ezt azonban nem saját zsebük, hanem a közösség gyomra sínylette
meg.

A koszt ízletesnek, mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt
megfelelőnek bizonyult. A konyha főnöke, zászlósi rendfokozattal,
szintén doni fogoly volt. Eleinte zavarba hozott bennünket, hogy
többféleképpen szólították: Göndör, Sundri, Krena. Nekünk ez szo-
katlan volt, de a doniaknak nem, akik átvették a szovjet mintát, s
fedőnevet használtak. Kredits Sándor zászlós volt a hivatalos meg-
szólítása. Széles homlokú, sárgás bőrű, széles vállú, izmos ember, aki
az első pillanatban ellenszenves benyomást keltett. Félve nyújtottam
be csajkámot, s ő fel se nézve osztotta az adagokat. Úgy éreztem, ez-
zel az emberrel sosem kerülök közelebbi kapcsolatba.

A konyha kíméletlen ura volt, mindennek utánanézett, ellenőrizte a produkt-felvételezőt, s a visszaéléseknek gátat vetett. A szakácsok a konyháról semmit se „vihettek” ki. Amíg el nem teltek, annyit ehettek, amennyit akartak, de azután csak a normál adag járt nekik. Újításként megszavaztatta – mindenki hozzá is járult, Warden Miska bácsi kivételével –, hogy a napi vajadagból levonjanak egy dekát, s abból olyan tortát sütött vasárnap, hogy az otthoni cukrászok is megirigyelhették volna. Miska bácsi tiltakozása abból állt, hogy ugyanabba a csajkába kérte a levest, a második fogást és a tortát, majd mindezt összekeverve ette meg. Második alkalommal azonban már ő is jóízűen fogyasztotta a foglyok számára szinte már elfeledett csemegét.

Sorsa jellemző a doniakra. 1916-ban született Rákosszentmihályon. Jogot végzett, utána az árvaszéken dolgozott. Katonaként a „vonat”-nál, a szállító oszlopnál teljesített szolgálatot, így került ki a frontra. 1942 karácsonyán eljegyezte szerelmét, majd váltótársával „rövid időre” visszakerült a frontra, hogy szolgálatát átadja, és végleg hazatérjen. Január elején bekövetkezett a doni áttörés, s mindketten, a leváltott és a leváltó is fogásba esett.

Amikor Stomm altábornagy kiadta parancsát, amelyben mindenkit felmentett esküje alól, Sanyi kis csoporttal, amelynek tagja volt szlovákul beszélő rákospalotai legénye is, elindultak nyugat felé. Igyekeztek elkerülni mindazon helyeket, ahol nagyobb mozgást láttak, hogy megússzák a várható légi- és harckocsi támadásokat. A visszavonuló egységek – emberek, lovak, szekerek – egy hosszú horhosban vonultak. A mélyút oldalai olyan meredekek voltak, hogy azokon nem lehetett feljutni.

Sanyiék a dombtetőn haladtak, amikor megjelentek a T-34-esek. Több lépcsőben laposra taposták a tehetetlen, menekülni nem tudó, életükért könyörgő embereket, lovakat, szekereket. A jajgatás, csontropogás, kétségbeesett emberi üvöltés messzire hallatszott. Mindenki elpusztult, aki a mélyútban tartózkodott. A harckocsik pedig a jól végzett munka után továbbvonultak, nyilván újabb prédát keresve.

Sanyiék, a látvány borzalmától magukhoz térve, ugyancsak elindultak. Időközben németek is csatlakoztak hozzájuk, most már mintegy huszonöten lehettek. Lőszerük elfogyott, ellenállásról szó sem lehetett, amikor észrevette őket egy kozák lovascsoport. Megadták magukat, Sanyi legénye tolmácsolt. A kozákok sorakoztatták őket. Sanyi negyedik volt a sorban. Ez ki? – kérdezte az elsőtől az orosz tiszt. A tolmács fordította a választ: „német alezredes”. A tiszt erre

elővette a pisztolyát és lőtt. Egy alezredest már hiába várt haza a családja. Így tett a másodikkal, majd a harmadikkal is. Sanyinak annyi ideje maradt, hogy elmondjon egy Miatyánkot, a kozák már előtte állt. Magyar tiszt, mondta Sanyi legénye. A kozák bólintott, továbblépett, lelőtt még öt németet, majd ismét Sanyihoz lépett, feltépte köpenye nyakát, megnézte a rendfokozatát. (A magyarok nyakon, a németek vállon viselték a rangjelzést.) Konzerveket, több csomag cigarettát nyomott Sanyi kezébe. A németeket a lovakhoz kötötték, a magyarokat közrefogták, és úgy kísérték őket a legközelebbi településre.

Így kezdte Sanyi a fogságot. Végigjárta a doniak megpróbáltatásokkal teli útját, a haláltáborokat, végigélte az éhezés embertelen időszakát, megüszött egy olyan tábor is, amelyben hatszáz fogoly közül csak csak öten maradtak életben. Rákosi, Weinberger (Vas Zoltán), Wolf (Farkas Mihály), Andics Erzsébet, Gerő Ernő rendszeresen járta a hadifogolytáborokat, létre akarták hozni a „Rákosi-légiót”. Képtelen ötlet volt, összeegyeztethetetlen az esküvel, hiszen magyar bajtársak ellen kellett volna harcolniuk. Sanyit arra figyelmeztette Vas Zoltán, ne nagyon igyekezzen haza, mert otthon halál vár rá.

Olyan táborokban élt, ahonnan csak 1948 végén adhatott hírt magáról. Sanyi menyasszonya időközben férjhez ment, de amikor megtudta, hogy Sanyi él, felajánlotta, azonnal elvállik. Sanyi „postafordultával” lebeszélte erről, hiszen ki tudja, mikor kerül haza.

A nehéz évek ellenére mosolygós, derűs hangulatú, nótázó, szívesen mesélő ember volt.

A konyha után a kórház jelentette a tábor legfontosabb helyét. Valamennyi altáborból ide hozták kórházba a betegeket. Az orosz orvosnőnek két szesztra beosztottja volt. Vera alacsony, vékony, formás, szépecske orosz-zsidó lány volt. Úgy mozgott közöttünk a táborban, hogy észre kellett vennünk. Az egyik alkalommal két fiatal tiszt sétált a tábor udvarán. Előttük haladt, könnyű nyári ruhában Vera. A Sanyi jóvoltából jóllakott két tiszt Verában felfedezte a nőt, s gondolataikat népies kifejezésekkel szavakba is foglalták. Mondatukat azonban alig fejezték be, Vera visszafordult, s elfogadható magyarsággal „világosította” fel – ugyancsak népies kifejezésekkel – a két kővé dermedt tisztet, hogy mit is csináljanak. A tábor perceken belül tudta, Verára vigyázni kell, ért magyarul, de hogy hol tanulta meg nyelvünket, akkor még homály fedte.

Szonja, a másik nővér a tábor legtöbb lakója előtt ismeretlen maradt, azok ellenben áldották, akiket ápolt. Miseborunkat is ő szerezte be.

Dr. Nagy Pali ideg orvos – valamivel fiatalabb nálam – komoly, nehezen barátkozó ember volt. Rimaszombatba való, ezt kiejtésén is érezni lehetett. Az egyetemet Prágában, Bécsben és Budapesten végezte. Már régen otthon kellett volna lennie, de megbocsájthatatlan bűnt követett el. Orvosi naplót vezetett, amelybe följegyezte az elhaltak nevét, esetleg címét is, a halál okát, ami rendszerint az elégtelen táplálkozásra volt visszavezethető.

Dr. Molnár Dénes belgyógyász fiatalabbnak látszott a koránál. Szerettük derűs kedélye, örökös mosolya miatt. Szívvel-lélekkel orvos és nagyszerű ember volt.

Dr. Csathó Jóska rendőr százados dolgozott egészségügyiként a kórházban. Lelkiismeretesebb ember nem is kerülhetett oda.

Megérkezik Széki Pista

A lelkeket a Páter, dr. Balogh István gondozta. Vonzó személyisége mindenkit magával ragadott. Másik lelkészünk dr. Kopcsányi Miklós volt, bizonyára jó pap, de a táborközösségben nem találta a helyét.

Pista derűs kedélyével felvidította társait, ugyanakkor – ártatlan szándékkal – szeretett intrikálni. A harminckét éves lelképásztor Sárospatakon született, öccse premontrei szerzetes, húga apáca-tanárnő volt. Diákjai tűzbe mentek érte, együtt sportoltak, s mindig megtalálta velük a hangot. Büszkén hordta zubbonya nyakán a keresztet. Mindenütt ott volt, mindenről tudott, mindenki érdekében kiállt, sohasem féltve nyugalma és kényelmét. Zsidovlenko alezredes, upravljenyie (körzetparancsnok) fanatikus bolondnak tartotta. Többször az őrségre rendelték, ilyenkor rendszerint megkérdezték tőle, levelezik-e a pápával, s mit szokott neki írni. Pista szerette az ilyen kérdéseket. Felcsillant a szeme, vágott az esze. „Igen, minden hónapban írok neki, beszámolok az itteni életéről. Közöltem, hogy maguk csak beszélnek a vallásszabadságról, de a gyakorlatban mindig nehézségeket támasztanak a vallás szabad gyakorlásával szemben. Az én munkámat is akadályozzák. Magáról többször is megemlítettem, hogy a legelvetemültebb valamennyiük közül”, mutatott rá rendszerint arra, aki a legközelebb ült hozzá. Ilyenkor azonnal visszaküldték, de előfordult, hogy valamelyik őr megkérte, ha legkö-

zelebb ír, közölje a pápával, nem annyira rossz ő, gyerekét is megkezesztette a felesége; igaz, a tudta nélkül, nehogy neki kellemetlensége legyen belőle.

Később, már a „romtáborban” a Bányász néven ismert százados, táborparancsnok elrendelte, hogy a vasárnapi prédikációt oroszra fordítva mindig be kell nyújtani neki. Pista bólintott, megírta a szentbeszédet, az oroszul nagyon jól tudó Marosvölgyi Imre barátunk lefordította, s Bányász máris olvashatta. Pár hét múlva üzent, hogy a jövőben nem tart igényt a prédikációra. Pista azonban következetesen továbbra is leadta. Bányász meglepődött ezen, de szó nélkül átvette az iratot. Egyszer azután megkérdezte Pistát, miért teszi, hiszen nem kíváncsi rá. „Valóban engedélyt kaptam a szabad prédikációra, de a jövőben is minden héten bemutatom, mert így legalább elolvassa, és talán ragad magára valami. Ha majd a túlvilágon az Isten számon kéri magától hitetlen életét, ne hivatkozhatson arra, hogy nem hallott a hitről, a kereszténységről.” A romtáborban Pista volt az egyetlen pap, ezért javasolta, kezdjük a misét protestáns zsolttárral, utána igehirdetéssel, majd protestáns énekkel folytassuk. Utána – mise előtt – aki akar, elmehet. A közös ének, a közös igehallgatás összekapcsolta az embereket, s a legvastagabb nyakú kálvinista se hagyta ott a szentmisét. Megszűnt a felekezeti különbség. Egyedül nemes Gereöffy Géza csendőr alezredes kapált ilyenkor feltűnően a porta közelében, hogy lehetőleg minden ór lássa, nem jár misére, hátha így jó pontot szerez, s hamarabb hazakerül. Tévedett.

Lassanként megszoktuk az új környezetet, már-már „otthon éreztük magunkat”, s házigazdai szeretettel fogadtuk az újabb jövevényeket. A petyigorszki tábor szokatlan időben, ebéd után érkezett, amikor már senki nem várta őket. Percek alatt ott álltunk a kerítés mellett, s kíváncsian méregettük, kik azok, akiknek a sorsa megegyezik a miénkkel, s kik juthattak időközben haza. Széki Pista barátom éppen akkor gyűjtött rá, amikor felfedeztem a galántaiak, Gerlei Feri, Birkás Jancsi, Vizi Imre, Tereskei Plutó gyűrűjében. Örömben nagyot kiáltottam, majd mellettem Kredits Sanyi hangja zengett: Pekuli! Szállt a kiáltás a dróton keresztül a kintiek felé, Sanyi megragadta a karomat, s örömmel magyarázta: „Nézd Béla, régi iskolatársam, nagyon jó barátom áll ott.” Legelőbb az lepett meg, hogy ismeri a nevem, hiszen addig látszólag észre sem vett, utána pedig, hogy Pekuli személyében Pelsőczy Laci rendőr százados a háromsoros tuskésdróton át könnyes szemmel fordult Sanyi felé: Istenem! Sanyi! Sanyikám! Hát élsz?

☞ Széki Pistával ekkor kötöttünk örök barátságot, amely Pista 1968-as haláláig tartott. Magam mellett szorítottam neki helyet, s miután bejutott és megöleltem, már vezettem is az „új haza új helyére”.

☞ Sztalino-Gorszk egykori lakói – kisebb csoportban – pár nappal a petyigorszkiak után érkeztek. Dr. Marosvölgyi Imre, népszerű nevén a Püspök, régi ismerősünk volt. Kitűnt a csoportból, látszott, kondícióját nem veszítette el, örök mosolya sem hagyta cserben. Úgy intégetett, mint aki természetesnek tartja a viszontlátást.

☞ Később szemünk megakadt egy magas, jó megjelenésű szőke, göngör hajú, barnára sült bőrű tüzérpárolis főhadnagyon. Mozgása nyugodt, fegyelmezett, kiegyensúlyozott, öntudatos volt. Az első pillanathban szimpátiát éreztünk iránta, s alig vártuk, hogy megismerkedhessünk. A Kazár Istvánnal való találkozásból síríg tartó barátság alakult ki. A szőke „ladovikás” – szándékosan ejtettük így – valójában sosem volt ludovikás, hanem ténylegesítette magát. Egykorúak voltunk, Szombathelyen szolgált, s korábban esett fogságba, mint mi.

☞ Vera szesztra és Anonymus főhadnagy szeme ismerősként találkozott. Vera óvatosan szája elé tette az ujját, amit főhadnagy társunk fejbőlintással vett tudomásul. Vera még aznap megkereste, s hallgatását kérte, mondván, itt nem ismerik a múltját.

☞ Vera a magyar csapatok visszavonulása idején megismerkedett egy gazdászati tiszttel, s a szeretője lett. Ekkor tanult meg magyarul. Anonymus is ehhez a tisztikarhoz tartozott, gyakran találkozott vele. Vera azután a Kárpátok vonalánál maradt le, valahogy visszaügyeskedte magát az orosz csapatokhoz. Hogy megbízásból csapódott-e a magyar alakulathoz, vagy valami mesét talált ki mentségére, nem tudom. Annyi bizonyos, hogy Vera bőségesen honorálta bajtársunk hallgatását.

☞ Kajmó, azaz Kajtár Lajos zászlós, régi doni fogoly méltán viselte a „nagy pofájú” jelzőt. Ami a szívéen, az a száján. Erős egyéniség, aki a legnehezebb időket is szerencsésen átvészelte. A nehezebb utat választotta, bár – mint a nép fia előtt – a háború idején a táborokban agitáló Rákosi óriási lehetőségeket villantott fel előtte. Kajmó azonban esküjére hivatkozott. Rákosi megnyugtatta, az már nem érvényes, hiszen „szegény Kormányzó Úr” is a németek foglya. A magyar légió azért alakul, folytatta Rákosi, hogy kiszabadítsa őt. Kajmó nem adta be a derekát, pedig nagy állást ígértek neki. 1950-ben szabadult.

☞ Domnu, becsületes nevén Pap László, erdélyi származása miatt kapta fedőnevét. Alacsony, nagyhangú, nagy zsupgás zászlós, akire különös tisztelettel tekintettünk, mert köztudott volt róla, hogy több

alkalommal emberhúst evett. A doni áttörés után az oroszok nem tudtak mit kezdeni a rengeteg fogollyal. Nekik is gondot jelentett a mindennapi élelem. Megfelelő szálláshely sem állt rendelkezésre. Egy nagy erdőben helyezték el a foglyokat, kaptak szerszámokat, s ott kellett maguknak bunkert, kunyhót építeni a hideg ellen. A nagyobb gondot az élelmezés jelentette. A produkt-szállítók csak furkósbottal felfegyverkezve mertek közlekedni, mert rablóbandák alakultak, melyek megtámadták a vételező csoportokat. Ha a támadók voltak erőfölényben, agyonverték a vételezőket, s a produktot elvették. Az agyonütöttek comb- és farhúsát megették. Minderről mélyen hallgatott. Megjárta a „néma” táborokat, s mert nem adhatott hírt magáról, felesége holtá nyilvánította, s újból férjhez ment. A fogolyévek során elveszítette belső egyensúlyát. Az élet túl nagy terhet rakott ennek a kis embernek a vállára. Jó bajtársunk volt, 1950-ben szabadult.

Siklósi Lajos zászlós, doni fogoly, emberroncsként tért vissza a halálból. Valamelyik szibériai táborban, teljesen lefogyva, disztrófia III-mal, azaz a halál küszöbén került kórházba. A halál ott napjában öt-tíz áldozatot követelt. Az orvosi vizit után az elhunytakról lehúzták az inget, és a meztelen holttestet kidobták az emeleti ablakból. Ott az erre a célra rendszeresített brigád szánkóra rakta őket, s a tábor területén álló egykori templom altemplomában egymásra rakva gyűjtötték össze őket. A föld ugyanis annyira átfagyott, hogy csak tavasszal temethettek.

Az orvos Siklósiról is megállapította, csak percei vannak hátra. Mivel a szállítóbrigád éppen megérkezett, lehúzták róla az inget, s – halottnak nyilvánítva – repült ki az ablakon. Arra tért magához, hogy fázik, s nem érzi a lábát. Szerencsére a legfelső soron feküdt az altemplomban, lábát pedig azért nem érezte, mert elzsibbadt a rajta fekvő két halott miatt. Rendkívüli erőfeszítéssel kiszabadította magát, legurult a halomról, s mint egy állat, négykézláb kúszott vissza a kórház ajtajáig. Kinyitni már nem tudta, csak a kezével kaparászott rajta. Az egyik szesztra nyitott ajtót, aki velőtrázó sikollyal esett össze. Erre mindenki összeszaladt, Siklósit azonnal orvosi kezelésben részesítették, sőt presztízskérdést csináltak a „föltámadt emberből”. Talpra állították, de még 1950-ben is mozgó csontváz benyomását keltette. 1951-ben szabadult.

Réthelyi János, ugyancsak doni fogoly, főhadnagy, bizonytalan járása miatt tűnt fel. A többiektől tudtuk, valamennyi lábujja lefagyott, ezért csonkolták őket. Ekkor tapasztaltam, hogy mekkora

jelentősége van az ujjaknak az egyensúly megtartásában. Szegény később Barcikán is sokat szenvedett, bizonytalansága miatt nemegyszer esett bele a gödörbe. 1953-ban szabadult.

Tata, azaz dr. Gelei Béla zászlós, alacsony termetű székelykeresztúri jogász. Idős kora miatt kapta nevét. Örök mosolyával, szelíd-ségével nem volt nehéz szívünkbe zárnai.

Horváth Imre százados, doni fogoly. Kora és zárkózottsága miatt nem került közel hozzánk.

Ugodi (Unger) Tamás ezredes; talán ő volt a legidősebb közöttünk. Őszhajú, derűs kedélyű, mosolygós bácsi, régen nyugdíjban. A mesebeli nagyapa típusa. Csendes ember, nagy tiszteletnek örvendett. Elvált feleségét, Szilágyi Erzsébetet Gömbös vette el, akinek második felesége volt. Az asszony váratlan halála után Gömbös az elsővel, fia anyjával házasodott össze újból. Az utolsó szerelvényel indult volna haza, de már nem ébredt fel. A hazatérés öröme örök álomba ringatta, és sok mindentől megkímélte. Ő volt az utolsó halottunk. Nem tudjuk, ki temette el.

Dr. Sz. Lehel zászlós, Kecskemétről származó doni fogoly hírhedtté vált. Bőrét akarván menteni, társaira terhelő vallomást tett, akiket ennek alapján el is ítélték. Idegileg megviselten, kiközösítve élt. Ebben az időben gyakran hallgatták ki. Elégtételt jelentett, hogy amikor már nem volt rá szükség, őt is elítélték huszonöt évre. Azzal indokolták: ha mások cselekedeteinek tanúja volt, akkor ő is bűnös. 1956-ban került haza.

Keresztes Karleusa alezredest, egykori horvát katonai attasét gazdasági visszaélés miatt távolították el a vezérkarból. A „cipőfűzős szektához” tartozott. E szekta tagjainak a cipőfűzője mindig ott oldódott ki, ahol néhány ember beszélgetett. A cipőt természetesen meg kellett kötni, közben azonban élénken füleltek, mit hallanak.

Csathó Ernő vezérkari őrnagy, zárkózott doni fogoly. Súlyos megpróbáltatásokon ment keresztül, szerencsétlen sorsú, de becsületes ember volt.

Burza Béla vezérkari őrnagy (1909) ekkor kapta felesége haláláról a szomorú hírt. Öngyilkosságát megghiúsították, ettől kezdve állandó bajtársi felügyelet alatt tartottuk.

Pogács Imre repülő vezérkari őrnagy a fiatalabb törzstisztek közé tartozott. Igen jó viszonyban voltunk. „Hulla” volt, mert felesége időközben holtta nyilvánította, s férjhez ment. Amikor Imre végre életjelt adhatott magáról, felesége levelezett vele, de a valóságos ott-

honi helyzetről Imre semmit sem tudott. Később derült csak ki, milyen nehéz „feltámadni”.

Keresztszegi tüzér ezredes testes, derűs kedélyű törzstiszt volt, akit vadászkalandjai miatt „vadölőnek” neveztek. A fiatalabbak különösen szerették.

Pogány Lajos repülőtest, vezérkari alezredes negyvenöt év körüli nagy kártyás, ideggóc, aki egész nap zsugázott, közben cigaretták tömegét szívta. Igen kellemes társaságbeli ember. Hallomásból tudtuk, a fogság az életet jelenti számára. Kincstári gépen – busás anyagi juttatás fejében – zsidókat szöktetett ki egyik társával 1944-ben az országból. Az első szállítást végre is hajtották, így megszerezték mások bizalmát is. Ez adta az ötletet a további vállalkozáshoz. A szállítási költséget előre felvette, a zsidókat agyonverték a repülőgépen, értéktárgyaikat elvették, a holttesteket pedig valahol kidobták. Lebukott, lefokozták és halálra ítélték, de az ítéletet már nem tudták végrehajtani, mert fogságba esett. Az élet különös játéka, hogy a halálos ítéletet kimondó Dr. Lengyel Zoltán hadbíró a fogságban egy szobában lakott vele.

Dr. Lengyel Zoli bácsi népszerű, kedves alakja volt a tábornak. Kissé mutáló, nőies hangja miatt Zoli néninek is nevezték. Kunszentmártonban élt jóval fiatalabb felesége. Költői ambíciókat is táplált. Verseit az örök pesszimistának, a magát igazi költőnek tartó dr. Murányi Nándinak adta át, aki dadogva, az alábbi kétes értékű bírálattal adta vissza: „Tisztára Po-Pósa-hatás.” Egyik „verse” így kezdődött: „Hej, messze van ide az Ural, engem meg a bánat ural.”

Selymesi Attila vezérkari ezredest megnyerő, csendes, minden közösségi megmozdulásban résztvevő személye tette emlékezetessé.

Jakab Berci műszaki őrnagy. Melegszívű, ugyanakkor látszólag mogorva, zárkózott aglegény; mindenkivel szemben három lépés távolságot tartott; de aki jobban megismerte, segítőkész, önzetlen bajtársat fedezett fel benne.

Sámbokrétay Imre alezredes Gandhira emlékeztető sovány, szemüveges ember, aki nemigen szerette a bogaras öregeket. Ha tehetett, a fiatalok között tartózkodott. Kazár Pista hozzá volt beosztva a fronton.

Maklári Péter csendőr százados magas, jó megjelenésű ember, néhány évvel idősebb nálam. Szakított a közösséggel, külön szobába vonult, azonnal jelentkezett munkára, s mindent elkövetett, hogy kiérdemelje az orosz parancsnokság bizalmát.

■ Bató László doni hadnagy, tanító. Zárkózott ember, lejáratos be-sűgő, akit már az oroszok sem tudtak használni. Társtalanul élt, keserűen, órajavitással ütötte agyon az időt. 1954-ben szabadult.

■ Dr. Hun Miklós. Pufi becenevét alkata miatt kapta. Egyike volt a legnépszerűbb embereknek. Vidám alaptermészetű, három pipáját szenvedélyesen szívta sakkozás közben. Szombathelyi Gyula régi barátja, aki „előre megfontolt óvatosságból” tíz évet öregített magán – ősz haja miatt meglehet –, s így korára való tekintettel kimaradt a „dolgozom, nem dolgozom” harcból. Folytonosan valami tréfán tört-e a fejét, s boldogan vett részt minden huncutságban.

■ Gereöffy Géza csendőr alezredes, a debreceni hadosztály pa-rancsnoka. Mogorva, zárkózott ember, aki senkit nem tekintett „szo-batisztának”. Selmeci főtörzsrőrmestert egy alkalommal meg is kérte, ne jöjjön többet hozzá, ne kompromittálja. Egyszer, versgyűjtő idő-szakomban megkerestem őt, s kértem, diktáljon le egy-két verset. Vá-lasza elutasító és goromba volt: „én magam írok verseket, nem má-sokét tanulom”. Egyik „alkotása” később a kezembe került, de nem tettem be a gyűjteménybe: „Téged üdvözöl, óh nagy Sztálin, a sors hányatott sorsú poétája, nemes Gereöffy Géza.” Az éhségsztrájkban nem vett részt, minden közösségi megmozdulásból kimaradt.

■ Andók István tanító, tartalékos főhadnagy sima modorú, jól kép-zett, bizalmat keltő egyéniség volt. Adatszolgáltató szerepe miatt mindenki fenntartással viseltetett iránta. Hiú ember, aki szeretett szerepelni. Megfelelő irányítás mellett jól lehetett hasznosítani, csak azt a látszatot kellett kelteni, hogy ő a vezér. Spiclikedő ballépését igyekezett elfeledtetni, később mindenben részt vett, különösen, ha ez nem járt semmiféle veszéllyel.

■ Simonfay hadbiztos vezérőrnagy. Hetente legalább kétszer kihall-gatták. Ő már tudta, mi vár rá. El is ítélték.

■ Gróf Batthyány-Strattman Ferenc tartalékos hadnagy. Kemény, harcos típus, akinek grófi rangja sok nehézséget okozott. Konzerva-tív, katolikus irányzatot képviselt, akinek sokan adtak a véleményére. Őt is elítélték az orosz törvények alapján.

■ Moldvai Árpád tartalékos főhadnagy, tanító, doni fogoly. Krena régi barátja. Jellegzetes volt nagy, lelógó bajusza. A nehéz évek elle-nére vidám ember maradt. Történeteit szívesen hallgattuk.

Nyolcvanévesen szabadult

Mégay László tartalékos repülő főhadnagy ötvennégy éves múlt, de lényegesen fiatalosabban mozgott. Magas, kékszemű, jellegzetesen előreugró állal. A sima, szinte lányos arc mögött rengeteg izgalom, kaland, világsavargás, valóságos kalandregénybe illő élet lapult, amelyhez motor- és autószeretetet társult. Az altábornagy papa mellett a sofőrök szívesen megtanították szerelni, motort javítani, autót vezetni. Amikor a gépkocsi még ritkaságszámba ment, neki már volt. Kombinált fogó, tolvajkulcs, villáskulcs mindig akadt nála, s ez a tudása az élet számos nehézségén átsegítette. Az első világháború után, amikor autóját besorozták a vörös hadseregbe, ő is a kocsival tartott mint sofőr. A csehek fogságából a vészkijáraton át, tolvajkulcs segítségével szökött meg. Átjutott a Dunántúlra, majd onnan Szedre. Ostenburg tiszti különítményébe osztották be sofőrnek. Gépkocsielőadója Kovarcz Emil, már akkoriban is erősen jobboldali érzelmű főhadnagy volt.

Az egyik este menetkészen állt, s a különítmény több tagjával együtt a Népszínház környékén parkolt. A tisztek eltűntek, majd egy óra múlva két férfit közrefogva tértek vissza, akiket betuszkoltak az autóba. Laci még föl sem mérte, mi történt, Kovarcz máris indított, Lacinak annyi ideje maradt, hogy fellépjen a kocsi lépcsőjére. Kovarcz végigszáguldott a városon Vác felé. A Váci úton akkoriban még létező vámsorompó le volt engedve. Kovarcz nekiment, hiába fékezett. A kísérők kiugrottak, bemennek a vámhivatalba. Laci az autóját vizsgálgatta, mennyire sérült meg. A két férfi közben békésen beszélgetett a kocsiban, pedig észrevétlenül eltűnhettek volna. Végül a víz-művek területén álltak meg. Itt a két férfit kiszállították, lementek velük a Duna-partra, ahonnan nélkülük tértek vissza. A két férfi Somogyi Béla és Bacsó Béla szociáldemokrata képviselők voltak. Somogyi sorozatosan a Kormányzót sértő cikkeket jelentetett meg. Emiatt több alkalommal letartóztatták, de bécsi szociáldemokrata nyomásra néhány nap elteltével mindig kiengedték. Kovarczék elhatározták likvidálását. Bacsó véletlenül került az ügybe, nem hagyta magára Somogyit, pedig felszólították, hogy tűnjön el. Már délelőtt megtalálták őket, mert a víz nem sodorta el a holttesteket. Kovarcz és Mégay nevét hozták összefüggésbe a gyilkossággal, mert azonosítani tudták a gépkocsit. Nem kerülhették el a vizsgálatot. Laci azt a parancsot kapta, hogy semmisítse meg a gépkocsit, de ő ezt megtagadta, inkább átvitte a csehekhez, ahol egy szénakazalba rejtette el, majd jelentke-

zett a katonai bíróságon. Kovarcz valahogy tisztázta magát, Laci szerepe pedig csak közvetett volt, a többi résztvevő neve föl sem vetődött. Az Ostenburg-különítmény kísérte 1921-ben Károly királyt Budapestre, részt vett a budaörsi csatában, de a király parancsára a harc abbamaradt. Ostenburgot letartóztatták, kegyvesztett lett, Laciékát pedig szélnek eresztették.

Argentínába távozott, ahol vendégmunkás, autószerelő, sofőr, majd plakátragasztó lett, de ott sem talált nyugalmat. Hazatért, megnősült, gépesítette felesége földbirtokát. A második világháborúban behívták, a fogságból többször kísérelt meg szökést, próbálkozásai azonban kudarcba fulladtak. A villáskulcs azonban mindig segítségére volt. Ha valahol elromlott egy motor, máris őt keresték, de szabadság utáni vágya nem hagyta nyugodni, s amikor lehetett, újra megpróbálta a szökést. Fogai kihullottak, így beszédét nehezen lehetett megérteni. 1956-ban nem hagyta el az országot, 1960-ban ítélték el tizenhárom évre a Somogyi-Bacsó-ügyben való részvétele miatt. 1973-ban, nyolcvanévesen került szabadlábra. Derűje, kedélye szívós fajtára utal. Magára hagyatottan, egy nyári konyhában alszik, gumimatracon, szerszámok között. Éjjeliőrként dolgozik Miskolcon.

Kovács Emil gazdász alezredes csendes, fegyelmezett ember. Tényleges hadnagyként már az első világháború kezdetén, 1914-ben fogságba esett, ahonnan túszerével szabadult 1921-ben. Velünk kilenc évet töltött le, így összesen tizenhat év orosz fogságot tudhatott a háta mögött.

Jólesett az a nagy békesség, nyugalom, amelyben éltünk, nem gondoltuk, hogy bármi megzavarhatja. Rövidesen mégis beütött a mennykő.

Felcsiki Gábort öt társával lehívták a portára, félóra múlva átvitték a négyes számot viselő romtáborba. Szeyfied kapitány magához hívatta a barakkparancsnokokat, s közölte velük, hogy Légrádi alezredest nevezte ki a tábor parancsnokává. Közelebbről senki nem ismerte őt. Nyilvánvaló volt, valaminek történnie kell. Utólag derült ki, hogy Légrádi vállalta, végrehajtja Szeyfied óhaját, melynek értelmében a főtisztek, századosig bezárólag vegyék fel a munkát.

Korábban két alkalommal szólították fel a tiszteket a munka felvételére, de senki nem vette komolyan. Légrádi ekkor azzal a javaslattal állt elő, hogy egyenként kell behívni az embereket, s a munka felvételéről vagy megtagadásáról személyesen kell nyilatkozniuk. Szeyfiednek tetszett az ötlet. A hangosbemondó név szerint szólította a

tiszteket. Az első nap hárman adták be a derekukat. A doniak és harc- edzettek ekkor ellentámadásba lendültek.

Móra *Aranykoporsója* jut eszembe. Diocletianus már nem akar megölni több keresztényt, ezért megparancsolja, hogy csak azt kell kivégezni, aki nyíltan megvallja kereszténységét. Erre az emberek tömegesen jelentkeznek, pedig halál vár rájuk. Attól félnek, a veszély elmúltával elpuhulnak a keresztények.

Így volt ez nálunk is. A vártnál sokkal többen jelentkeztek munkára. Légrádi boldogan közvetített, Szeyfied udvariasan fogadta a jelentkezőket. Leültette, cigarettával kínálta őket, közömbös témákról kezdett beszélni, majd mintegy mellesleg terelődött a szó a munkára. A fogoly egyetértett, Szeyfied elégedetten bólogatott: nincs akadálya annak, hogy mindenki a saját szakmájában dolgozzon.

Szeyfied följegyezte a jelentkezők adatait. A végén merült föl a kérdés: mely szakmákban szeretnének dolgozni? Ekkor tört ki a botrány. Az egyik ugyanis bíró volt, aki szívesen segítene az igazságszolgáltatás területén, a második rendőr, a harmadik postás, aki fölajánlja: rendet teremt a hadiposta terén, hogy a foglyok időben megkapják a küldeményeket. Szeyfied ekkor még uralkodott magán, később már villogott a szeme, s amikor elhangzott a postai szolgálat, olyan dühbe jött, hogy mérgében a tintatartót a sarokba hajította. Két napon át jelentkeztek a foglyok az önkéntes munkára. Légrádi nimbusza megtépázódott. Szeyfied egy hétig bírta, azután föladta a felesleges küzdelmet. Tehetetlensége csak fokozta gyűlöletét.

A harci feszültség csupán egyetlen napra csitul el. Ez a gyász napja volt. Tudtuk, hogy bajtársunk, Radó főhadnagy igen beteg. Nem ismertük, már betegen került közénk, tüdőbaja olyan stádiumba jutott, amelyben az emberi segítség már kevésnek bizonyul. Szívós élni akarással tartotta magát. Kérvényt írt a belügyminisztériumba: tekintettel gyógyíthatatlan betegségére – amelyet orvosi igazolással is alátámasztott –, hiszen hetei vannak csak hátra, engedjék haza, hogy még egyszer láthassa kicsiny gyermekeit, s otthon halhasson meg. Szeyfied mint politikai tiszt is támogatta a kérést. A halál azonban gyorsabb volt, mint a minisztériumi válasz, s Radó már csak lélekben szállt haza. A jószívű, a betegért annyit elkövető Szonja a halott mellett zokogott, miközben a többiek imát mormoltak Radó lelki üdvéért.

A „tűzszünet” idején mindnyájan meghatva álltuk körül a színpad előtt felállított ravatalt. Avgyejevre jellemző, hogy természetesnek tartotta a koporsó elkészítését, sőt fejfa állítását is engedélyezte. Az

íteni táborban első halottunk sírhalmát egy szál tuskéscróttal is körbekerítették.

Balogh Pista tartotta a gyászszertartást, amelyen rendfokozatra és felekezetre való tekintet nélkül mindenki részt vett. A szertartás után előállt a teherautó, feltették a koporsót, s hat bajtárs díszőrséget állva mellette, lassú gyászmenetben hajtott ki a táborból a foglyok sorfala között. Az autó mögött haladtak a rangidős, korban legöregebb tisztak: Ugodi ezredes, Liszkai Rezső hadbíró ezredes és Ivánkovics József rendőr alezredes.

Napokig a halál nyomta rá bélyegét kedélyünkre, senki nem tudta, ki lesz a következő. Nem is bántuk, hogy a tisztikart áttelepítették a négyes, úgynevezett romtáborba.

Kötelező mozi

Ezzel Szeyfied eltűnt az életünkből, de sajnós Avgyejev is. Az új helyen a táborparancsnok, „Bányász” modortalan, parancsolásra alkalmatlan ember volt.

A romtábor hatalmas épülettömb volt, fallal körülfogva. Egyik szárnyát elődeink rendbe hozták, a többi rész romos állapotban volt. Egymeletes épület, sok kis szobával, kanyargó folyósóval, nagy udvarral és sok-sok poloskával. Legelőbb tőlük kellett megszabadulni. Mi, a legfiatalabbak vakoltunk, meszeltünk és rongycsomóval hengereltük a falakat. Munkánk eredményeképpen a szobák kicsinosodtak, s ami a leglényegesebb, tiszták lettek. Közben az öregek égették, irtották a poloskákat.

Szobánk összetételét igen szerencsésen sikerült kialakítanom: dr. Szombathelyi Gyula, feje felett dr. Hun Miklós, Kamarás Miska rendőr főhadnagy, egy valódi vad rác, feje fölött Frank Gyurka alvezredes, hadbíró őrnagy, gyönyörű hangjával. Kredits Sanyi feje felett dr. Borsos Elek (Lexi) hadbíró őrnagy örök csínytevésével. Dr. Szász Micu hadbíró főhadnagy, a nagy sakkmester aludt mellettem, s természetesen ott volt Széki Pista barátom.

Nem tartottunk szigorú fegyelmet, általában mindenkinek kialakult a nappali programja. Egyetlen előírás az ebéd utáni kétórás csendes pihenő betartása volt.

Frank Gyurka, ha jókedve volt, énekléssel terelte haza gondolatainkat. „Imádom a pesti nőket...” és más, sok szép magyar nótával vendégeket is csalogatott a szobába. Különleges eseményt jelentett,

ha az öreg Bacsó alezredes és Széki Pista is csatlakozott hozzá. Ezek a „bor és cigány nélküli esték” szívet melengetők voltak. Ilyenkor még az örökös pókeresaták is abbamaradtak. Eleinte titokban folyt a zslugázás, mert az orosz laktanyákban, táborokban tilos a kártyázás, ellenben a dominó engedélyezett. Ügyeskezű faragók megtalálták a „kiskaput”: kártyalapokat készítettek a becsempésztett deszkákból. Így született a fa tarokk, bridzs, magyar és rómi kártya. Ha orosz ellenőrzést kaptunk, az orosz tiszt mosolyogva bólogatott: „haraso dominó”.

Az orosz laktanyákban és táborokban előírás a hetenkénti mozi-előadás. Egy váll-lap nélkül polgári alkalmazott volt a mozis. Unaloműzésnek is gyenge filmeket hozott. Az egyik alkalommal Szergej, a mozis Sanyit kereste. Ennivalót kért, mert aznap még nem evett. Akkora adagot adott a maradékból, hogy a mozis alig bírta megenni. Amíg Szergej evett, isteni szikra gyúlt Sanyi kóccal borított fejében. „Ide figyelj, Szergej”, mondta neki oroszul. Megígérem, hogy mindennap ennél is nagyobb adagot kapsz, sőt még tortát is, ha ettől kezdve jó nyugati filmeket hozol. Szergej szeme felcsillant, s máris kezét adott. Meglesz! Rengeteg német, amerikai filmem van, a jövőben ezeket hozom, de arra kérlek, folytatta, hogy november 7-én és május 1-én is adj ennem, bár akkor nem hozhatok mást, mint a *Lenin élete* vagy a *Lenin és Sztálin* című filmet.

Szergej állta a szavát. Ettől kezdve a mozielőadás fontossá vált. Csak néhány cím és filmszínész neve a látottak közül: Garbo, *Hindu síremlék*, Diana Rubin, Marika Röck, *Vasálarc*, *Három testőr*, *Táncoló kongresszus*, *Mágnás Miska*. Ezek tették színéssé a hét ezen napját.

Rákosi „hálája”

Versgyűjtésre adtam a fejem. Cementzsákból füzeteket készítettem, abba másoltam a „gyűjtés” eredményét. Szinte mindenkit megkerestem, megkértem bajtársaimat, diktálják vagy írják le azokat a verseket, amelyekre emlékeznek. Sajnálom, hogy ezt a gyűjteményt nem tudtam hazamenteni, pedig több mint ötszáz verset tartalmazott. Ady, Mécs, Petőfi, Tompa, Arany, Vajda, Gyóni, Sajo Sándor, Reményik Sándor, Végvári, Pósa, Szabolcska, Vörösmarty, Zilahy versei kerültek a gyűjteménybe. Lajos Gyurka százados, bátyám évfolyamtársa, legnagyobb meglepetésemre leírta *Az ember tragédiája* majd-

nem teljes szövegét. A volt középosztály, a tisztikar szellemi termékét, gazdag és változatos anyagot gyűjtöttem össze. Amikor végeztem a másolással, kölcsönkönyvtárat nyitottam.

Ebben a nyüzgő, bohém, nótázó, sakkozó, pipázó, tréfát űző, kártyázó, versgyűjtő, anekdotázó, néha túlságosan is hangos világunkban Csathó Ernő vezérkari alezredes képviselte a komolyságot. Barátja alig akadt. Szívós, kitartó szorgalommal nyelveket tanult. Szinte minden szabad idejét erre fordította. Nehéz évek voltak mögötte. Sokszor zaklatták kihallgatásokkal, érzésem szerint állandó feszültségben élt, mint aki tisztában van el nem kerülhető sorsával.

Stomm-mal, a legfásultabb törzssel menekült visszafelé a hómezőn. Nem törődött vele, hogy nemezcizmájába fölülről befolyt a hólé. Az oroszok ismerik a tél erejét, a magas havat, ezért ér a cizmájuk térdig. Amikor Stommék egy szalmakazal tövében teljesen elcsigázva fogságba estek, Stommnak már mindkét lábfeje megfagyott, s rövidesen üszkösödni kezdett. Orosz hadikórházban amputálták mindkét lábát.

Amikor feltűntek az oroszok, a törzs egy része öngyilkos lett, Sárkány ezredes, vezérkari főnök, Farkas Antal vezérkari alezredes és még mások. Csathó és Stomm jóval később találkozott valamelyik táborban. Stomm lábát ekkor már három alkalommal csonkolták. Deseő tábornok vesezsugorja miatt a végét járta. Görgényi őrnagy és Porffy György százados ekkor már „rájöttek”, hogy keletről jön a fény...

Csathó volt az egyetlen, akire Stomm számíthatott. A tábornok úgy gondolta, egyszer még számot kell adnia hadteste sorsáról. Emlékezetes parancsa után a hadtest felbomlott, senki sem tudta, melyik egységnek mi lett a sorsa, hová került. Stomm járásképtelen lévén, Csathót bízta meg azzal, hogy derítse fel a magyar egységek sorsát. Rákosi kérését a „Rákosi-légió” létrehozására – látszólag – magáévá tette, így Csathó elindulhatott Stomm feladatával, ám Rákosi engedélyével. Szabad mozgást biztosítottak számára, sorra látogathatta a táborokat. Csathó az alakulatok sorsának feltérképezését pontosan el is végezte, küldetése másik részét már kevésbé lelkiismeretesen teljesítette. Agitációs útja során találkozott Kreneditscel, aki végighallgatta, majd mint már annyiszor, ez alkalommal sem téve lakatot a szájára, így válaszolt: „Alezredes Úr! Veszélyes játszamába fogott. A lejtő nagyon síkos, nagyon nehéz megállni azon!” Csathó megszokott hideg, fölényes parancsnoki hangján intette le Sanyit: „Zászlós Úr! Kikérem magamnak ezt a kioktatást. Ne felejtse el, hogy

én pontosan tudom, hogy hol kell megállnom, és ott meg is fogok állni. Végeztem." Sanyi tisztelgett, s mérgesen hagyta ott Csathót, aki feladatának végeztével visszatért Stommhoz, jelentést tett, többé nem ment sehová. Úgy gondolta, megbízatása véget ért. Tévedett. Rákosiéknak feltűnt, hogy a légió ügye haldoklik, s ezért Csathót tették felelőssé. Büntetésként börtönök sorát járta végig. A legképtelenebb vádakot hozták fel ellene, még Sárkány ezredes haláláért is őt okolták. Idegileg megviselten került ki a börtönből. Másfél év múlva közös táborba került Sanyival. Csathó felismerte, odament hozzá, kezét nyújtott: „Zászlós Úr! A lejtőn valóban nehéz megállni, de ne felejtse el, hogy megmondtam: tudom, hol kell megállni, de ismétlem, nagyon nehéz.” Ettől kezdve tisztelték egymást.

Örültem, amikor ez a zárkózott, barát nélküli ember társként fogadott. Látszott, örül, amikor Székivel felkerestük. Egyetlen emberi gyarlósága volt, hogy felvarrta a „rangfenntartásos” alezredesi csillagot. Törzstiszti társaitól emiatt nagyon sokat kellett hallgatnia. 1951. október 2-án került haza, Rákosi „hálája” nem maradt el. Halálra ítélték és kivégezték.

Felesége, akiért annyit aggódott, ugyancsak tragikusan végezte. Kispesten dolgozott gyári munkásként. 1950-ben egy hazakerült doni fogoly, Molnár Béla fölkereste, vigasztalta és támogatta. 1957-ben, miután férje kivégzéséről hivatalos értesítést kapott, Molnár felesége lett. Ekkor derült ki, hogy az asszony alkoholista és Molnár Béla is azzá vált mellette. 1974-ben váltak el, de Molnár Béla továbbra is gondoskodott róla. Az egyik alkalommal, amikor a tartásdíjat vitte neki, az asszonyt holtan, szénné égve találta a kályha mellett. Ittasan eshetett rá.

A táborban látszólagos nyugalom uralkodott. A bizonytalan holnap, az elérhetetlennek látszó hazatérés vágya lebegett mindannyiunk előtt, s ez fokozta a feszültséget. Otthonról megnyugtató hírek és ölelést, sőt Mátraszentistvánról kis préselt virágot is kaptam, éppen Klára-napról. A préselt mezei virág kissé elveszítette színét, de a magyar mező, hitvesem és kisfiam szeretetét közvetítette. Sikerült megőriznem, s ma fényképalbumom főhelyén emlékeztet...

A honvággy egyre nagyobb erővel jelentkezett. A Légrádi-korszak a táborváltással nyomtalanul eltűnt. Légrádi megbukott, nevetségessé tette magát, visszasüllyedt a névtelen tömegbe. Az áttelepítéskor még kísérletet tett hatalma megőrzésére, de az „előrelátók” gyors megbeszélést tartottak. Egyhangúlag Andók Pistát válasszuk parancsnoknak, bár a szovjet parancsnokságon a megbízhatók lis-

táján szerepelt. Pistát hiúsága, hogy korábbi kétes szerepe ellenére őt választjuk, alkalmassá tette a posztra. Kísérő tolmácsa mindig megbízható személy volt. Pista mintaszerűen végezte feladatát, igaz, érdeke is ezt kívánta.

1949. augusztus 18-án, Ilona napján három olyan jelentős esemény is történt, amelyekre mindnyájan felfigyeltünk.

Megszokott volt, ha valakit kihallgatásra vittek, de Széki Pista esetében meglepetésnek számított. Nem szolgált szovjet területen, ezért nem tudtuk mire vélni előállítását. Dél tájban tért vissza, s megnyugtatót, névcsere miatt került terítékre. A nyilvántartásban vitéz Széki Istvánként szerepelt. Személyében Vitéz Istvánt keresték az oroszok. Amikor kiderült a tévedés, kapott néhány cigarettát, s nagy sétát tehetett a városban.

Kinek szorul a kötél?

Az *Igaz Szó* hadifogoly-újság már nagyobb izgalmat keltett. Ebben a számban Porffy György egykori tüzér százados, ekkor már a néphadsereg vezérőrnagya cikket írt *Levél az egykori hadifogoly bajtársakhoz* címmel. Elsősorban a doniaknak szólt. A hosszú írás lényege így hangzott:

Régi bajtársak! Nektek szól ez a levelem, akik egykor nagy hangon vádoltatok és fennen hirdettétek, hogy kötél fog szorulni a nyakamon. Ezzel kapcsolatosan írom most, a kötél lassan a ti nyakatokra szorul, akik nem akartátok megérteni az idők szavát. Süketek maradtatok, és most joggal eszitek a hadifogság kenyerét. Bár ti erre is érdemtelené váltatok. Én tábornok lettem, az új hadseregben élvezem pártunk és nemzetem bizalmát, és minden erőmmel megpróbálom jóvá tenni mindazt, amit előző katonai életemben hibáztam. Sajnos ezt ti nem értettétek meg, hozzátok nem jutott el az igaz szó. Régen elavult eszmék után futtok, és ne csodálkozzatok, hogy a nekem sodort kötél titeket fog megfojtani. Szálljatok magatokba. Ezt üzeni nektek egykori hadifogoly társatok, Porffy György.

Porffyt Rákosi választotta ki, s vette rá, hogy álljon közéjük. Az elszabotált Rákosi-légió elveszítette jelentőségét, Rákosinak azonban fel kellett mutatnia valamilyen eredményt.

Így esett választása Porffyra. Rákosi szerint azért is megfelelt, mert a magyar népnek olyan vezetőkre van szüksége, akik két f-el és y-nal írják a nevüket. Porffy italozása, mulatozásai miatt mellőzött szá-

zadosként egy lőszerraktár parancsnoka volt, karrierre nemigen számíthatott.

Rákosi megtartotta ígéretét, tábornokot csinált belőle. Sógorom szerint úgy mulatott, mint egy igazi régi úr, aki ellágyul, ha magyar nótát hall. A cigánnyal együtt dalolta Porffy az örökszép, kesergő magyar nótákat. Nem tudhattuk, hogy közben már neki fonják a kötelet, és valóra válik a hadifogoly társak jóslata. Nem hiszem, hogy megnyugtató az a tény, miszerint a „személyi kultusz áldozata” lett. Elhanyagolt díszsírhelyen nyugszik a Farkasréti temetőben. A cikk mindenestre kellemetlen perceket szerzett mindannyiunknak.

A *Ludas Matyi* érkezése ez alkalommal nem viccei miatt került az érdeklődés középpontjába, hanem azért, mert valaki otthon az egyik rajzon, amely a kormányt ábrázolta, kivágta az egyik miniszter fejét. A jelzést megértettük, de komoly fejtörésbe került, míg rájöttünk: Rajk hiányzik. Az otthoni perek előrevetítették a posta leállítását, a hazatérés elodázását. A táborban ismét feszültté vált a légkör.

Ennek tudható be, hogy Zsidovlenko alezredes, a körzet parancsnoka megjelent nálunk. Gyűlést hívott össze, amelyen előkerültek a panaszok. Egyre elkeseredettebb kérdésekkel fordultunk hozzá: – Miért nem engedélyezi a magyar kormány hazaszállítástunkat? Igaz-e, hogy a kormány nemkívánatos személyeknek tart minket? Ha Magyarország nem hajlandó visszafogadni, engedjenek másik semleges országba! Igaz-e, hogy Lenin azt mondta: „Az a nép, amelyik a háború után egy évvel hadifoglyot tart, rabszolgotartó!” Miért nem enged el bennünket az SSSR?

Zsidovlenko végül szót kért. Látom – mondta –, igen nagy az elkeseredés a hazaszállítást elmaradása miatt. Azt feltételezik, az Önök kormánya nem törődik magukkal, nem kívánja hazatérésüket. Ezért, bár felhatalmazásom nincs, megnyugtatójukra elárulok egy szolgálati titkot. Erre síri csend lett. Zsidovlenko ekkor mondta el „történelmi jelentőségű” mondatát, amelyet oly sokáig emlegettünk: „Kagdá prikász bugyet, tü pasli damoj.” Amint megjön a parancs, hazamentek.

Mindenki várta a folytatást. Zsidovlenko nem értette, miért maradt el a hatás. „Nem értették meg?” – kérdezte csodálkozva Imrét, a tolmácsunkat. De igen, válaszolta Imre, és szellemesen hozzáfűzte: Csak azt nem értik, mi ebben a titok, hiszen ezt eddig is tudtuk. Zsidovlenko meglepődött, naivan, kissé sértődötten válaszolta: „De nekem ezt sem szabadna elmondanom.” A társaság – megelégette az

egészet, meg se várva Zsidovlenko távozását – szép lassan szétoszlott.

1949. szeptember 16-án Andókot hívták a parancsnokságra. Rövid időn belül egy valódi rádióval tért vissza. Ekkor kezdődött a Rajk-per. Engedélyt kaptunk, hogy meghallgathassuk a közvetítést. Mi azonban másra használtuk a készüléket: nyelvtudással rendelkező társaink segítségével titokban még takarodó után is hallgattuk a világ híreit.

A pert kívülállóként, idegenként figyeltük. Rajkék nekünk, akik távol a hazától, egy másik nagy fallal körülvárt világban éltünk, legföljebb csak szerencsétlen sorsú emberek voltak, akik vétkeztek, akik bűnösneként várták az ítéletet. A rádió közel hozta őket, de az ítélező Pest mégis nagyon, de nagyon messze volt tőlünk. Korondy Béla hangja is idegenül hangzott a rádión keresztül, ahogy nem elégedett meg az amúgy is súlyos váddal, hanem azt túllicitálva, még több bűnt vállalt magára.

Helyszíni szemle

Bennünket sokkal inkább foglalkoztatott saját társaink sorsa, akik Kis bácsi „jóvoltából” aláírták a terhelő adatokat tartalmazó jegyzőkönyvet, ami egyenlő volt a beismerő vallomással. Ezután került sor a „helyszíni szemlére”. A véletlen úgy hozta, hogy két vádlott is visszakerült közénk, s így el tudták mesélni, hogyan zajlik le egy ilyen „helyszíni szemle”. Ha a terhelő tanú ott jelentkezett, a „gyanúsítottat” a helyszínről azonnal börtönbe szállították.

Dr. Gelei Béla, tábori nevén Tata helyszínelése volt a legmegrázóbb. Az ő esete számunkra, akik biztonságban érezhettük magunkat, mert nem harcoltunk szovjet földön, így nem kerülhettünk szovjet bíróság elé, igen tanulságos volt. Tata alacsony, jelentéktelen megjelenésű jogász volt. Tökéletesen beszélt oroszul, de erről hallgatott. Amikor Fircov föltekerte a kérdést, azonnal megértette, s amíg a tolmács fordított, volt ideje felkészülni a válaszra. Gépkocsival szállították a helyszínre, ahol a község fogdájába zárták. Másnap délelőtt a községháza előtti emelvényre állították. A tömeg közömbösen, gúnyos kíváncsisággal bámulta, de találkozott részvevő szempárral is. Maga is meglepődött, amikor megpillantotta plakát nagyságú arcképét a falon.

Fircov megnyitotta a tárgyalást. Bemutatta a háborús bűnöst, felsorolta vétkeket, melyek mindenkinél ugyanazok voltak: felgyújtatták a tanácsházát, harácsolnak és lövették a civil lakosságot. Kérte azokat, akik felismerik a bűnöst, jelentkezzenek tanúnak. Tanú ritkán jelentkezett a helyszínen. Fircov ekkor tanúvadászatba kezdett, s ha talált valakit, szembesítésre került sor.

Tata terhelő tanújaként egy idős asszony jelent meg. Tata csak ült és nézte az asszonyt, aki vízfolyásszerűen mondta a szabvány terhelő szöveget. Fircov buzgón jegyezte, a tolmács pedig fordított. Tata hallgatott, nézte a tanút, aki kerülte a tekintetét, majd egyre zavartabb lett, végül elhallgatott. Fircov noszogatására mondott még valamit, majd felugrott, folytak a könnyei, s azokat nyelve mondta Fircovnak: „Ezt nem csinálom tovább. Jól jönne száz rubel, de ezen az áron nem kell!” A tolmács ezt nem fordította, az asszony elrohant. Fircov fél óra múlva káromkodva jött vissza, s a majdnem kész jegyzőkönyvet összetépte. Még odaszólt a tolmácsnak: „Nem boldogultam veled, nem hajlandó aláírni, pedig olyan sima ügynek nézett ki.”

Gelei Bélát másnap ismét közszemlére állították, de Fircov nem talált tanút, így Tatát visszazállították a táborba. Ennek ellenére tudta, nem kerülheti el a sorsát. Két hét múlva ismét elvitték, s többé nem tért vissza...

Horváth Imre tüzér százados nehezen barátkozó ember volt. Alig ismertük. Magas, nagy testű, szőkés-őszes bajtársunk ugyancsak visszakerült két hétre. Ő is elmesélte, ott állt az emelvényen, arcképet kifüggesztették. Tanú nála sem jelentkezett a helyszínen. Tekintete az őt körülvevő embergyűrűben találkozott egykori házigazdájával, aki felesége mögé bújva mosolyogva bólintott, ujját szájára téve hallgatást jelzett, majd eltűnt. Ha Horváth valóban bűnös volt – nyilván nemcsak házigazdája ismerhette föl –, miért nem jelentkezett senki terhelő tanúnak?

Rumy Lajos gyalogos ezredes is elindult ezen az úton, de ő hallgatott róla. Alakulata feketelistán volt. Ennyi elegendő volt ahhoz, hogy elítéljék. Vasvári tábornokot váltotta, aki már börtönben ült. Szokássá vált, hogy a frontra érkező alakulatokat a front mögött száz kilométerrel vagonírozták ki, s onnan gyalogmenetben, a területet átfésülve próbálták a partizánoktól megtisztítani a front hátszágát. Erre a célra nem volt elegendő ember, ezért találták ki ezt a megoldást. A partizánok elleni harc miatt szerepelt Rumy ezredes alakulata a szovjet listán.

Pálffy Miklós anyagi vezérkari tiszt, százados, óvatos, nehezen feloldódó bajtárs volt. László öccse tanárom volt a Ludovikán, de elestt. Miklós került a baráti csoportosulásokat. Sorsát ő sem kerülhette el. Mint anyagi vezérkari tiszt, harácsolás vádjával került bíróság elé. Kezdetben ügyesen védekezett, azt válaszolta, mindent hazulról hozatott, még a krumplit is, nem szovjet területen szerezte be, de arra a kérdésre, hogy a bunkerekhez honnan szerezte be a fát, már nem mondhatta, hogy azt is Budapestről hozatta. Mivel ily módon a szovjet állam tulajdonát, az orosz erdőket fosztogatta, halálra ítélték. Az ítéletet minden alkalommal huszonöt év kényszermunkára változtatták.

Közben – mint a rádióból megtudtuk – Pesten is elhangzott az ítélet. Rajkék várták a halált. A katonák: Korondy Béla, Pálffy, Beleznay, Porffy, Németh Dezső, Lőrincz Sándor, dr. Merényi Gusztáv orvos tábornok, Révai Kálmán tábornok és mások perére csak ezután került sor, de már kisebb nyilvánosság előtt. Nem tudtuk, hogy egykori kedves hadifogoly bajtársunkat, Hoitsy Pál vezérkari repülő őrnagyot ezekben a napokban holtan találták a HAKAD-on (Hadiakadémián), átlőtt fejjel, az íróasztala mellett. El akarta kerülni a kötelet, amely társaira várt, pedig utólag kiderült, neve nem szerepelt a letartóztatandók listáján. Kellemes ember volt, aki mások szeretetét és megbecsülését nem rendfokozatával érdemelte ki.

A Rajk-per után a rádiót elvitték, kapcsolatunk ismét megszakadt a külvilággal. Tatát, Horváth századost, Rummy ezredest, Pálffy Miklóst elvitték...

Visszazökkentünk a hétköznapiakba. Ekkor már 1949 októberét írjuk. A fecskék és a golyók már bizonyára rég elhagyták a magyar kéményeket és békákat. A vadlibák odahaza felrajzolják az égre jellegzetes V-betű alakzatukat. Felettünk is elszálltak, a mi sóhajainkat is magukkal vitték.

Mi is költöztünk. „Bányász” boldog vigyora, amellyel vonulásunkat szemlélte, megnyugtató. Több lépcsőben, gépkocsival érkezünk a hármas számú repülőtéri táborba. A város szélén, a házaktól messze, az egykori repülőtér mellett hatalmas területen állt a tábor. Az épületek kőből készültek, tiszták voltak, s egymástól messze feküdtek. Új otthonunk egyemeletes épületben volt. A szuterénben kaptunk szállást, fejük fölött helyezkedett el a konyha és az étkező a színpaddal. A terem nagyságú helyiséget sikerült ügyes elrendezéssel otthonossá tennünk. Két-két emeletes pricset raktunk össze, köztük szélesebb helyet hagytunk. Így boksok alakultak ki, s egy-egy

szűkebb közösség nyolc emberből állt. A baráti körök szétszóródtak, de mi hárman, Széki, Krena és én együtt maradtunk. Sanyi itt is átvette a konyha vezetését, Andók pedig továbbra is képviselte a tisztikart.

A tábor létszámát jelentősen megemelte a nagyszámú legénység, akik különböző helyekre jártak dolgozni. Az egyik kislétszámú brigád tagjai mintegy húsz centi átmérőjű, két végén ledugaszolt ólomcsővel a hónuk alatt közlekedtek. Véletlenül fölfedezték, hogy a munkahelyen az egyik vezetékben tiszta szesz folyik. Kis fadugaszok jelezték a különböző fúrások helyét, s a helyszíni fogyasztáson kívül a „nedű” az ólomcsővekben elvándorolt a táborba is. Kapott belőle mindenki, ór, napos tiszt, a bajtársak, s az őrség is, akik jóindulattal, szemet hunyva tuszkolta be az ittas dolgozókat a táborba. Vízrel felhígítva, azt mondják, élvezhető volt.

Az egyik este hazatért egy nyolc fős brigád. Egymásba karolva jöttek, fölváltva oroszul és magyarul énekeltek, velük együtt a két ór is. Azok géppisztolyát a szélső magyar húzta maga mellett a földön. A szeszből több fogyott a kelleténél, dülöngéltek előre, hátra, oldalra. Az egyik magyar megragadta az éneklő orosz kabátját, s megkérdezte tőle: "Mondd, te bűdös állat! Ljubizol, szeretsz-e engem, vagy nem ljubizol?" Hogy az orosz erre mit válaszolt, azt nem lehet tudni, de tény, hogy újból egymásba karolva érkeztek a kapu elé. Még szerencse, hogy a géppisztolyokat nem hozták be a táborba.

Fogaink annyira megromlottak, oly sokat kellett pótolni, hogy azt már helyben nem lehetett megoldani, egy ór kíséretében nyolcadmagammal elindultunk a városi központi fogászatra. Oroszul egyikünk se tudott. Néztük a sétáló embereket, ruházatukat, a már helyreállított és a még romokban fekvő házakat, melyeket az oroszok robbantottak fel, hogy a németeknek ne legyen fedél a fejük felett. Voronyezs ekkoriban még igencsak háborús képet mutatott. A fogászaton udvariasan fogadtak minket. Tört németiséggel tárgyaltak velünk.

Éhségstrájk

Az egyik nap közvetett öröm ért. Csathó Ernő csomagot kapott Nyugat-Németországból. Magyarországról nem volt szabad küldeni, de német földről lehetett, bár onnan se gyakran jött, mert akkor nagyon rosszul álltak anyagilag. Pistával meghatódtunk, amikor Csathó átjött

hozzánk, s egy kis darab csokit hozott nekünk az amúgy se nagy csomagból. A csokoládét háromfelé osztottuk. Megvártuk Sanyit, s együtt élveztük a ritka ízt. A baj akkor kezdődött, amikor Sanyi – a hosszú fogság ellenére sem felejtette el, mi az illem – átment megköszönni. Csathó lángvörös lett, mire Sanyi kócos fejében is világosság gyúlt, megértette, mi osztottuk el a csokit úgy, hogy neki is jusson. Csathó nyúlt a csomagjáért, hogy Sanyit is megkínálja, de az máris eliszkolt. Elöl szaladt Krena, nyomában Csathó. Krena elbűjt, s csak akkor került elő, amikor biztos lehetett benne, Csathó nem haragudott meg.

Még éreztük szánkban a csokoládé ízét, amikor váratlanul beütött a Fornády-ügy. Reggel, sőt még ebéd után sem gondoltuk, milyen viharos esténk lesz. Délután váratlanul megjelent Ritvay Tibor hadparádó őrmester, táborparancsnok, s fölolvasta Sabanov orosz táborparancsnok napiparancsát. „Fornády Béla hadifogoly tisztet, aki szakorvosi vizsgálatra jelentkezett, s ott egészségesnek találták, szimulálás miatt ötnapi fogságra büntetem. Sabanov kapitány.”

Fogolyéletünkben még nem fordult elő hasonló eset. Fornády fülbaja köztudott volt. A fogság igen kellemetlenül kezdődött számára. A munkaszolgálatosok (muszosok) beráncigálták a szobájukba. Úgy megverték, csoda, hogy életben maradt. A verést akkor hagyták abba, amikor egy belépő muszos – megpillantva az eszméletlenül, vérben fekvő Fornádyt – rájuk kiáltott: ez nem az, akit keresnek. A további ütlegek elmaradtak, de ennek a „tévedésnek” a nyomait nem tudta kiheverni. A fejére kapott ütések miatt hallása egyre romlott. Mi, akik ismertük fülbaját, tudtuk, hogy nem szimulál. S egyébként is: aki szimulál, azért teszi, hogy ne kelljen dolgoznia. Akinek nem kell dolgoznia, miért szimulálna? A fenyítést jogtalannak, sértőnek találtuk, amely ellen melegében föl kell lépni.

Ritvay távozott, senki nem fűzött megjegyzést a hallottakhoz. Közeledett a vacsoraidő, amikor valaki megállt a boksunk előtt, s halank beszólt: „A vacsorát nem vesszük föl. Tiltakozunk Fornády fenyítése miatt. Add tovább, de ‘azoknak’ (tudtuk, kikre vonatkozik a célzás) ne szólj.”

Máris perdültem a szomszédba. Gyorsan tovább lehet adni az értesítést, de vigyázni kell, hogy „azok” meg ne tudják. Megkezdtük első szervezetlen és mégis megszervezett éhségstrájkunkat. Az éhségstrájknak megvannak a szabályai, melyeket pontosan be kell tartani. Olyan ez, mint egy hadművelet. Egyetlen hiba az egészséget eredménytelenné teheti. Csak elérhető célokért szabad éhségstrájkot

kezdeni. Ilyen lehet a posta, a koszt feljavítása, a bánásmód, ellenben a haza- vagy másik táborba szállítás reménytelen eset, mert ezek túl lépik a táborparancsnok, sőt a körzetparancsnok hatáskörét is. Ügyelni kell arra, nehogy kiderüljön a szervező személye, mert azt kiemelik, s izgatás címén eljárást indíthatnak ellene. A fogolyparancsnokot fenyegeti leginkább ez a veszély, ezért neki és törzsének ajánlatos felvenni az étkezést.

Az éhségstrájkot a táborparancsnok azonnal köteles jelenteni a körzetparancsnoknak. Ha négy órán belül nem tudja letörni, a körzetparancsnok a helyszínre érkezik, s ha ő sem jár sikerrel, huszonegy óra elteltével jelenteni kell Moszkvának az ügyet. Ha még negyvennyolc óra múlva is tart a sztrájk, Moszkvából „repülő bizottság” száll ki a helyszínre. Ez már igen kellemetlen, mert a bizottság ilyenkor mindent megvizsgál. A cél tehát mihamarabb elfojtani a sztrájkot, vagy ha nem olyan súlyú, inkább teljesíteni kell a „lázadók”, az éhségstrájkolók kérését. Ha reggelig sikerül kitartani, a barakkból minden ételmet el kell tüntetni, akik pedig nem vesznek részt a tiltakozásban, azokat el kell különíteni. Ha bármi ételmet találnak ugyanis a barakokban, a felügyelő szerv csak legyint, s a foglyok nyugodtan koplalhatnak időtlen időig, annak már nincs jelentősége, az éhségstrájk eredménytelenné válik.

Megszólalt a vacsorára hívó jelzés. Andók Pista és törzse, illetve „azok”, akik nem tudtak a sztrájkról, lementek vacsorázni. A szakácsok vidáman, mosolyogva adták ki nekik az adagokat. Bizonyos idő eltelte után Krena, a konyhafőnök jelentette Andóknak: „nem tudja, miért”, de a tisztek nem jönnek vacsorázni. Andók azonnal felszólított bennünket, menjünk vacsorázni, sőt naívan megkérdezte, netán valami oka van a távolmaradásnak? A forгатókönyv szerint erre nem kapott választ. Félóra múlva megismételte a felszólítást, de most már hozzátette, ha nem megyünk vacsorázni, kénytelen jelenteni Ritvay Tibornak, a táborparancsnoknak. Ritvay idegesen érkezett. Ő valóban nem tudott semmiről. Neki sem adott senki felvilágosítást az étkezés megtagadásának okáról. Ő most már a napos tisztnak jelentett, aki rövidesen megjelent a barakokban Ritvay, Andók és a tolmács kíséretében. A napos tiszt kínos helyzetben volt. A sztrájkolók szorosan vették körül, így nem tudta megjegyezni a beszélők arcát. Végül megtudta, hogy bajtársunk fenyítése miatt tiltakozunk. Megértést tanúsított, kérte, legalább aznapra függesszük föl a sztrájkot, cserébe megígérte, ő nem viszi fogdába Fornádyt.

A társaság nem tárgyalt tovább, a napos tiszt még ígéretetett, de ezek után kénytelen volt távozni, s az esetet jelenteni Sabanov kapitánynak. Ekkor vett komolyabb fordulatot a sztrájk. Az „idegháború” szakasza következett. Egyórás szünet. A parancsnokság hagyta érne a helyzetet, bár időnként – a legkülönbözőbb ürüggyel – megjelentek a konyhán, felmérték a helyzetet, hátha közben egyesek mégiscsak felvették a vacsorát. Több mint egy óra telt el, amikor a napos tiszt újból föltűnt. Közölte, hogy Sabanov kapitányt nem találja, mert a városban van. Ismételten kérte, hagyjuk abba a sztrájkot, ne ingerljük a kapitányt. Beszélni fog vele. Fornády marad, nem zárhatja fogdába, s majd másnap Sabanov dönt az ügyben. Ő majd kedvezően fogja tájékoztatni. Ritvay megsúgta Andóknak, nem igaz, amit mond, Sabanov ott van, sőt Zsidovlenko is megérkezett. Távozóban megkérdezte – mintegy mellékesen –, hogy mit akarunk. Követelésünk egyértelmű volt: „Kérjük Fornády fenytésének hatálytalanítását.” A napos tiszt távozott, mi pedig lefekvéshez készülödtünk. Takarodóra mindnyájan ágyban voltunk. Ilyenkor a sztrájkoló nem követhet el semmiféle szabálytalanságot. Az előírásokat be kell tartani, ellenkező esetben a napos tiszt eljárást indíthat.

A teremben sötét volt, mi pedig izgatottan bújtunk ágyba, s feszült légkörben vártuk a fejleményeket. Amikor a sztarsina két orosz katonával megjelent ellenörzésre, csak azt látta, hogy mindenki békésen alszik. Félóra múlva Ritvay kíséretében visszaérkezett a napos tiszt. Felkapcsoltatta a villanyt, ébresztöt rendelt el. Álmoságot mímelve bújtunk elő, s kíváncsian hallgattuk bejelentését: sikerült Sabanov kapitánnyal beszélnie, és rábírt, hogy Fornády fenytését függesse fel, sőt ismét elküldi szakvizsgálatra. Ezek után hagyjuk abba a sztrájkot, vegyük fel a vacsorát, mondta. Elégedetten nézett körül, várta a hatást, amely azonban elmaradt. A tömeg tanácstalanul hallgatott, bizonytalanság lett úrrá rajtunk. Feszítsük-e tovább a húrt, vagy elégedjünk meg ennyivel? Valaki megszólalt: mi a garancia, hogy Sabanov másnap nem tagadja le ígéretét? Lehetséges, hogy mindezt csak ő, a napos tiszt találta ki, hogy minket félrevezessen. Sabanov üzenetét, a fenytés visszavonását írásban kérjük. A napos tiszt nem számított ekkora pimaszságra. Látszott, fél visszamenni ezzel az üzenettel, de nem volt más választása. Újból eloltottuk a villanyt, visszabújtunk az ágyba, s most már valóban túlfeszített idegekkel vártuk a további fejleményeket. Húsz perc se telt el, amikor Ritvay kíséretében ismét megjelent a napos tiszt, s megkönnyebbülten

mutatta az írásbeli visszavonást. „Fornády Béla hadifogoly tiszt fenyítését hatálytalanítom. Sabanov!”

Győztünk. Felöltöznünk, elmentünk a vacsoráért. A napos tiszt ellenőrizte az osztást, s amikor Sanyi jelentette, hogy mindenki felvette a vacsorát – megenni már nem volt kötelező –, csak akkor távozott. A történethez tartozik, hogy Sabanov kapitány Fornádyt két nap múlva valóban kiküldte szakorvosi vizsgálatra, és ott megállapították, fülbaja annyira súlyos, hogy az adott körülmények között már nem lehet segíteni rajta.

Mise vagy filmvetítés

Tóth Károly hadnagy – akit magunk között csak a „falu eszének” neveztünk, mert mindenkinél jobban tudott mindent – és Ribjánszky József, Ribi – aki magassága miatt és kenyérre kenhető szívéből volt ismert – egyik nap eltűnt. Kihallgatásra vitték őket. Három nap múlva kapta Krena az értesítést, hogy vitessen két adag ebédet a fogdába. Sanyi szeretett a dolgok végére járni, ezért maga ment az orosz kísérelével a fogdába, ahol meglepetten látta a két elveszett bajtársat. Beszélni nem lehetett velük, de Sanyinak nagyobb volt a gyakorlata, mint az orosz őrnök, így azonnal vette a jelzést, hogy papírra és íróeszközre volna szükségük. Sanyinak ez nem okozott problémát, a kért dolgok már vacsorakor bent voltak a fogdában. A papír kevésnek bizonyult, ezért másnap újból kaptak, este pedig eljuttattak hozzánk egy oroszul írt levelet, azzal a kéréssel, hogy őrizzük meg. Majd jelentették, hogy panaszukat szeretnék írásban átadni a napos tisztnek, aki hamarosan fölkereste őket. Karcsi odaadta az oroszul írt levelet és kérte, azonnal továbbítsák az orosz parancsnokságra. „Szovjet Belügyminisztérium, Moszkva! Alulírott magyar hadifogoly tisztek panasszal élünk és feljelentést teszünk Fircov főhadnagy ellen, hamis tanúzásra rábírás miatt. Fircov a napokban olyan településre vitt bennünket, ahol sosem jártunk. Ott közszemlére tett ki, s tanúkat szerzett ellenünk. 1945-ben, fogságba esésünk után kilencven pontos kérdőívet kellett kitöltenünk. Ebben szerepelt az a kérdés is, hogy szovjet területen mikor és hol jártunk. Részletesen felsoroltuk, a valós helyzetnek megfelelően. Fircov ezt teljesen figyelmen kívül hagyta, és számunkra idegen területen, ahol sohasem jártunk, szerzett ellenünk terhelő tanúkat. Ez törvénysértés, ezért kérjük Fircov ellen az eljárás megindítását. Levelünk másodpéldányát civil

postán már útnak indítottuk Moszkvába. Tóth Károly hadnagy és Ribjánszki József.” A bomba azonnal robbant. Fél órán belül a körzetparancsnokságon voltak, ahol kihallgatták őket. Különösen az érdekelte az oroszokat, hogyan sikerült civil postára adniuk panaszukat. Hosszabb telefonálgatás után felajánlották nekik, ha visszavonják feljelentésüket, azonnal megszüntetik ellenük az eljárást, s visszatérhetnek a táborba. Karcsi és Ribi félóra gondolkodás után visszavonta a feljelentést. Fircov nem kereste többé őket.

November 25-én, Katalin napján kopogott a hideg. Lélekben anyumat köszöntöttem. A hideg már beszorított a barakkba. András napján leesett a hó, Miklóskor pedig már ki kellett ásni magunkat. Közben készültünk az év legszebb ünnepére, a Szentestére.

A nagy hidegben a szenvedélyek is megdermednek, éppen csak pislákolnak. A hazatérés palántája olyan mélyen feküdt a hó alatt, hogy életre kelése szóba sem jöhetett. Ahhoz a tavaszt kellett megvárni. Lélekben Jézus köszöntésére készültünk. Balogh Pista minden energiáját bevetette. Olyan karácsonyt akart, amilyen még nem volt. A karácsonyfát már megszereztük, nem kellett félnünk a tűlevelek lehullástól. A hideg megvédte a fát a pusztulástól. A díszeket most is magunk készítettük, szereztünk gyertyákat, készen vártuk az ünnepet. Az éjféli misét – mint máskor – az étteremben akartuk megtartani. 24-én délben azonban megjelent Ritvay, majd Balogh Pista, s Ritvay közölte: a parancsnokság mozielőadást rendelt el délutánra, de az éjféli misét sem tarthatjuk meg, mert a tizenegykor bevonuló brigádnak is le kell vetíteni a kétórás filmet. Ritvay elzárkózott minden további felvilágosítás elől. Azt ismételte: „Ez a parancs, nem lehet megváltoztatni. A dolgozó legénység nem kerülhet hátrányos helyzetbe”, ez volt a refrén. A mozis megkapta vacsoráját, hiszen valami nagyon jó filmet hozott, de azt csak „azok” nézték. Mi szobai karácsonyunkra készültünk. A fa már díszesen hirdette a bejáratnál az ünnepet, de az ünnepség elveszítette bensőséges hangulatát a ránk szakadt feszültség miatt. Ritvay többszöri kérés ellenére is csak annyi mondott: Sabanov kapitánynak ez a parancsa, nem lehet változtatni rajta. A fennmaradást engedélyezte, de a misét nem.

A hang megint beszólt a boksza: „Nem vesszük fel a vacsorát”, s még elszántabban, egységesebben indult csatába a hadifoglyok tiszti és legénységi csoportja. A napos tiszt – mint Fornády esetében – látszólag közömbösen vette tudomásul az éhségztrájkot. Megjelent a konyhán, s megszámlolta, hányan vették fel a vacsorát. Andókot is beleszámítva húszan lehettek.

Megérkezett az éjszakai brigád, megvacsorázott és megkezdődött a vetítés. Hárman otthagyták, de Ritvay parancsára hárman maradtak, és nézték a filmet. Fél tizenkettő tájt Balogh Pistát és Andókot elhívták a portára, ahol Zsidovlenko fogadta őket. Balogh páterhez fordult: „Nézze, most fél tizenkettő van. Ha beszüntetem a mozielőadást, mennyi idő múlva tudja kezdeni a misét?” Éjfélkor, volt a válasz.

A jól szervezett gépezet munkához látott. Hírvivők indultak el a tiszti és a legénységi barakkokba. Sanyiek megszállottan osztották a vacsorát, hogy mihamarabb végezzenek. Közben az egyik csoport már díszítette az oltárt, a másik a fát hozta, a harmadik munkája nyomán percek alatt pompás karácsonyfává változott a fenyő. Tizenkettő előtt tíz perccel Sanyi jelentette a napos tisztnek, a vacsora befejeződött. A Betlehem már ott pihent az oltáron, a fa alatt. Öt perccel éjfél előtt kitisztított ruhánkban elindultunk az ebédlőbe, s pontban éjfélkor Balogh Pista – ragyogó gyertyafényben – megkezdte a misét. Sabanov és a napos tiszték a konyha mélyéből, természetesen sapkával a fejükön, bámulták a meghatott hadifoglyok tömegét. Kevés kivétellel ott volt valamennyi tiszt és közlegény, katolikus és protestáns egyaránt.

Az ünnep hangulata, a szeretet érzése elcsitította a szenvedélyeket. Mise alatt már mindnyájan messze jártunk. A családi otthonba beszállt a hadifogoly-lélek, aki hazavágyott és akit hazavártak.

A szentmise végén egy szívvel-lélekkel csendült fel a *Himnusz*. Kértük a jászolban fekvő kisdedet, járjon közbe érdekünkben, hiszen megbűnhődte már e nép a múltat, s talán a jövőt is. Hozzon rá vig esztendőt, nekünk hazatérést, az otthoniaknak békességet, gyermekeinknek és unokáinknak pedig sok örömet.

Sabanovra nem haragudtunk már...

Dicsőség mennyben az Istennek, békesség a földön a jóakarató embereknek, dúdoltuk a hóba vágott utakon, a barakkok felé tartva. Meghatottan kívántunk egymásnak kegyelemteljes ünnepeket, s amikor lehunytam a szemem, lélekben ismét áttörtem a tüskés drótkerítést, hazarepültem, megöleltem négyéves kisfiamat és Klárimat, aki otthon vívta élethalálharcát, akikért érdemes hazavágni.

„Messze orosz földön...”

Nem sirattuk az 1949-es esztendőt. Nem hozta el álmaink vágyát, a szabadulást. Hol vagyunk már a hazajutástól, a legszebb, legnagyobb mesebeli álomtól? Hatodik fogoly-évünket kezdtük meg. Hat év, 1783 nap esett ki az életünkből. Vigasztalanul, reménytelenül, de máris mosollyal kezdtük el 1950-et. Az új év küszöbén valaki így köszöntötte a jövőt: „Éljen 1950, a szökőév.” Az ötletből szólásmondás lett, amely a parancsnokság tudomására jutott. Megerősítették az őrséget, a munkára menőket pedig még szigorúbb fedezettel kísérték.

Kinn méteres hó, a hőmérő mélyen nulla fok alatt. Aligha lenne tanácsos ebben az időben nekiindulni az ismeretlen világnak. A „szökőév” első hetei máris nyugtalanságot hoztak. A tisztikar nagy részét átszállították a városi táborba. Nem tudták megbocsátani az éhség-sztrájkot. Minden költözés veszteséggel jár, sok kincstől meg kell válni ilyenkor, melyeket azután az új helyen ismét be kell szerezni.

Életszínvonalunk határozottan emelkedett az előző évben. Baráti körök tömörültek egy-egy rajban. A név- és születésnapokat, asszonyaink ünnepét alkalmi díszvacsorákkal ültük meg. Önálló villanyvilágításunk is volt, amelyet tiltott a parancsnokság. Ha megszólalt a figyelmeztető riasztás, egy mozdulat, s a vezeték a körtével máris eltűnt. Váratlan látogatás esetén a vágóeszközök, kések – amelyeket nem tarthatott magánál a fogoly – is veszélybe kerültek. Lekalapáltattam egy százas szög végét, s kiélesítve késnek használtam. Ha nem volt rá szükségem, megvolt a helye a falban, s ráakasztottam a sapkámra. A riasztónk két kutya volt. Két kóbor kölyökkutya. Hozzánk szoktak. Sok-sok simogatást, rengeteg ennielőt kaptak. A barakk előterében aludtak egy rossz vattakabáton. Senki nem ment el mellettük simogatás nélkül. Amikor közeledett az orosz a barakkhoz, felborzolódtott a szőr a hátukon, s morogni kezdtek. Január elején elkóboroltak, a szögesdróton kívülre, az őrség közelébe mentek. A napos tiszt észrevette őket, és – szavaival élve – a „két fasiszta kutyát” agyonlőtte.

A költözés hírére megmozdult a tábor. A többség neve szerepelt a listán. Széki Pistát vissza akarta tartani a kultúr csoport. Az unatkozó kényelmet, a „színészi karriert” áldozta fel, amikor átjött velünk az egyes számú táborba.

Ismét megkezdődött a helyválasztás, a baráti csoportosulás. Ilyenkor órákba telik, mire mindenki megkapja pokrócát, lepedőjét, s végre aludhat. Ebben a nagy nyüzsgésben, idegességben csak

Kazár Pista egykori parancsnoka, Sámbockréthy Imre alezredes nem törődött semmivel; békésen aludt, ruhástól eldőlvén a priccsén. Igénytelenség és nyugalom jellemezte. Amennyire tartottunk tőle törzstiszti rendfokozata miatt, annyira a szívünkbe zártuk, s többé nem engedjük el magunk közül.

A tábornak hatalmas nyári színpada volt, az étteremben egy kisebb pódium állt. A tábor néhány tagból álló zenekara nagyritkán koncertet adott, de ezek unalmasak voltak. Ráeszméltünk, hogy a munkába járó legénység lassan elszokik a magyar nótától. Az orosz munkásoktól átvették az orosz dalokat, s azokat dúdolták. Ekkor született meg a színjátszó csoport megszervezésének ötlete. A tisztikar jelentős része úgy vélte, nem szabad semmi olyasmit tenni, ami a legénységnek, a fogolytársaknak szórakozást nyújthat. Hagyni kell, hogy erőt vegyen rajtuk az elkeseredés, amely ellenállásba csap át, s ez kényszerítse ki a hazaszállítást. Mi más véleményen voltunk. Szórakoztatnunk kell őket, a darabok, dalok segítségével táplálni bennük a magyarságtudatot, ugyanakkor nem akartunk senkivel politikai összeütközésbe kerülni.

A tábor antifasiszta vezetője – aki maga is fogoly volt –, Takaró elvtárs, budapesti villamosellenőr, nem várt lelkesedéssel fogadta kezdeményezésünket. Űgyes, értelmes ember, tehetségesen festett, művésznek érezte magát. Rákosiról készült két portréja díszhelyet foglalt el a táborban. Az egyik a nyári színpadon kialakított „házioltár” közepén függött, a másik a könyvtárban.

Feltételeinket viszonylag könnyen elfogadta. A darabokat mi választhattuk ki. Az volt az érzésünk, a kulturális élet fellendülése neki is jó pontot szerez, hiszen saját érdekéért állíthatja be. Ezzel nem törődtünk, a tábor tisztikara ugyanakkor ellentmondásosan viszonyult a kultúrszervezéshez. Csoportok, klikkek, törzstisztek, főtisztek kerültek szembe egymással. Azt senki nem nézte jó szemmel, ha valaki Takaróék kegyeit kereste. Megkönnyítette helyzetünket, törekvésünk elfogadását, hogy Balogh Pista lelkipásztor lelkesen mellénk állt. Minden nemes ügyért küzdött. Hozzánk hasonló sportos fiatalember volt, akit odahaza is szerettek a hívei. Nagy hatással volt valamennyi táborlakóra. Támogató szavai igazolták társaságunk céljainak helyességét. A legénység is egyre nagyobb érdeklődést mutatott, így végül döntenie kellett, hogy – kompromisszummal, ami Takaróék bevonását jelentette – megkezdjük a kulturális munkát.

Egy szűkkörű bizottság azonnal nekilátott a program összeállításának: Kenyeres János huszár főhadnagy, évfolyamtársam vállalta a

rendezést, Dr. Szombathelyi Gyula hadbíró főhadnagy, ügyvéd a zenekar megszervezéséről és vezetéséről gondoskodott, Széki Pista zászlósra hárult a szövegírás, egyébként kiválóan alakította a női szerepeket. Sulyok Pista alezredes lett a zenekar elsőhegedűse. Én minden feladatot láttam el, beszereztem a szükséges kellékeket.

Tudtuk, olyan produkcióval kell előállnunk, amely újszerű, ugyanakkor mindenki körében sikert arat. S máris készülni kell a következő „nagy számra”. A tél miatt nem használhattuk a kinti színpadot, így az étkezde kicsiny színpadán kellett olyan darabokat bemutatnunk, amelyek hetekig műsoron maradhatnak, anélkül, hogy unalmassá válnának.

Bemutatózó esztrádműsorunkban Széki Pista és Frank Gyuri mellett először lépett fel Krenedits Sanyi saját szerzeményével, az *Ez a valcerrel*. Japán pokrócból készült zakójával jól mutatott. Kócos haját megfésülte erre az alkalomra. Széles homloka, sápadt arca a rivaldafényben talán még sápadtabbnak látszott. Megrendülten hallgattuk a valcert, amely lágy hangzásával mégis közvetítette nyolc év, nyolc keserves év minden fájalmát.

Messze orosz földön az alkony, ha leszáll,
Sok-sok gránát robban, arat a halál.
Bunkeromban ülve Rád gondolok én,
S születik a valcer egy téli estén.
Ez a valcer a kettőnké, hallgasd szívem,
Neked szól némán és szerelmesen.
Szemem lehunyom, hogy láthassalak,
Arcod és szép szőke selymes hajad.
Tudom, Tebenned is ég most a vágy,
Némán virrasztod át az éjszakát.
Ez a valcer csak kettőnké, tudod szívem,
Olyan, mint veled volt az életem.

A siker óriási volt! A ráadás-szám, a *Piros virágok* Molnár alezredes szerzeménye volt. Sanyit alig akarták leengedni a színpadról. Vele együtt örvendtünk, s boldogan öleltük meg busafejű barátunkat. Dr. Tavi Laci rendőr századost is sikerült beszerveznünk. Egzotikus néger táncot mutatott be. Amikor fölgördült a függöny, a színpad közepén hatalmas bokor volt látható, egyszerre csak megelevenedett a bokorból kiálló lándzsavég, s előperdült egy néger, hánccsszoknyában, óriási piros ajkakkal, színes fülbevalókkal. Hatalmas lapátfogai

még inkább érvényesültek. Nyakában füzérlánc lógott, bokáján Megay Robi gombgyűjteményéből készült lábperec csörgött. Laci vad egzotikus táncot lejtett, nem tudom, hol tanulta a Ferencvárosban.

Herendi Dönci hadnagy a függöny előtt olyan tökéletes Rákóczi téri hajadont alakított, hogy többen kétségbe vonták férfiúi mivoltát. Hatalmas szipkából szívta a cigarettát, s Karády Katalin híres számát énekelte: „Kis cigaretta, valódi finom...” Szabó Feri rendőr hadnagy dobművészetét mutatta be, bár korábban még nem próbálkozott az ütős hangszerekkel. A műsorvezető bejelentette, a dobos megbetegedett, s hirtelenjében gépembert állítottak be helyette. Behozták a színpa a gépembert. Feje nagy doboz volt, tetején egy pirosra festett villanykörtével. A szemek helyén két nagy nyílás, szögletes orr, hatalmas száj, lapát fogakkal. A törzs szögletes sűrű papírdobozból készült. Mellén mutató és különböző feliratok: tangó, valcer, csárdás, fochtrott. Karjai fémhengerekre emlékeztettek. Otromba cipőt viselt, alsótestét pizsama fedte. Gépember-mozgással lassan vonult be a közönség között. Az orosz nők, amikor meglátták, rémült sikoltással ugrottak föl helyükről.

Feri leült a dob mögé, a mutatót beállították a kívánt stílusra, ő pedig csodálatos dobszólót adott elő. Olykor a gép „véletlenül” elromlott, de egy-egy hatalmas kalapácsütés azonnal megjavította. Politikai tisztünk, Mojsev őrnagy nem akarta elhinni a valóságot, a végén Ferinek meg kellett mutatnia magát.

A taps még hallatszott, amikor már megszületett a következő darab szövege. Napokon át ültem a fogorvosi székben, mert ez a hely volt a legnyugalmasabb. Senki nem zavart. Széki Pistát nem volt olyan egyszerű rávenni az alkotásra. „Hatalmi” szóval bírtam csak elteríteni a kártya mellől. A fogorvosi rendelőt belülről magunkra zártam, a kulcsot zsebre tettem, s amíg írni tudtam, Pistának diktálnia kellett. Rendkívüli memóriával rendelkezett. Abban a székben, ahol az emberek sziszegnek, elkeseredett arcot vágnak, romantikus, máskor mosolygós hazai történetek, régi huszárok, a békevilág alakjai keltek életre. Így elevenedett meg Farkas Imre 1929-ben írt és odahaza gyakran játszott operettje, hadifogoly-szerzők betétszámaival kiegészítve.

Amikor elfáradtam az írásban, kiengedtem Pistát egy kis pihentető kártyázásra, de rövidesen Szombathelyi Gyuszi foglalta le, akinek elfütyülte az egyes dalbetéteket, s Gyuszi máris lekottázta. A zenekar szépen bővült: Sulyok Pista mellett ott játszott Dr. Beliczky

Olivér, Dr. Szász Miklós, Dr. Hidvégi Flórián (Foló), Dr. Szobonya Bandi bácsi, Székely Samu, Szabó Feri, Morsowski László és mások.

A semmiből kellett előteremtennem huszárruhákat, csizmákat, sarkantyúkat, kardokat, csikóbőrös kulacsot, Julcsának parasztruhát, papucsot, fejkendőt, az udvarhölgynek és a grófnak megfelelő öltözéket, legyezőt, lornyont, sétapálcát, parókát, lovaglónadrágot, krinolin ruhát. Elég nagy fantázia kellett, hogy mindez lepedőből, munkaruhából, ingekből, alsónadrágokból, kátránypapírból, vattából és fából elkészíthető legyen. A ruhák az én ötleteimet, „anyagbeszerzésemet” dicsérték, az ékszereket, a hercegnő csodálatos díszeit Megay Róbert barátom ügyes kezének köszönhattuk. Megay Robi tartalékos százados volt, a híres miskolci Megay cukrász fia, ő maga is ezt a mesterséget tanulta. Használt fogkefenyelekből csodálatos gyűrűk, diadémok, fülbevalók, egyéb ékességek készültek. A kulisszákat Sámbockréthy Imre bácsinak köszönhattuk. Ő volt az első törzstiszt, aki hívás nélkül jött közénk.

A darabbeli őrmester mellét valódi kitüntetések díszítették. Perczel és Kovács István őrnagyok mindvégig magukkal hordták első világháborús kitüntéseiket. Kovács Istvánéi olyan szépek voltak, hogy amikor a Kormányzó felkereste Kisfaludy-Stróbl Zsigmond műtermét, neki is feltűntek az ott szolgálatot teljesítő Kovács Pista bácsi kitüntetései. Horthy megkérdezte: „Miért nem kéri a vitézi rendbe való felvételét?” Pista bácsi vigyázzba vágta magát: „Alázatosan jelentem, én ezeket Őfelsége Károly királytól kaptam!” A Kormányzó szó nélkül végigmérte és otthagya. Ezeket a kitüntéseket kapta a darabbeli ezredes.

Alakítója, Maklár Péter magas, szélesvállú, szépen beszélő csendőr százados volt. Sokan idegenkedtek tőle, én azonban beszélő viszonyban voltam vele. Sajnáltam szegényt. Felesége állandóan azt írogatta neki, szerezzen érdemeket, mert különben nem tud elhelyezkedni. Nem volt könnyű megtalálnia a helyes utat.

A hercegnő szerepét – hosszú válogatás után – Tóth Jancsi nagykőrösi, lányos arcú, igen fiatal, talán húszéves fiúra osztottuk. Gyerekként vitték el, besorozták a Hunyadi-páncélosokhoz, s ott tetoválták hónaljába a vércsoport-jelzést.

A nótáskapitány Frank Gyuri lett, Recsegő Ambrus őrmestert Kredits Sanyi alakította. A próbák idején derült ki, hogy sűgő is kell. Dr. Hun Miklós, népszerű nevén Pufi, örömmel vállalta. Gondot csak az jelentett, hogy Pufi alig fért be a sűgőlyukba.

Talán a harmadik előadáson történt, hogy a társaság megréféltta Sanyit. A csikóbőrös kulacsba ez alkalommal nem édes, hanem valami istentelenül keserű teát töltöttek. Sanyi ittast játszva érkezett a színpadra, s a szerep szerint nagyot kellett húznia a kulacsból. A függöny mögül lestük, mi lesz. Sanyi meghúzta a kulacsort, a következő pillanatban fennakadt a szeme. Szemefehérje kidülledt, de nem vesztette el lélekjelenlétét, nem esett ki szerepéből. Végigjáratta rajtunk a szemét, akik a függöny mögül neveltünk rá, majd észrevette Pufit, aki tele szájjal nevetett a sűgőlyukból. Sanyi a keserű teát Pufi fejére köpte. Ettől kezdve minden alkalommal megismételte ezt a jelenetet. Pufi a végén már könyörgőre fogta a dolgot.

Később megszűletett Vaszary *Az ördög nem alszik* című darabja, majd ugyancsak tőle a *Boldoggá teszlek*. Meglepetésként egyik társunk, Bártfalvy Imre kész darabbal jelentkezett. Egy orosz-szovjet író vígjátékát ültette át oroszból magyarra.

Stomm érkezésekor kezdődik az előadás

Közben rohantak a napok. A nagy munkában észre sem vettük a hetek múlását. A természet is megunta téli öltözetét, s az örök hajfodrász, a tavasz, ledobta magáról a havat, felszárította a pocsolyákat, virágok bársonyába öltöztette Vörönyezst. Otthon Kristófcák nagyapó már szedte a kertben a gyöngyvirágot, hogy kivigye Gizi nagymama sírjára. Béluska már régen elfelejtette névnapi ajándékát. Klári lassanként az évfázóra készült.

Ezen a tavaszon esődöt mondott a vezetőség évek óta tartó nevelőmunkája. A Moszkva melletti, felosztatott táborból megérkeztek a tábornokok. Külön teremben, illetve a kórház egyik szobájában helyezték el őket. A kórházi különszobát Stomm és Csatári altábornagy kapta. A legénység, mely a kommunista agitátoroktól évek óta azt hallotta, tábornokaik és tisztjeik miatt került nyomorúságos helyzetébe, lelkesen éljenezte meg a teherautókról lekaszálódó öregurakat. Segítettek nekik csomagjaikat szállásukra hordani. Stommot, akinek mindkét lába lefagyott a Don melletti visszavonuláskor, hírből már mindnyájan ismertük. Az előzékenység, az udvariasság mintaképe. A „valóban úr” fogalom megtestesítője. Megjelenése tiszteletet parancsolt orosz és magyar előtt egyaránt. Tanúja voltam egy alkalommal, amikor az orosz táborparancsnok fölkereste. A tábor-

nok ajtaja előtt megállt, levette sapkáját, megigazította a zubbonyát, kopogott, s megvárta, amíg bentől felhangzott az „igen”.

A közös tábornoki szoba lakója volt Horváth Győző vezérőrnagy, Sédei rendőr vezérőrnagy, Bartókfi, nyugalmazott rendőr tábornok. Zsedényi vezérőrnagy, a legendásan hős páncélos hadosztály parancsnoka és Fábián vezérőrnagy a legfiatalabb tábornokok közé tartoztak, negyvenöt-negyvenhét évesek lehettek. Nem tudtak belenyugodni, hogy karrierjük kettétört, s volt beosztásuk miatt esetleg még kellemetlenségük is lehet. Igyekeztek jó pontokat szerezni. Idősebb bajtársaikat állandó félelemben tartották, de amikor ránk is kiterjesztették működésüket, az ilyenkor egységesnek mondható tisztikar bojkottálta őket. Az egyik délben, amíg a tábornokok ebédeltek, ismeretlenek behatoltak a szobájukba, s a két könnyűnek találtatott ember zubbonyáról levágták a tölgyfalombot. Helyébe cédulát tűztek: „Kötél jár nektek, nem tölgyfalomb.” A levágott parolit később a latrinából halászták elő.

A tábor felbolydított méhkasszá vált, amikor az egyik éjszaka több besúgót megpokrócoztak. Ebben a szerencsétlen időszakban Zs. olyan cikket helyezett ki a faliújságra, amely még inkább felkorbácsolta a kedélyeket. Másnap reggel késett az ébresztő. Éjszaka ismeretlen tettesek a színpadon lévő „házioltáron” Rákosi képét és mellette Zs. cikkét leöntötték latrinaürülékkel. Az ügyeletes tiszt vette észre. A bűzös nyomokat előbb eltávolíttatta, s csak azután rendelte el az ébresztőt.

A propagandista orosz tiszt Takarón keresztül arra kért bennünket, állítsuk színre az oly sokat emlegetett darabot, melyet a „bolsov revolutioner”, Petőfi írt, hogy a szenvedélyek lecsillapodjanak. Zs. írását többé nem volt szabad a faliújságra kifüggeszteni.

Ezen a tavaszon néhányan örökre távoztak közülünk. Elbúcsúztunk vitéz Boskó József és Bacsó József alezredekettől, Szidenics Ferenc századostól. Az erős fogyás miatt felszakadtak fiatalkori eltokosodott tbc-s gócaik, s pár nap alatt elvitte őket. Ötvennégy-ötvenhat évesek lehettek. A táborparancsnokság megengedte, hogy bajtársainkat – megadva nekik a végtisztességet –, rendesen eltemethessük. A színház előtti tágas téren ravatalozták föl a koporsókat. Ott volt az egész tisztikar, Stomm altábornagy is, s aznap a legénység sem vonult ki munkára. Az egyházi szertarás után előállt egy tehergépkocsi. A koporsók mellett kétoldalt három-három alezredes állt vigyázzban. Majd a gépkocsi lassan megindult a tisztelgők sorfala között.

Végre felvirradt a *János vitéz* bemutatójának napja. Takaró lelkesen hozta a táborparancsnok engedélyét: rendelkezésünkre bocsájtott egy gépkocsit, ha netán gyeptéglát vagy más növényt szeretnénk behozni a színpadi díszlethez. Egy csoport máris indult. Gazdag zsákmánnyal tértek vissza, s ez valóban sokat segített a színpad természetes díszítésében.

A bemutató mégis majdnem elmaradt. Takaró azt kívánta, a műsort akkor lehet kezdeni, amikor megérkezik Avgyjejev őrnagy, táborparancsnok. A rendezőség ellenben ragaszkodott ahhoz, hogy Stomm altábornagy érkezése jelentse a kezdetet.

A vacsorát ilyen gyorsan még nem ették meg a bajtársak, mint ezen az estén. Hamarosan megtelt a szabadtéri színpad nézőtere. Elöl helyezték el Stomm karosszékét, valamivel hátrább a táborparancsnokét, mögötte a tábornokok és az orosz vendégek padja következett, pokróccal letakarva. A szomszédos orosz házak padlásnyílásaiból és az ablakokból az orosz lakosság nézelődött. Nyilván ők is értesültek az est nagy eseményéről.

Amikor megérkezett az orosz táborparancsnok, s a vendégek elfoglalták helyüket, Lánc László csendőr százados hajlott hátú, sovány alakja elindult a kórházépület felé, s néhány perc múlva megjelent Stomm. Úgy mint régen, elöl haladt a parancsőrtsízt, Lánc Laci személyében, mögötte két botja segítségével lépkedett Stomm. Igen nehezen mozgott a súlyos múlábakkal, pedig korábban ügyes magyar kezek már átalakították és megkönnyítették.

Megjelenésére egyszerre emelkedett fel és állt vigyázzba a közönség. Stomm egyik kezébe vette mindkét botját, s mosolyogva tisztelt. Intése ellenére mindenki állva várta meg, amíg helyére ért. Kezet nyújtott a táborparancsnoknak, majd székét oldalt húzva, Avgyjevet maga mellé invitálta, aki ezt meghatódottan vette tudomásul.

Felcsendült a nyitány, majd szétnyílt a függöny, előtűnt a falusi kis ház léckerítéssel és muskátlival, a patak a híddal, a gyeptéglás mező. Sambi remekelt a látvánnyal. A színpadi fényben úszó idilli táj szinte hívta, ölelte magához a sok otthon után vágyó magyart. Iluska oly szép volt, hódító, hogy a közönség valósággal felmorajlott... és Iluska belépett a patak vizébe, mert egy kis teknőt is beépítettünk, s oly bájosan rázta le „lábacskáiról”, valójában hatalmas tappancsairól a vizet, mintha tényleg kislány lett volna. És jöttek a lányok, legények, a huszárok.

A taps, a siker átsegítette a szereplőket a lámpalázon, s közben a szín a francia király udvarává változott. Jakab Berci utász őrnagy,

csendes, zárkózott, nehezen barátkozó, kissé bogaras ember, a színváltozást emelők és csigák segítségével oldotta meg. A francia királykisasszony Széki Pista személyében jobb alakítót nem is kaphatott volna. Az igaz, hogy a színfal egyik részét csak a színrelépése után lehetett leengedni, annyi helyet foglalt el. Nem is olyan egyszerű krinolin ruhában mozogni. A tűzereknél ezt különben sem tanították! Pista szépen énekelt. Színes ruháját gyönyörű csipkekendő takarta, melyet az orosz orvosnő ajánlott fel, arany karkötőjével együtt. A többi ékszer Megay műhelyéből került ki. A fényben csillogtak és valódinak látszottak. A vattából készült parókák valóban meseszerű francia udvart varázsoltak a színre.

Végül elérkezett az est fénypontja: Bagó, a mi Sanyi barátunk, sápadtan, fáradtan a hosszú gyaloglás után elhozta a rózsaszálat az élet tavához. Szíve-lelke volt a dalban! Hét év keserve, az otthon férjhez ment menyasszonya fájdalmas emléke, a honvágy, a húga utáni kesergés, hiszen csak ő maradt számára a családjából – mindez felhangzott a dalban.

A reflektorfényben megelevenedett a Sámbi megálmodta tündérország, a háttérben karcsú várakkal, elől az élet tava, és minden virágban úszott! A színen nyolcszáz papírrózsát helyeztünk el. A színek kavargása üdévé, meseszerűvé tette a látványt. A rózsákat a tábornokok hajtogatták és festették, még Stomm is részt vett benne.

A Jakab Berci készítette szerkezet kiemelte Iluskát az élet tavából. Jancsi király lett, már csak meg kell innia az élet vizét. Bagónak, a jó barátoknak nincs maradása, hiába kecsgetetik miniszterséggel, hazahívja a kis falusi ház, a legelésző nyáj, a csilingelő harang, a sok hazai virág. Csak a furulyát kéri el Jancsitól... és Jancsinak már majdnem az ajkán az örök boldogságot jelentő pohár, amikor a távolból megszólal Bagó furulyája. Jancsi keze megáll, belekiált a messzeségbe: „Várj Bagó! Én is megyek, hazamegyek!” Kirohan a színről, nekidől a színfalnak, és Frank Gyurkát rázza a zokogás. Iluska – Tisch Feri – alig bírja végigmondani a szövegét: könnyeivel küzdve kiáltja Jancsi után: „Várj Jancsikám! Én is veled megyek, én is hazamegyek!”

És még valaki zokogott. A „jóságos” Bálint bácsi, a tolmács, aki annyi embernek törte ki a nyakát hamis jegyzőkönyveivel. Néhány percre kiesett a szerepéből, magyarrá lett és hazavágyott.

A nézőtéren dermedt csend lett úrrá. A közönség nem tapsolt. Könnyes szemek, messzeségbe révedő tekintetek, otthont, asszonyt, gyermekölelést közel hozó pillanatok.

Késlett a színváltás. Csak a rendező tudta, hogy Jancsi és Iluska sminkjét rendbe kell hozni. Majd újra ott a muskátlis ház, amely szeretettel fogadja be az egymást ölelő Jancsit és Iluskát. Bagó, a hűséges barát leül egy nagy kőre, előveszi pipáját, tüzet csihol, vigyáz a fiatalok álmaira.

Nem láttam az előadást, Sámbi és Széki Pista leveleiből értesültem róla, mert a premier előtti napon – máig ismeretlen ok miatt – nyolc társammal együtt „kiolvastak” a táborból, s átszállítottak a négyes számú romtáborba.

Sikertelen szökések

Elszakadtam a baráti körtől, szerencsére az új helyen is akadtak ismerősök, régi kedves beosztottak, akik tárt karokkal fogadtak. A tábor sem volt ismeretlen. A hirtelen semmittevés volt talán a legfurcsább. Nagy alvások következtek, miközben vártam a híreket az egyes számú táborból. Hosszú leveleket írtam haza, mert időközben a postaszolgáltatás – csodálatos módon – helyreállt. Előfordult, hogy két hét alatt választ kaptam.

Közeledett Kláriver való megismerkedésünk hetedik évfordulója, július huszadika. Lázasan készültem rá, amikor az egyik délután erős mozgást észleltünk a tábor körül. Az őrtoronyban megkettőzték az őrséget, az őrszoba és a kapu környéke hemzsegett az orosz katonáktól. Tanácstalanul, értetlenül néztük. Rossztól tartottunk, esetleg egy újabb táborba való átszállítástól, s ez sosem kellemes.

Sorakozót rendeltek, váratlan létszámellenőrzést tartottak. Háromszor is végigolvasták a névsort, s bár minden rendben volt, mégis várakoznunk kellett. Előkerült a létszámnyilvántartó, s névsor szerint léptetett ki bennünket. Így is megvoltunk, s ez némi megnyugvást jelentett a táborparancsnokságnak. A megerősített őrség maradt, a másnap munkára vonulókat kettőzött őrség kísérte. Az esti bevonulás után kaptuk az első hírt, mi okozta az előző napi izgalmat. A repülőtéren táborból eltűnt Tatár Bandi gazdászati hadnagy. A bevonulásnál vették észre, hogy megszökött. A hír bennünket is meglepett, reménytelennek láttuk ügyét. Oroszul nem tudott. Nem gondoltuk volna róla, hogy bele mer vágni. Ezzel vette kezdetét az év elején megjósolt, s azóta feledésbe ment „szökőév”. Bandit egy hét után fogták el, bár a szökési szabályokat pontosan betartotta. Az első nap el kell tűnni a környékről, majd biztos helyen néhány napig dek-

kolni. Előbb a közeli körzetet riasztják, s ahogy múlik az idő, az egyre távolabbiakat. Egy idő múlva, amikor már nem keresik a szökevényt a közvetlen körzetben, szabad csak továbbindulni. Bandi három napot dekkolt egy erdőben. Élélme, víze volt, így át tudta vészelné a kritikus első napokat. A harmadik napon elindult. Éjjel ment, nappal aludt. Már háromnapi járóföldre lehetett, amikor az egyik reggelen a falu szélén levő kúthoz ment, hogy kulacsát megtöltse. Váratlanul egy nő és egy férfi is odaérkezett. Ha Bandi nem európai ésszel gondolkodik, hanem vizet vesz és továbbmegy, nem történik semmi baj! Bandi azonban udvariasan maga elé engedte a nőt, aki ezen úgy meglepődött, hogy az üveg száját szerencsétlenül tette a csap alá, s amikor Bandi megnyomta a kút karját, a nő lelocsolta Bandit. Nagy mentegetőzés következett, Bandi azonban nem tudott megszólalni. Ha egyedül van a nő, valószínűleg elengedi, de tanúja is volt a jelenetnek, ezért Bandit bekísérték a községházára, s rövidesen rendőrkézre került.

Kihallgatás közben derült ki, hogy ügye nem oly egyszerű, a hatóságok egy gyógyszercsempészt kerestek, s örülhet, ha be tudja bizonyítani, hogy hadifogoly. Ügyelnie kellett, ne kerüljön volt őrsége kezére, akiket megfenyítették miatta.

Végre Bandi unszolására felhívták a repülőtéri parancsnokságot, s – bármennyire komikusnak tűnik is – Mojszejev őrnagy olyan boldogan ölelte át és vitte magával vissza a táborba, mint egy apa az elveszett fiát. Bandi néhány napot pihent a karcerban (fogdában), s büntetésként semmilyen címen nem hagyhatta el a tábort. Az őrség megnyugodott. Pár napig még erősítéssel vonultak fel, azután minden visszatért a régi kerékvágásba.

Éppen a Klára-napi köszöntő megírására készülődtem, amikor újabb izgalom következett. Az egyes számú városi táborból Ercei Gyuszi és Bártfay Imre eltűnt. Nem derült ki, hogyan csatlakozhattak a kivonulókhöz. Nagyobb eséllyel indultak Bandinál, mert Imre jól beszélt oroszul. (Ő fordította a *Nyugodt vasárnap* című szovjet darabot magyarra.) Újból szigorítás, lázas keresés, miközben teltek a napok. Hosszú idő után kerültek vissza, a kísérlet nekik sem sikerült. Több napig rejtőztek egy közeli erdőben, majd amikor úgy gondolták, elült a veszély, vonatra szálltak. Imre őszintén elmondta a kalauznak: magyarok, hat éve vannak távol, szeretnének hazajutni. Feleségük, gyerekek, édesanyjuk várják őket. Segítsen rajtuk. Pénzük van, a jegyet meg tudják váltani. A kalauznő megsajnálta őket. Meg-

ígérte, Kijevig nyugodtan utazhatnak, onnan majd egy másik kalauznő segít nekik.

A vonat robogott nyugatnak, majd érkezett a Donon átívelő hídra, ahol megállt a nyílt pályán. Mindenkinek le kellett szállnia, igazoltatás következett. A vonatot katonaság vette körül. Időszakos vasúti ellenőrzésbe kerültek bele.

A kalauznőnek megköszönték a jóságát, s amikor sorra kerültek, jelentették, hogy szökött hadifoglyok. Gondot okozott, hogy a táboroktól távolabb nem akarták ezt elhinni. Az újságok ugyanis annyiszor megírták, már nincsenek hadifoglyok az SSSR területén, hogy az emberek elhitték. Végül örültek, hogy sikerült igazolniuk magukat, s a „szökevények” rövidesen ott sétáltak a többiek között.

Almalopás

A naptár már szeptembert mutatott. A betakarító brigádba kerültem. Teherautóval, egy tiszttel és egy sofőrrel, Misával jártuk a falvakat. Jó érzés volt magunk mögött hagyni a tábort, s szívni a friss, szabad levegőt. Általában négyen rakodtunk, útközben fenn ültünk a zsákokon, a szállítandó árun. Káposzta, krumpli, paradicsom nagy mennyiségben termelt a vidéken. Elvünk az volt: amire szükségünk van, meg kell szereznünk, a táborban a sajátunkból lopni ugyanis erkölcstelen. Rövidesen beletanultunk ebbe a „munkakörbe” is: egy strigulával kevesebb, a mérlegalap megemelése lábbal, egy félrenézés, s máris szereztünk egy kosár krumplit. A többletmennyiség elosztása nem volt egyszerű. Misának, a táborparancsnoknak, az átvevőknek kellett juttatni egy-egy zsákkal. A napos tisztnek is kijárt ugyanennyi, hogy beengedjen a táborba a „szajréval”. Egy fejevankos és egy köpeny két ujjal alul elkötve, ennyi volt a mi napi mennyiségünk, amelyből jutott volt katonáinknak, a szobatársaknak, s emelt jelentős mennyiség halmozódott fel szobánkban.

Néhány emlékezetes történet: a város szélén, az autóbuszmegálló után, az út árkában ültek azok, akik (a ritka járatok miatt) autóstoppal akartak továbbutazni. Intettek, mire Misa megállt. Percek alatt megtelt a kocsitatonatisztekkel és parasztokkal. Kézzel-lábbal beszélgettünk. Jóval az úticél előtt megállt az autó. Misa kiugrott, tenyerét és sapkáját nyújtotta, az utasok fizettek. Aki keveset adott, azt Misa megmorogta, mire az újra elővette bugyellárisát.

Az egyik alkalommal utasokkal megrakodva, váratlanul útellenőrzést kaptunk. Két tárcsás, egyenruhás férfi állta el az utat. Misa lebukott, hiszen a feketefuvarral az autóbuszvállalat bevételét csökkentette. Ő azonban nem állt meg, gázt adott, a két tárcsás ember alig tudott félreugrani. Novi-Uzmány falu szélén az utasok lekászálódtak, mi pedig nyugodtan kanyarodtunk a kolhoziroda elé. A motor még járt, amikor hirtelen egy személygépkocsi húzott mellénk, s még mielőtt Misa észbe kaphatott volna, a két tárcsás férfi felcsapta a motorház tetejét, s gyors mozdulattal kicsavarták a gyertyákat. Az autó menetképtelenné vált.

Megkezdődött a tárgyalás. Misa szidta őket, azok szidták Misát. Végül Misa könyörgőre fogta a dolgot: mindenképp vissza kell jutnia a táborba, mert ezek hadifoglyok, mutatott ránk, s nem maradhatnak a faluban. Majd elalszanak valamelyik fészerekben, mondták azok, de Misa erre kijelentette: azt nem lehet, nem alhatunk akárhol, magyar tiszt urak vagyunk, akik otthon igen magas pozíciót töltöttünk be. Addig-addig magyarázott, amíg végül visszakapta a gyertyákat.

Az eseménynek kettős „haszna” lett. Misa az izgalmakat a szokásosnál is több vodkával öblítette le, mi pedig „urak” lettünk. Ezek után Misa némely kérését azzal utasítottuk vissza: „Hiszen te mondtad, magyar urak vagyunk.” Egyébként jól kijöttünk egymással.

Egy másik alkalommal a kolhoz káposztás bunkerja előtt álltunk meg. A felvásárló tiszt és a nacsalnik (parancsnok) nem tudott meg egyezni a helybeliekkel, így továbbmentünk, pedig a káposzta valóban gyönyörű volt! Misa szeme már csillogott a vodkától, biztatott, ma nagyon jó napunk lesz! Misa már tudta, merre kell menni. Kanyargós út végén egy szép almáskerthez érkeztünk. Misa és a beszerző tiszt egy-egy nagy zsákkal eltűnt a fák között. Javában szedték az almát, amikor feltűnt a terület felügyelője lóháton. Szidta Misáékát, az almát kiöntette, s feljelentéssel fenyegetőzött.

Gyorsan indultunk is, de nem vissza a táborba, hanem az előbbi kolhoziroda felé. A felvásárló közölte, meggondolta magát, átveszi a káposztát. Még ezen a héten kijövünk érte. Megkötötték az üzletet, megitták a vodka-áldomást, amikor a tiszt mintegy mellékesen megjegyezte, megálltunk az almás mellett, mert ezeknek a szegény magyar hadifogoly tiszt uraknak, akik igen éhesek, néhány szem almát akartak adni. A főnök elkapta őket, simítsák el az ügyet. Mire meg egyeztek, szitkozódva megérkezett az őr, de már tehetetlen volt, hiszen a jó üzlet reménye elmosta az almalopást. A Misa által fizetett

vodka még engedékenyebbé tette. A végén már szánakozva tekintett ránk, akiknek ez a „jó ember” almával akart kedveskedni.

Végre elindultunk hazafelé. Ekkor már valóban éhesek voltunk, krumplink akadt bőven, de nyersen nem sokra mentünk vele. A sötétben Misa oly élesen vette a kanyarokat, hogy elfogott minket a félelem. Nem tudtuk, merre járunk. Misa egyszer csak kioltotta a fényszórókat, a hold világította meg előttünk a földutat. Egyszerre csak ott álltunk megint az almás szélén. Misa és a tiszt intett, maradjunk csendben, mindjárt lesz „kusaty”, ennivaló bőven, s máris eltűntek a sötétben a zsákkal.

Hosszú percek teltek el, Misák nyilván bőséges zsákmánnyal akartak visszatérni. Amint várakoztunk a kocsin, nem messze tőlünk nagy rakás almát pillantottam meg a sötétben. Percek alatt a platóra dobáltuk. Amikor Misák előkerültek a zsák almával, fejünként kaptunk három szemet, s máris robogtunk a tábor felé, ahol már nyugtalankodtak, hol maradunk oly sokáig.

Valamely alkalommal egy cigányasszony került az utunkba. Tenyérből jósolt, amit krumplival háláltunk meg. Csak jót hallottunk tőle. Misa, aki szintén kíváncsi volt a sorsára, nem adott neki semmit. A cigányasszony erre megjósolta neki az SSSR-ben „közkedvelt” huszonöt év kényszermunkát.

Végre indulás haza

Elmúlt a szeptember, a betakarítás, s ezzel a viszonylagos szabadság is véget ért. Lélekben már az egyre hűvösebbet ígérő őszi hónapokra, majd a reménytelen télre, a mindent betakaró hóra készültünk. A városi táborból riasztó hírek érkeztek. Dr. Csathó Jóska barátomon, a mindig mosolygó emberen az elmebaj jelei mutatkoztak. Kötelességének érezte, hogy virrasszon a halottak mellett, majd rájöttek, napok óta nem eszik, mert azt hiszi, meg akarják mérgezni. Testileg súlyosan leromlott, amikor valakinek eszébe jutott: ebédeljen Stomm Marcell tábornokkal, ő bizonyára nem akarja megmérgezni. Stomm vállalta a szerepet, s Csathó Jóska is beleegyezett. Heteken keresztül együtt étkeztek, de Jóska tekintete egyre zavarosabbá vált, féltő volt, hogy elméje egészen elborul. Később kórházban kezelték.

Talán még szomorúbb hír érkezett Krenáról. Kihallgatásra és szembesítésre vitték. Tudtuk – „hála a jóságos Kis bácsinak” – oroszul íródott terhelő jegyzőkönyv van ellene, de jó ideje nyugton

hagyták. Elképzelték, hogy prémium járt egy-egy „ügy” felgöngyölítéséért, s Fircov főhadnagy ezért akart most ügyet produkálni. Sanyit két társa kíséretében vitték a parancsnokságra. Gyakorlatból tudtuk, ez azt jelenti, sikerült terhelő tanút szerezni. Valóban, egy fiatal nő ült az iroda előtt. Pelsőczy Laci, Sanyi és harmadik társuk erre csereberélni kezdte a helyét, hogy megzavarják a tanút. Fircov az ajtóból üvöltötte: Krenedits jöjjön középen, de a felszólításnak Sanyiek nem tettek eleget. Fircov kiment a nőért, szemével jelezte, a foglyok közül melyikük Sanyi, akit a nő valóban fel is ismert, mire a másik kettő távozhatott. A nő vallomását írásban rögzítették: fölismeri a vádlottat. Megnevezte a helységet, ahol rohamsisakosan feküdt a földön egy géppuska mögött, s nevető arccal lőtt rájuk. Őt is eltalálta a lábán és a füle mögött. Sanyi hagyta beszélni, majd szót kért. A hosszú fogság alatt elég jól megtanult oroszul, így tudott kérdezni is. Az első beugrató kérdése az volt: hol viselte rendfokozatát a géppuskás? A nő azonnal a vállát mutatta, mire Fircov köhécselt és a nyakát kezdte el dörzsölni. Erre a nő is a nyakára mutatott. Sanyi megkérte, mutassa meg a sérülés helyét, a sebhelyet, de Fircov ezt nem tartotta szükségesnek. Sanyi sorsa ezzel megpecsételődött. November közepén Sanyit dr. Tavi Lacival és Hídvégi Folóval elszállították. Nehéz szívvel vettünk búcsút tőlük, tudtuk, kegyetlen, megalázó sors vár rájuk.

A hó betakarta a tábort, elborította az utakat, a szabadulás, a hazajutás reményét. Így érkeztünk el az Úr 1950. esztendejének utolsó hónapjához. Vörösmartyval elmondhattuk: „Most tél van és csend és hó és halál...”

A voronyezsi romtáborban már készültünk az újabb fogoly-karácsonyra. A nyár és az ősz, a hazaszállítás időszaka már a múlté volt.

Dideregtünk a tél gondolatától is, de már oly sok év volt mögöttünk, hogy lassan beleszoktunk. A „romtábor” nem tartozott a legrosszabbak közé. Hatalmas épületegyüttes, melyet a visszavonuló orosz csapatok levegőbe röpítettek. Korábban már raboskodtunk ebben a táborban, így amikor augusztusban újra idehoztak, a kert útjait, a folyosókat, a drótkerítést már ismerősként üdvözlöttük. A korábbi baráti körtől elszakadtam, de úgy gondoltam, majd itt is kialakul valamilyen közösség.

Talán éppen András-nap volt, amikor a délutáni órákban lázas izgalomba hozta a tábort a hír: a táborparancsnok rövidesen fontos bejelentést tesz. Állítólag hazatérésünkről lesz szó...

Az optimisták a folyosó ablakából lesték a kaput, ahol a táborparancsnoknak meg kellett jelennie. A pesszimisták pricesükön fe-

küdtek, közömbösséget színleltek és faarccal hallgatták a „reménykedők” szektájához tartozók érvelését: hátha... Az újságban néhány nappal korábban olvastuk, az ENSZ-ben napirendre akarják tűzni a hadifoglyok ügyét. Molotov, mint már annyiszor, ez alkalommal is visszautasította a SSSR elleni rágalomhadjáratot, mondván, 1948. december végéig valamennyi hadifoglyot hazaszállították.

Teltek az órák, a levegőben feszültség uralkodott. A pesszimisták továbbra is hallgattak, de már felkeltek a priccsról, s akadt köztük olyan is, aki hagyta magát meggyőzni. Az optimisták makacsul álltak a vártán. Este hét óra lehetett, amikor megérkezett a táborparancsnok. Hatalmas embergyűrű vette körül. Arca nem mutatott semmiféle érzelmet. Csöndet intett, melyet dermedt némaság követett. Mindnyájan éreztük, valami rendkívüli fog történni... és elhangzott a várva várt, oly csodálatos bejelentés: „A hadifoglyok hazaszállítása azonnali hatállyal kezdetét veszi. Az első szállítmány holnapután indul, amelyet az orosz ábécé szerint állítanak össze.”

Ezen az éjjelen nem sokat aludtunk. Ébren álmodtunk a hihetetlen valóságról. A régi otthon, asszonyaink, gyerekek, édesanyánk egyszerre testet öltő, elérhető valósággá váltak. Az otthoni politikai helyzet nemigen érdekelt bennünket. Szeretteink közelsége, a még nem látott, elhomályosult fényképekről ismert gyermekarc ölése volt minden reményünk és örömünk. Egy-két hét, semmiség a sok-sok évhez viszonyítva.

És felolvasták az első névsort... majd a másodikat... végül a mi szerelvényünk is sorra került. Nyitott vagonokban, egy orosz tiszt, két altiszt és egy orvos kíséretében vidáman robogtunk hazafelé. Minden jel arra mutatott, hazamegyünk, s ha egyesekre otthon eljárás vár is, többezres tömeget talán mégsem zárnak ismét „lakat” alá. A tömegben az egyén úgy képzei, vele nem, mindig csak másokkal történhet valami rossz.

A Tatar-hágó hatalmas alagútja az egykori ezeréves határ alatt, füstöt okádvá nyelte el a szerelvényt, s még a kövek is megremegtek a *Himnusz* hangjaira. Vigyázállásban, könnyes szemmel énekelte minden vagon minden magyarja. Már majdnem itthon voltunk...

Máramarossziget harangja ismerősként üdvözölt. Évek óta nem hallottunk ilyet. Az oroszok ugyanis harangozás helyett kongatnak. A város síri csendben fogadott. Az egykori laktanyát orosz és román katonák őrizték. Másnap a vonat továbbvitt Záhony felé. Lassan, komótosan döcögött át a Tisza fölött ívelődő hídon. Boldog meg-

hatódottsággal szorongtunk az ajtóban, ablakban. Látni akartuk, magunkba akartuk szívni ennek a csodálatos pillanatnak az emlékét...

Végre feltűnt a magyar határ, az első őrt álló magyar katona, és mi, az egykori, oly sok idő után hazatérő katonák marokszámra szórtuk cigarettánkat a kiskatonára, a bajtársunkra...

A vonat nagyot füttyentett, szuszogott, mint aki elfáradt, és megállt a záhonyi állomáson. Rengeteg katona, tiszt, géppisztolyos várt ránk. 1950. december 6-át írtuk. Szemünk könnyes volt. Hazaértünk!

Elnyelt bennünket a Toloncház

Valóban hazaértünk? Mire körülnéztünk, a szerelvényt katonai gyűrű vette körül. Barátságtalan, közömbös pillantások fagyasztották ajkunkra a hangot, arcunkra az örömpírt. Idegesen, nyugtalanul figyeltük a vagonunk előtt sétáló katonákat. A mozdony ismét füttyentett, minden vagonba felszállt egy katona, s a vonat lassan megindult, majd egyre inkább felgyorsult.

A mi katonánk fiatalember volt. Megállt középen, jó sokára szólalt csak meg: „Na, trógerék, hát hazajöttetek? Van közöttetek valaki, aki le tudja írni a névsort?” Megkezdődött az összeírás, mert „véletlenül” akadt köztünk írástudó. A kiskatona élvezte a helyzetét, folyamatosan becsmérlő megjegyzésekkel illetett bennünket. Nagyokat mulatott saját megjegyzésein. Síri csöndben, dermedten bámultunk magunk elé. Ekkor a vagon mélyéről felsírt egy keserű hang, egy régi kuruc kesergő nóta hangzott fel Lakatos Feri szakaszvezető ajkán. Iskolázatlan, de gyönyörű hangja volt. Esdeklőn, kétségbe esve sírt a magyar nóta. Hontalan kurucaink énekelhették egykor távol a hazától, vagy tűz mellett az erdők mélyén. „Bujdokolva járok / Bércet, rónaságot / Vadon erdők mélyét. / Rongyos a dolmányom / Könny csorog az orcámon / Sír bennem az élet. / Nem kérek én tőled / Termő nagy mezőket / Édes szülőhazám / Csak egy kicsiny helyet / Hová a fejemet békén lehajthatnám.” Sírt a nóta. Szemünk könnyben úszott. A kiskatona ajkán elhalt a káromkodás, a gúny, a szitok. A kesergő magyar dal őt is emberré tette. A roppant csöndben csak a kerekek és szívünk zakatolását lehetett hallani...

Nagysokára szólalt meg a kiskatona: „Maguk kicsodák? Ne haragudjanak, én csak parancsot teljesítek.” Nem szólt többé, mi is hallgattunk, míg meg nem érkezünk Nyíregyháza-Sóstóra. Kiszálltunk,

kétoldalt fegyveres sorfal fogadott, tízméterenként egy-egy teherautó hatalmas fénycsóvával világította meg az immár besötétedett utat.

A fürdő bejáratánál lányok, asszonyok vártak, cigarettát, újságot osztottak és sok kedves, megértő, vigasztaló mosolyt. A szószékre lépő férfi lelkesen köszöntött minket a Magyar Dolgozók Pártja nevében: „Üdvözlünk benneteket, már nagyon aggódtunk miattatok. Most vacsorát kaptok, szállásokatra mentek, orvosi vizsgálat után pedig hazatérhettek otthonaitokba, beilleszkedhettek szocialista hazánk építésébe. Ne felejtsetek el, hogy Rákosi elvtárs hozott haza titeket.” A szállás és a vacsora kézzelfogható volt, de a „körítés” nagyon bizonytalan. Az orvosok nyíregyháziak voltak. Az egyik óvatlan pillanatban megkérdeztem egyiküket: szabadult-e már valaki az előző szerelvények utasai közül. A válasz aligha volt meglepő: „nem!” Az utolsó asztalnál az elbocsájtó papírt, a lakhelyünkig szóló menetlevelet és százötven forint átvételét tanúsító nyugtát kellett kitöltenünk. A pénzt soha nem kaptuk meg. Egy szőke kislány töltötte ki adataimat, s könnyes szemmel, meghatva nézett rám: „Bácsi! Ugye nagyon szép ez a nap az életében?”

Nagyon szép lehetett volna, de a keserű poharat még nem ittuk ki egészen. Hajnalban az autóbuszok az orvosokat és a diákokat visszavitték Nyíregyházára, a részben alvó, többségében azonban ébren virrasztó tábor szigorú kordon vonta körül. Géppisztolyos és őrkutyás katonák cirkáltak körülöttünk, s kíméletlenül zavarták el a környékbeli, elsősorban nyíregyházi édesanyákat, feleségeket, akik szerették volna magukhoz ölelni oly régen nem látott szeretteiket.

Másnap délután – marhavagonok helyett – elegáns személyvonat robogott Pest felé. Mintha élettelen figurákat szállított volna. Felállni, mozogni nem volt szabad. Mindenki saját gondjaival volt elfoglalva. A kocsikban két katona tartott szemmel minket. A vonat robogott, nyelte a kilométereket. A terv szerint éjszaka kellett volna megérkeznünk. Nem tudom, hogyan csinálta a MÁV, de mindegyik hadifoglyokat szállító szerelvény világosban futott be a Keleti pályaudvarra. Mindenkit kitereltek a várócsarnokból és a peronokról. Az ott álló vonatok ablakait fölhúzták. Tekinteteket kerestünk a vonatablakon keresztül.

A Kerepesi úton leállították a forgalmat, s mi a munkába induló, döbbszenten bámuló pestiek szeme láttára eltűntünk a Lóvásár utcában, hogy azután bizonytalan időre elnyeljen bennünket a „Jergli”, a Mosonyi utcai Toloncház.

Karácsonyfa a nyitott ablakban

A kijevei és a voronyezsi gyűjtőtábor lakóit egymás után szállították a szerelvények. A befogadóhely rövidesen szűknek bizonyult. Amikor besötétedett, leponyvázott teherautókkal szállították a város különböző részein sebtiben berendezett ideiglenes táborba a „hazatértetket”. A budafoki gombapince, a mezőgazdasági kiállítás istállói, a mai vác-alsói kishajógyár jól őrzött raktartó helyekké változtak át.

Névsorolvasáskor hamar sorra kerültem. A teherautó kanyargós út után a budafoki gombapincébe szállított. A hegyoldalba vájt pince előtt egyemeletes épület állt. Oldalt az utca az első emelet magasságában volt. Rengetegen zsúfolódtunk össze. A földre szalmát hintettek az alváshoz, de eleinte csak ülve fértünk el. A földszinten a voronyezsieket, az emeleten a kijeveiket helyezték el. Az előttünk érkezettektől tudtuk meg, hogy a parancsnok közölte velük: rövidesen náluk is fasisztább csoport érkezik, ha akarnak, felköltözhetnek a világosabb emeletre. A cserét azonban megbánták. Az emeleti betonépületben a rengeteg ember párája lecsapódott. A köpenyekből, sátorponyvákból valóságos sátrakat, kunyhókat építettek maguknak, s a nap jelentős részét lenn töltötték nálunk.

Az volt az érzésünk, őrzőink maguk se tudják, mit kezdjenek velünk. A koszt rossz volt és kevés. Újból éhező emberek lettünk. Révedező, töprengő emberpáriák várták sorsuk alakulását. A parancsnok, egy gyerekarcú százados, néha megjelent, beszédbe elegyedett velünk, de semmit nem tett a körülmények javítása érdekében. „Moto” nyomozó hadnagy, igazi nevén Baráth Lajos, akit a Kisgazdapárt delegált, volt az első, aki tett értünk valamit. Enyhítette a zsúfoltságot, saját könyveit hozta be olvasni. Megértő ember volt, megjárta Dachaut, tudta, mit jelent fogolynak lenni. Később is számos könnyítést köszönhattünk neki. Nem tétovázott, azonnal intézkedett; igaz, emiatt rövidesen börtönbe került. Kérésemre papírt és tintát hozott, olykor kíváncsian megállt előttem, s nézte, amint összeállítom történelmi áttekintéseimet.

Teltek a napok. Reménytelenül és eseménytelenül közeledett a szeretet ünnepe. Néhány kilométerre otthonunktól, sokkal fájóbb, kétségbeejtőbb volt az ünnepvárás. Már nem is vártuk. Behunytuk szemünket, lehajtottuk a fejünket, s némán feküdtünk a helyünkön. Én a megszokott törökülésben mulattam az időt, s néztem a közömbös, tűnődő vagy keserűen kétségbeesett arcokat. Gondolatban átrepültem a falakon. Vigasztaltam Klárimat és a többieket, akik ebben az

időben állhatják körbe a „pompás fát”. Bizonyára tudják, hogy itthon vagyok...

A hatalmas teremben síri némaság volt. Hozzánk nem jött a Jézuska, nekünk nem világítottak gyertyák, nem mutattak kiutat, nem adtak biztatást. Az idegenben töltött ünnepek kétségbeejtő ellentétben álltak az „ittthoni” karácsonnyal. Tekintetemmel a távolabb fekvő Kazár Pistát kerestem. Nem aludt, fásultan feküdt. Gondolatban éppen ötéves Béluskámmal játszottam odahaza, amikor egy doni zászlós jött le az emeletről. Leült mellém, halkan odasúgta, feltűnés nélkül menjek utána, s már ott is hagyott.

Fenn könnyes szemű, „edzett” hadifoglyok álltak az ablaknál, s bámultak kifelé. A látvány csodálatos volt. A szemben lévő ház első emeletén egy nyitott ablakban ott állt teljes ragyogásban, fénypom-pában egy karácsonyfa. Áhítatosan csodáltuk. Mégis megjött a Jézuska. Nem feledkezett meg rólunk, szegény magyarokról, szegény árva hazatértekről. Hirdette a szeretetet és a hitet. Nem tudjuk, ki tette, de a Jóisten áldja meg ezért a gondolatáért.

Szóltanul surrantam vissza a helyemre, elővettem egy csomag cigarettát, odamentem Pistához, halkan súgtam neki: „Megjött a Jézuska. Gyere velem.” Nem tudom, meddig bámultunk kifelé. Azután egyszerre kialudtak a fán a fények: egy láthatatlan kéz elhúzta a fát, becsukta az ablakot, leengedte a rolót, és rémséges sötét lett. Szívünk azonban átvette az üzenet melegét. Lélekben megerősödvé, már nem is oly árván indultunk vissza a helyünkre. Mosolyogtunk, és nyugodtan kívántunk társainknak „kellemes ünnepeket”. Húsz év telt el. Sok kedves emlékekkel teli karácsonyt éltem át azóta, nagypapa lettem, mégis úgy érzem, ez volt életem egyik legkedvesebb karácsonya. Az ismeretlen ablakban világító karácsonyfa ilyen messziről is fényesen csillog, és hirdeti a „szeretet ünnepének” győzelmét.

Az elbocsátás nehezen indult meg, akkor is csak egy-két embert engedtek haza. A tömeg reménykedve várta a szabadulást hozó holnapot. Ült, feküdt, römizett, rajzolt, álmodozott, ábrándozott, aludt vagy idegesen cigarettázott, amíg a készlete tartott.

Feszültségemet „történeti áttekintés” összeállításával vezettem le. Reggeltől estig törökülésben, kofferemen írtam, jegyzeteltem a különböző papírdarabokra. Nem gondoltam, hogy kedvteléselem valaha még hasznot hoz.

Tetániás roham

1951 márciusában Moto bejelentette, egy másik táborba települünk át. Az új hely a Vác-alsó (Sződliget) előtti kishajógyár, akkor elhagyott gyártelep volt. Kijeji-voronyezsi fogolytársak éltek ott egyemeletes épületben, több szobával és két műhellyel, melyeket folyosó választott el egymástól. A szobák közötti közlekedés tilos volt. A folyosón az ajtók előtt őrk álltak. Az egyetlen szabad közlekedési út – a „főutca” – két oldaláról és a latrináról ki lehetett látni a váci műútra, s főként szombaton szórakozást jelentett a kirándulásról hazatérő motorosokat nézni. Moto megjelenése itt is gyökeres változást hozott. Engedélyezte a szobák közötti szabad közlekedést. A latrináról nem kellett azonnal visszajönni. Nem szólt senki ránk, ha napoztunk ott egy kicsit, bámultuk a Dunát, a kivilágítatlan János-hegyi kilátót, vagy a hajókat figyeltük. Óriási könnyítést jelentett ez.

Moto mindennek utánanézett. Jaj volt a szakácsnak, ha kozmás ételt osztott. Semmiféle gorombáskodást nem tűrt el. Mindent tudott rólunk, valaki „súgott” neki. Az egyik súgó „közegét” jól ismerem. „Kinti” magatartása miatt nem beszélt vele senki. A *János vitéz* előadásánál szükségem volt rá, így megmaradt köztünk a beszélő viszony.

Nehéz helyzetben volt. Otthonról állandóan kapta az „átképző” leveleket. Felesége biztatta, legyen nagyon demokratikus, szerezzen érdemeket, különben nem tud boldogulni, ha egyszer hazakerül. Erről a helyről is csupán néhány társunkat bocsájtották szabadon.

Időnk itt is kitelte. Egy szép napon a ponyvás teherautók újból visszaszállítottak bennünket a „Jerglibe” (Tolonházba). Hatalmas tömeg gyűlt megint össze. Budafok, Sződliget, Vásártelep szállásai megszűntek. A zsúfoltság elviselhetetlen volt. Moto eltűnt, soha többé nem láttuk.

Talán egy hete lehettem Pesten, amikor kinyílt az ajtó, s a nevet olvasták. Váratlanul ért, de nem mutattam. Föld alatti vasrácsok nyíltak meg előttem, s csukódtak be mögöttem. Seholy hang. Polgári ruhás kihallgató elé vezettek. A „szoktató beszélgetés” közben kiderült, ő is volt hadifogoly. A beszélgetés olyan irányt vett, amely ellenkezett elveimmel... és máris ballagtam vissza, az előbbi útvonalon. Fölvettem a holmimat, majd újból neki kellett indulnom, még több lépcsőn lefelé, ijesztő mélységre. Ekkor már idegesen tekingettem jobbra és balra, míg végre újból felfelé vitt a kísérő őr. Megérkeztem a Jergli egyemeletes, körfolyosóval ellátott börtönré-

széhez. Innen nyíltak a cellák. Az emeletről nem érdemes leugrani, mert a drótháló felfogja az embert.

Minden feltűnően tiszta és gondozott volt. Bár tudtam, hol vagyunk, a körülményekhez képest mégsem volt ijesztő. Az őt átadott a szolgálatosnak, közben a frissen festett falat bámultam, és kíváncsian vártam, vajon kivel kerülök egy cellába. Magas, nyúlánk, kellemes arcú felügyelő lépett elé: „Maga sem méltó arra, hogy pazaroljam a hangom. Ezért jellel parancsolok. Figyeljen, nehogy elmulassza.” Ki nyílt egy cellaajtó, s régi jó ismerősök között találtam magam.

A „Lakáj”, ahogyan neveztük, valóban betartotta szavát. Soha többé nem hallottam a hangját. Ha közel voltunk hozzá, a szemével, ha messzebb, a kezével adott jelet.

Ha WC-re akartunk menni, kopognunk kellett. Benézett a kémlelőn, elmondtuk óhajunkat. Kinyitotta az ajtót, szemével intett, hogy kimehetünk. A fal felé fordulva újból figyeltünk. Ujjával a WC-ajtó felé bökött. Elsiettünk a folyosó végére, az ajtóig. Ott a fal felé fordulva sorakoztunk. Figyeltünk. Ujjával befelé bökött, s mi eltűntünk a helyiségben. Utána ismét sorakozás a fal mellett. Jelre az ajtóig, majd újabb jelre eltűntünk a cellánkban. Soha senkit nem bántott.

Az ugyancsak ott őrzött nőssel azonban közönséges és pimasz volt. Az ajtón keresztül hallottuk... Már nagyon beleszoktam ebbe az életbe is, amikor nyílt az ajtó, s csomagjaimmal együtt kiszólitottak. Visszafelé nem volt annyira riasztó az út. Az is lehet, én edződtem meg.

A lépcsősor egyre magasabbra vezetett, amelynek végén tágas szobába jutottam, ahol egyik társam, Dr. Beliczky Olivér fogadott. Kazinczy egyik leszármazottja nem tartozott az úgynevezett jó barátok közé. Az ember lakva ismeri meg társát, s Beliczkyvel nagyon jól jártam. Az életrendet hamar kialakítottuk. Az alvás játszotta a főszerepet. A nagy szobában rendszeres ide-oda járkálással gondoskodtunk mozgásigényünk kielégítéséről, kondíciónk megőrzéséről. Az örök behívott sorkatonák voltak, gyakorta nyitották ránk az ajtót, sőt beszélgettek is velünk. Eleinte nem tudták, kik vagyunk.

A többi cella rendkívül zsúfolt volt. Tudtuk, hogy társaink unják magukat, s kétségbeesett kérésükre Olivérral megkezdtük az irodalmi, művészeti és szórakoztató továbbképzést. Oli keresztretjvényeket gyártott, én „művészettörténeti”, történelmi előadásorozatot állítottam össze. Szólásmondások keletkezése, értelmezése, keresztnevek eredete, versek, rövidebb regények emésztették fel WC-papírjainkat. Amikor egy-egy köteg elkészült, elindult vándorútjára.

Különös módon senki nem jelentett föl. Az egyik szakaszvezető továbbította írásainkat. Eleinte azt is megengedte, hogy magunk adjuk be a többi fogolynak. Ő is elolvasta az írásokat, s azt hiszem, tett szert neki igyekezetünk. Olivér annyira fellelkesült, hogy regényírásba kezdett. A regény ugyan sohasem készült el, de bevezetőjére még ma is emlékszem: „A telefon türelmetlenül csengett. Az igazgató unottan engedte el titkárnője mellét, kihúzta kezét a ruhakivágásból, és felvette a kagylót...”

Az örök hozzánk szoktak. Egyikük levelet íratott velünk a kedvesének. A másiknak szívet kellett a levélpapírára rajzolni. A szív elnyerte tetszését, két nap múlva újra jelentkezett, újabb kéréssel: a szívét nyílvessző fúrja át, s három vércsepp csöppenjen alá... és jöttek a megrendelések. Az egyik emlékezetes: „Rajzolja le édesapámat, aki kanász, édesanyámat, illetve kishúgomat, aki ebédet visz nekik. A háttérben kéttornyú templom legyen kettős kereszttel... és a Bodri kutya is legyen rajta... Egyik ügyesen rajzoló barátunk, Tamáska Bándi papírra vetette az egész családot. A siker óriási volt. Ettől kezdve minden ór benézett hozzánk, nem megbízással, inkább hogy megnézzen bennünket... mi meg dolgoztunk tovább.

Az egyik nap elromlott a vízcsap valamelyik helyiségben. Az ablak nyitva volt. Kibámultam a szabad messzeségbe. Ott volt előttem a Kerepesi úti gumigyár, a Kerepesi temető... és a mi lakótelepünk, a Stróbl Alajos utca háztömbje. Némán bámultam kifelé. Még a vízcsapot is elfelejtettem kinyitni. Milyen közel is van a szabadság. Légvonalban talán két kilométer, és mégis milyen messze. Az ór csendesen megszólalt: „Ne bámuljon ki, nem szabad.” Nézze, felügyelő úr, mutattam kifelé. Ott lakom, abban az emeletes házban. Hat éve nem láttam a családomat. Maga is kinézne. Az ór hol a messzeségbe, hol rám bámult, látszott rajta a részvét... Megkértem, nyugtassa meg szerettemet, hogy élek. A cím tíz perc múlva már a zsebében volt. Mint később megtudtam, megkereste a családot, az ajtóban zavartan elmondta az üzenetet, s máris eltűnt. Többé én sem láttam.

Az egyik este váratlan látogatónk érkezett. Ekkor még kettesben voltunk Olival. A napi séta nekünk is járt. Kísérettel levittek az udvara, ahol hat-hét percig sétálhattunk egymás mögött, hátratett kézzel, se jobbra, se balra nem nézve. Az udvaron géppisztolyos örök vigyáztak ránk. Volt köztük egy fiatal, barnaképű, sorozott katona. Bizalomgerjesztő tekintete volt, de amikor a sétára felügyelt, szigorú pózt vett föl. Homlokát összeráncolta, géppisztolyát ránk szegezte, vadul nézett, közben a fogát vicsorgatta. Olit bosszantotta ez, én csak

mosolyogtam rajta: egy taknyos kölyök, azt sem tudja, kik vagyunk, a legszívesebben azonnal lelőne.

Ezen a délutánon is a kiskatona őrizte az udvar egyik sarkát, szokásos vad pózban. Amint Olivér odaért elé, kiöltötte rá a nyelvét, majd folytatta a sétáját. A kiskatonából kitört a nevetés. Alig bírt magával. Látszott, hogy rázza a röhögés, de nem meri szabadjára engedni. Elcserélte szolgálatát, s este feljött hozzánk: „Ne haragudjanak, hogy olyan vadul nézek magukra, de engem is figyelnek. Nem vagyok én olyan rossz gyerek.” Sokáig maradt a szobánkban, hosszan beszélgettünk.

Elérkezett 1951. szeptember 2-a. Szobánkba újabb társakat kaptunk: Szász Micut, Fényi Palit, Megay Robit, csupa jó barátot. Ezen a napon gondolatban ölelést küldtem drága Öcsémnek, aki ekkor ünnepelte huszonnegyedik születésnapját.

Délután különös érzés fogott el. Abbahagytam az írást. A szédülés egyre erősödött: „Oli! Nagyon rosszul vagyok!” Eldőltem a szalmazsákon. Fényi, Micu és Oli vettek körül. Elhomályosult előttem a világ, nyelvem fennakadt, lábamban, kezemben görcsös bénulás indult a szív felé. Tudatom tiszta volt. Mindent hallottam, mindent megértettem, de válaszolni nem tudtam. A görcs egyre feljebb jött, nyugodt tempóban, mint akinek nem sürgős, hiszen úgy is eléri azt, amit akar. Közömbösen hallgattam, amint Oli nekiesett az ajtónak, és oly erővel verte, hogy a folyosó valamennyi óre összeszaladt. Másodperceken belül ott térdelt mellettem dr. Tófalvy János, orvos alezredesünk. Hangja furcsán remegő, lebegő volt: „Tartsd magad. Perceken belül itt vagyok.” Fényi Pali hangját fogtam föl: „Kihagyott a pulzusa.” A görcs már a szívemhez közel járt. Hát szóval ez a halál, ez az elkerülhetetlen vég, gondoltam. Elmondtam egy imát. Felsőhajtottam: „Klárrikám, nem látlak többé.” A harc végéhez ért. Nem lázadtam, nem üvöltöttem, nem estem kétségbe. Nyugalom szállt meg, vártam a befejezést. Akkor valósággal odaesett mellém János bácsi. Tisztán értettem figyelmeztetését: „Injekciót adok. Lehet, hogy nagyon rosszul leszel.” A szúrást alig éreztem, de a görcs megállt, pedig azt hiszem, csak centiméterek hiányoztak a célig.

Lassan minden megnyugodott körülöttem. Oli és János bácsi ültek mellettem. Fogták a kezem, és figyeltek. A kalciumegyensúly lassan helyreállt. A görcs megszűnt. Visszatért a látásom, majd nehezen forgó nyelvvel beszélni is tudtam. Este már saját lábamon mentem ki a mellékhelyiségbe. Reggel a szokottnál tovább pihentem, de tíz óra tájban már meg akartam bizonyosodni állapotomról: képes vagyok-e

gondolkodni, emlékezni. Erőpróbaként elmondtam Villon *Haláltánc*-balladáját. Sikerült. Az agyam ép volt, s egy napi pihenés után helyrejuttem. Később tudtam meg, tetániás rohamot kaptam. Valamilyen oknál fogva a vérből kivonódik a kalcium. Görcsöt, illetve halált okozhat.

„Mi volt maga?”

Október elejétől a barcikai Sajómenti Vegyiművek épülő hatalmas gyártelepe adott jó időre „szállást, munkalehetőséget” számunkra. Kezdetét vette a „magyar nyaraltatási akció”. Táborunk a majdani gyári dolgozók számára épült nyolc, háromemeletes épületből állott. Hatot drótkerítés vett körül, kívül két épület szolgált az őrségnek és a parancsnokságnak. A falak kívülről vakolatlanok voltak. A lakásokban hiányoztak a belső válaszfalak. Minden emeleten négy lakást alakítottak ki. A raboknak tilos volt átmenni a másikba. Az udvaron, a folyosón, a lépcsőházban tilos volt beszélgetni. Ha a felügyelő elhaladt mellettünk, vagy megszólította az embert, levett sapkával, vigyázzban kellett megállni előtte. Az őrség épületét mindig megsüvegeltek, mert nem tudhattuk, nem figyel-e onnan valaki. Öltözetünk: honvédruha fekete festécsikkal megjelölve és Bocskai-sapka. A brigadérosok pirossal paszpolozott pilotkít hordtak. Az étel ugyan nem volt rossz, de rendkívül kevés. A táborparancsnok, az épületparancsnokok, a brigadérosok szintén hadifoglyok voltak. Kellemetlen, célratörő, másokat eltaposó emberek, akik mindenkit kiszolgáltak. „Pozícióba” jutottak, s nem akarták ezt elveszíteni. A többi koszt és a mihamarabbi hazajutás reménye motiválta őket.

Megalakultak a munkabrigádok. Jövedelmünkből fizettük kosztunkat, szállásunkat, a ruházatot, az őrség kosztját és ellátását. A százalékban kifejezett teljesítmény arányában „speizolhattunk”. Száztíz százaléknál hetvenöt forintért vásárolhatott a „számozott személy”. Lekvárt, kenyeret, szalonnát, sajtot, csészét, kanalat, bögrét hoztak be, s kinek mire futotta, azt vehetett. A le nem vásárolt érték elveszett.

A leghírhedtebb brigád a kavicsbányában dolgozott. Előbb letermelték a földet, alatta pedig kibányászták a sódert. Egy péceli csendőr szakaszvezető, Monori Milus József volt a brigádvezető. Jó megjelenésű, magas ember, akinek itt jött meg a hangja. Brigádja még cigarettára sem állhatott meg. Az öreg törzstiszteket bevonulás köz-

ben a csoport körül futtatta. Vigyázzmenetben kellett ki- és bevonulni. Büntetőbrigádnak számított. Aki összeesett, azt bekísérte az őrségre, s vitték a fogdába, mondván: „megtagadta a munkát”. Sok öreg köszönhette halálát a monori rémnek.

Az épülő gyártelep hatalmas területen helyezkedett el. Ebédre mindig bevonultunk. Egy óra ebédszünet után késő délutánig dolgoztunk. Az akkori építőipari viszonyokra jellemző a következő eset: az egyik épület elkészülte után derült ki, hogy az ablakokat elfelejtették megtervezni. Ezért le kellett bontani a fél házat. A másikat tíz centiméterrel lejjebb színtezték a kellesténél. A hegyről lezúduló víz ellen védőgáttal kellett körülvenni. Előfordult, hogy az épület felhúzása után derült ki, nem azt kellett volna megépíteni.

Reflektorfényben dolgoztunk, mert a szomszédos gyárépület szelrelésével – ahová német munkásokat vártak – határidőre végezni kellett. A gépek már régen ott feküdtek és rozsdásodtak az út mellett. Amikor az épület egy része elkészült, derült ki, hogy a berendezéseket eredetileg egy romániai gyárba kellett volna küldeni, a mieink pedig odakerültek.

Az őrség ruházatából tudtuk megállapítani, éppen kinek a hatáskörébe tartozunk. A felügyelő urak maradtak, de belügyi, máskor igazságügyi, illetve honvéd egyenruhában jelentek meg közöttünk. Nevüket nem ismertük, így mi adtunk nekik. „Göring” törzsőrmester volt. Amikor megtudta, hogy nem kövérsége, hanem eleganciája miatt kapta a nevét, igen büszkén járt közöttünk. „Iréneke” nőies, ringó járású szakaszvezető. „Hercegnek” valóban jól szabott ruhái és elegáns mozgása volt. „Szóke őrvezető” hajszíne miatt kapta a nevét. „Falu legénye” úgy járt közöttünk, mintha otthon lenne a falujában. Sapkáját mélyen a szemébe húzta. Lomhán járt, s jaj volt, ahol megjelent. Sugárzott belőle a rosszindulat.

A kapu közvetlen közelében dolgoztunk, vasúti pályát krampácsolunk éppen, amikor megjelent a „Falu legénye”. Egy ideig nézett minket, majd odaszólt a galambdúcban lévő őrnek: „Bajtárs! Ha ezek a piszkos, gyalázatos gazemberek, aljas bitangok, rangbitorlók netán szökni próbálnak, lőjön ám közéjük!” Az őr így válaszolt: „Ne féljen, elvtárs! Lelövöm ezeket a trógereket, mint a kutyákat!”

Végül egyikünk nem bírta megállni szó nélkül, és felszólt az őrnek: „Mondja felügyelő úr! Valóban volna szíve közénk, magyarok közé lőni?” Hosszú csend után válaszolt az őr. „Falu legénye” után nézett, majd megszólalt: „Én is magyar vagyok. Dehát ennek a tró-

gernek nem mondhattam mást.” Soha olyan vidáman nem csapkodták szerszámaink a zúzott követ, mint ekkor.

„Táskapofájút” hagytam utoljára. Gyűlölte gúnynevét, társai is gyakran bosszantották, pedig illett rá az elnevezés. Amibe lehetett, belekötött. Tizedes volt, a tábor mellett lakott, s máig se tudjuk, szomorú szemű barna asszonya miért leste minden déli kivonulásunkat a függöny mögül. Az asszony szemében nem ült gúny, inkább az volt az érzésünk, keres valakit.

„Táskapofájút” szokása volt valakit, lehetőleg egy idősebb törzstisztet kiválasztani. Az áldozat levett sapkával állt előtte. Várta a tizedes úr kérdését: „Mi volt maga?” „Honvéd alezredes.” „Nem igaz! Maga piszkos tróger, rangbitorló volt!” S addig nem nyugodott, amíg az illető meg nem ismételte az általa kívánt szöveget.

Valaki besúgta neki, hogy Micu apját, Dr. Szász Lajos minisztert kivégezték. Erre boldogan dörzsölte kezét, s megállt Micunál, aki békésen lapátolta a földet: „Maga mi volt?”, hangzott az ismerős kérdés vigyázzban álló barátomhoz. Micu nyugodtan válaszolt: „Hadbíró főhadnagy, apám pedig miniszter. Maguk kivégezték.” Föltette sapkáját, és ásott tovább. A felügyelő elbizonytalanodott, nem tudott mit kérdezni. Úgy képzelte, Micu letagadja családi múltját, s akkor majd megszégyenítheti.

Oli betonkeverő gépet kezel, s amikor bement a raktárba cementért, „Táskapofájút” utána ment: „Maga mi volt?” Rendőr százados, válaszolta Oli. Maga piszkos tróger..., kezdte „Táskapofájút” a szitkozódást. Olivér nyugodtan válaszolta: lehet, hogy a felügyelő úr szerint piszkos tróger vagyok, de én akkor is rendőr százados voltam. Fogta a cementes zsákot, és indult kifelé. „Táskapofájút” megállította, s trágár szavakkal becsmérelte, a káromkodásokba Oli anyját is belekeverve. Bajtársam lassan letette a cementes zsákot: „Ide figyeljen. Itt most kettesben vagyunk. Ha még egy szót szól az édesanyámról, aki nekem szent, akkor én itt verem agyon magát, még akkor is, ha ezért holnap felakasztanak, bár abból magának már nem sok haszna lesz.” Azzal vállára dobta a zsákot. „Táskapofájút” soha többé nem szólította meg Olit.

Magánzárkában

Kazincbarcikán büntetőzárkában éltem át második, immár itthoni rab-karácsonyomat. A takarodó után minden elcsendesedett. Beszűrődött a folyosó világítása, halvány, derengő fényt vetett a szobára. Rávetődött fali kalendáriumomra, s megvilágította a mészkő kavicsokat, amelyek szép rendben sorakozva jelezték, hogy mióta vagyok bezárva egy háromemeletes épület pincéjében sebtiben berendezett, nyolc szobából álló fogdába. A frissen vakolt falak még izzadtak, hullatták könnyeiket, lehet, hogy minket sajnáltak. A kicsiny szobában a nagy hézagokkal összetákolt priccs jelentette az egyetlen bútort. Mellette annyi hely maradt, hogy végig lehetett menni, de a fordulás már nehézségbe ütközött. Az ajtót gyalulatlan deszkából állították össze. Szemmagasságban kémelőnyílás. Az ablakot nyúlháló fedte, a cellák lakói fáztak a süvítő hidegben.

Huszonöt mészrögöcske. Három lezárt és egy megkezdett sor, katonásan. Több mint három hete vagyok lakója ennek az „otthonnak”: fogoly a foglyok között. Szemem a kezdetet jelző első szemcsén pihent meg: november 9-én a nap ugyanúgy kezdődött, mint máskor. Megkaptuk szerszámainkat, fásultan vonultunk munkahelyünkre, s kezdtünk neki a csatornaásásnak. Hang nélkül, nyugodt tempóban haladt a munka. Időnként egy-egy „felügyelő úr” érkezése zavarta meg az egyhangúságot. Fél szemmel követtük, s megkönnyebbülten lélegeztünk föl, amikor ránk se hederített. Egyszerre csak megjelent Sipos őrmester, szintén hadifogoly. Ő volt a brigáderosunk. Korábban nem beszéltem vele. Jutason végzett, Debrecenből származott. Nős volt, két gyerek apja, s mint tudtuk, besúgó. A Tolonházban öngyilkosságot követett el, s első áldozata az volt, aki levágta a kötélről. A széles árok túlsó oldalán állott, valakivel beszélgetett. Szomszédom halkán odaszólt: „Téged figyel.” Önkéntelenül fölemeltem a fejem, tekintetünk találkozott. Durva hangon mordult rám: „Kisember, milyen szerszámmal dolgozik? Ezért nem megy a munka. Menjen azonnal Virág úrral, majd kicseréli.” Virág úr a külső vállalat raktárosa volt, ott állt Sipos mellett. Hiába bizonygattam, hogy jó a szerszámom, csak el kellett indulnom Virág úr után, aki pár lépéssel haladt előttem. Amikor hallótávolságon kívül jutottunk, Virág halkán hátraszólt: „Maga Lám Béla?” Megtorpantam: honnan ismer. Virág ijedten szólt rám, ne álljak meg, menjek közelebb mellé és figyeljek: „A felesége itt van Barcikán. Az egész család csókoltatja.

Jól vannak. Ha üzeni akar neki, még ma jutassa el a levelét hoz-
zám.”

Az agyam lázasan dolgozott. Klárim itt volt a közelemben, és még-
is milyen messze. Nem tudja, mekkora veszélynek teszi ki magát ez-
zel? Megkérdeztem Virágot: „Sipos tudja ezt? Vigyázzon, besúgó!”...
Afelől nyugodt lehet, biztatott. Az ő üzenetét is továbbítottam a
családjának, az ő érdeke is, hogy hallgasson... Felvillanyozódva tér-
tem vissza „rossz” szerszámokkal, és vidáman dobáltam a földet, de
közben nem ott voltam, hanem otthon, drága, még ismeretlen fiam-
nál, aki egy hét múlva lesz hatéves.

A papír és a ceruza megszerzése gondot jelentett, de aki akar,
mindent megold, s ebéd végére megszületett a „kis cédula”, amely
délután már Virág úr zsebében lapult. Amikor csákánnyal a vállamon
kiléptem Virágtól, Siposba botlottam: „kisember, nem lesz jó vége,
ha maga ennyit jár Virág úrhoz”, nézett rám kajánul, sokatmondóan.
Mosolyogva válaszoltam, talán rá is kacsintottam: „Gábor! Hát nem
maga mondta, hogy rossz szerszámmal nem lehet dolgozni? Most
végre kaptam egy jót.” És szeretettel simogattam meg a reggel óta
már többször megsétáltatott szerszámot. Este összecsomagoltam,
felkészültem a fogdai világra. Akármilyen fáradt voltam is, nehezen
jött álom a szememre.

November 30-án egy magas dombot bontottunk le, s messziről
láttam a „felügyelő” érkezését. Nem tartozott a kíséző őrközé. Föl-
vettem meleg holmimat, melyet előrelátásból magammal vittem, de
lettem munka közben. Nyugodtan léptem az értem jövő katona
elé. Látszólag mindenki a földet lapátolta, senki sem nézett rám,
mégis éreztem a bátorító, együttérző pillantást. Az ítéletet röviden
közölték. A tényállás egyszerű: Sipos jelentése ott feküdt előttük.
Virágot reggel már nem engedték be a gyár területére. Levonultam a
„kiválasztottak” otthonába.

Keserves éjszaka következett. Reménytelenül ültem a priccs szé-
lén. Alvásról szó sem lehetett. A nyúlhálón keresztül ömlött be a hi-
deg, a reggel pedig nagyon messze volt. Istenem, Istenem, de sok-
szor elmondtam ezen az éjszakán... és mint mindig, amikor bajban
voltam, drága nagymamámat, Pepimet hívtam: „Pepim, segíts! Tu-
dom, éveken keresztül éreztem, hogy fogod a kezem. Segíts most is,
járj közben értem!” És Pepim segített. Ebben az esetben ötlet
formájában. Vacogás közben rájöttem, hogy ahol nincs ablak, ott
nem jön be hideg. A hajnali őrnök jelentettem: nem szeretném, ha
felügyelő úrnak kellemetlensége származna belőle, magán- és

sötétzárkára vagyok ítélve. Az őr tekintete elárulta, nagy marhának tart, de azonnal átköltöztetett a tízes cellába. Húsznapos böjtre ítélték: csak vacsora, kenyér nélkül... Ma már úr vagyok. Teljes kosztot kapok, sőt kenyeret is hozzá. Az első szeletet megcsókoltam.

Hogy ne vesztsem el időérzékeimet, kialakítottam a kalendáriumot, s beleszoktam ebbe a különleges életbe. Megtanultam éjjel-nappal ébernek lenni. Nappal még ülvé sem volt szabad aludni. Ennek ellenére állandóan szundítottam, de a legkisebb neszre már talpon voltam. Nappal, ha az őr felnyitotta a figyelőablakot, vigyázban kellett a priccs mellett állni. Éjjel hanyattfekvést engedélyeztek, a kezeket a takarón kívül kellett hagyni, hogy az őr lássa, nem vágtam-e el az ereimet. Így azonban nem tudtam aludni, ezért kitaláltam a következőt. Pokrócomat alulra terítettem, köpenyemmel pedig takaródtam. Oldalt fordultam, de a kesztyűket úgy kötöttem a kabátomra, hogy a kezem látszatát keltsék. Így ment ez kilencvenhét éjszakán keresztül.

Eleinte nehéz volt reggel és délben nem gondolni az evésre, amikor a szomszédban csakjék és kanalak zörögtek. Önfegyelemmel sikerült ezen is átjutnom. Az volt a szerencsém, hogy a tízes zárkába kerültem. Az őrök este takaródó után jöttek le „játszani” a fogdásokkal, de mindig az egyes zárkánál kezdték. Mire hozzám jutottak, elunták már, én pedig felkészülten vártam őket: ha a pokrócot kellett összehajtani, akkor az enyém össze volt hajtva, ha a rendfokozatot kellett megnevezni, én már tudtam, melyik a helyes megszólítás. Erős elemlámpával világítottak a szemembe, teljesen elvakítottak.

Huszonötéves kortól hatvanévesig voltak bentlakói ennek a „szálo-lodának”. Az egyik fiatal őr visszatérő játéka volt a „Szelíd meggymag vagy vad meggymag”. A mondatot gyorsan kellett ismételtetni. Bele-tört az ember nyelve, a zagyvalék hangos kacagásra ingerelte a játékos gyereket. A negyedik cellában egy öreg bajtársunk élt, aki unta már a dolgot, a szöveget átalakította: „szelíd meggymag és vad cse-resznyemag”. Az őr nem mulasztotta el megjutalmazni játékának elrontóját. Egyik este felszólította, hogy folytassa a következő nótát: „Három árva sír magában...” Nem tudta, mire valaki azt tanácsolta, én biztosan ismerem a dallamot és a szöveget is. Na, folytassa, nyitott be hozzám, s én folytattam: „elhagyott sötét szobában zivataros hideg éj van, édesanyjuk kint a sírban”. Ennél összeszorult a torkom, akaratlanul megálltam. Az őr nagy szemekkel nézett rám. Kérdése váratlan volt: „A magáé hol van?” Egész halkán, inkább sutto-gva

válaszoltam: „Remélem, nem ott!” Legalább fél percig nézett rám. Na aludjanak, vetett véget a csendnek, s napokig nyugalom volt. Nem jött játszani.

Már azt hittük, végleg leszokott róla, amikor váratlanul kinyitotta az ajtót: „Lám! Szokott maga imádkozni?” Rábólintottam. „Mondjon egy szót a Miatyánkból.” Ahogy mondani szokták, megfordult benem a borjú. „Nem mondok semmit. Az ima nem játék. Abból nem lehet gúnyt űzni.” Erre a válaszra nem számított. „Álljon a falhoz, nem feküdhet le”, és bezárta az ajtót. A fogda levegője megtelt feszültséggel. Mindenki feküdt, de senki sem aludt. Békésen álltam a fal felé fordulva. Tíz perc múlva visszajött: „Meggondolta magát?” Tagadóan ráztam a fejem. Már harmadszor jött vissza egy-egy óra eltelével, s látszott rajta, ő is szeretne kimászni ebből a helyzetből. „Nézzé, ne makacskodjon. Parancsot adtam magának, nem vonhatom vissza. Mondjon egy szót, akkor lefeküdhet aludni.” „Az ima nem játék. Ebből nem engedek. Ilyen parancsadásra nincs joga.”

Becsukta az ajtót, de hallottam, ott áll előtte. Váratlanul felrántotta, de én békésen álltam a fal felé fordulva. Nem tudott belém kötni. Végül így szólt hozzám: „Nézzé, én azt akarom, hogy maga lefekhessen. Engedjen maga is. Az Ámen tulajdonképpen nem tartozik az imádsághoz, ha ezt kimondja, lefeküdhet. Ámen, hagytam rá. Miközben becsukta a cella ajtaját, halkán odasúgta: „Jó éjszakát!”

Ezzel játékaira pontot tett, soha többé senkit nem zaklatott a fogdában, sőt ha ő volt szolgálatban étkezésosztáskor, cellám előtt rászólt a szakácsra: „Tegyen rá még egy kanállal!”

Szemem ismét a kalendárium csillogó szemcséit keresi. Visszaemlékezem az előző karácsonyra, amikor Budafokon bámultuk a szemközti ablakban a pompás fát. Ma újabb fenyőfák hirdetik Jézus érkezését a szabad világban. Egy esztendő rohant el. A megtett út hosszú, nagyon hosszú. Budafok már a messi homályba burkolódzott.

Szinte hihetetlen, de ebben a világban akadt egy „őrangyal” is. Szőke, középmagas péksegéd, aki hivatásosnak jelentkezett. Bicegő járásáról könnyen fölismertük. Nem egy ittas fogolytársunkat, aki civilek segítségével borhoz jutott, mentett meg a fogdától. Mindnyájan áldottuk, szerettük.

Karácsony este is ő volt szolgálatban. Védte a bejáratot, nehogy valaki elrontsa a Szentestét. Tekintetem megpihen a huszonötödik mézszemcsén. Mintha ez csillogna a legfényesebben. Ez már a betlehemi csillag fénye, amely irányt mutat és biztat? Hív, hogy menjek vele. Kivezet a drótkerítésen át, ismeretlen úton repül velem, hogy a

lélek, legalább percekre kiszabadulva a test szűk börtönéből ott lehessem, ahol várják, ahol imádkoznak érte... a Szent Teréz-tempлом... s onnan már csak egy sóhajtás, és ott állok a „szép szobában”, Klárim mellett. Az ünnep öröme Béluska arcáról verődik vissza. Kissé idegenül mozgok, idegenül és mégis ismerősen. Ott ültem valamikor, ahol most édesanyám ül. Klárikám, érzed, hogy simogatom a kezéd? Nem kell féltened... Nagypóka, csak percekre jöttem, de ígérem, végleg visszatérek. A csillag vezet.

Egy pillanatra benézek a Szolyva utcába, hogy megsimogassam Öcsiéket. Házasságuk első karácsonya. Észre sem vesznek. Egymást nézik, első közös karácsonyi ajándékukat: egy ezüst pudrét és ugyancsak ezüst keretben ifjú felesége, Jutka fényképét. Rájuk mosolygok és már röpülök is tovább. Zoltánékhoz, Gáborhoz és Katóhoz szeretnék még eljutni.

Egy zörrenés, de lehet, hogy csak egy sóhaj térített vissza álmaimból a kemény deszkapriccs világába. Az álomnak vége, de a karácsonynak még nem. Erélyesen kopogok az ajtón, az „őrangyal” állt előttem. Barátságosan rám nézett, kilépést engedélyező mozdulatát hirtelen félbeszakítottam: „Felügyelő úr! Kellemes karácsonyi ünnepeket szeretnék kívánni.” Kissé meglepődött. Barátságosan felém nyújtotta a kezét. A kézszorítás őszinte és becsületes. Várjon, mondta, s az ajtót nyitva hagyva elstetett, majd egy darab kenyérrel és szalonnával tért vissza: „Köszönöm a jókívánságokat, és szívből kívánom, legközelebb legyen szebb karácsonya.”

Békesség a földön a jóakarató embereknek.

„Mi van a feleségemmel?”

1952. Nyolcadik fogoly-karácsonyom. A jótékony Isten-kéz még eltakarta a jövőt. Nyolc éve jártam a hadifoglyok útját. Nem volt könnyű. A kövek a sima utat is rögössé tették. Voltak olyanok, amelyeket én állítottam az útra. Kilométerköveknek neveztem őket. Ezeknél mindig megálltam. Az emlékezés még szorosabbra fonta kapcsolatokat az otthonommal. Így nem fásultam el, mindig jött a következő „kilométerkő”, amelyet várni és ünnepelni lehetett: február édesanyámat, március Zoltánt és Gábort, április Húsvétot, május 16. Pap nagypapát, Gizi mamát, július ismerkedésünk háromnapos „nemzeti ünnepe”, augusztus a Klára-napot, szeptember Öcsit, október eljegyzésünk évfordulóját, november Károly és Katalin napját jelentette,

decemberben pedig Szent-karácsonyra készültem. Az év tele van ünnepekkel, várakozással, csalódással, letörésekkel, újbóli talpra állással.

Bevallom, sokszor elkeseredtem egy-egy újabb akadálnál, sőt szemrehányást tettem magamnak, miért nem kerültem ki a nehézséget, de úgy látszik, utam így volt teljes. Így kellett végigjárnom, s mivel a „segítséget” mindig megkaptam az égiektől, vallom, hogy a leg-rögösebb út is végigjárható.

Az 1951-es barcikai „fogdai ünnepek”-et is túléltem. Az első harminchét nap elteltével beleszoktam a föld alatti sötét világba. Szinte furcsa volt kilépni a világosságra, és ismét szabadabb fogollyá válni. A viszonylagos szabadság azonban nem tartott sokáig. Néhány nap múlva ismét hívtak az őrségre. Ez mindig kellemetlen érzés. A fiatal törzsőrmester ajánlata annyira tisztességtelen volt, hogy később, felsőbb fórumon is csak visszautasíthattam. Parancsnokunk, „Fekete hadnagy” rosszindulatú ember volt, szadista hajlamokkal. Nem volt ajánlatos a körmei közé kerülni. Helyettese, „Gyűrtfülű” bokszoló lehetett, ott gyűrték össze a fülét. Kellemes arcú volt, inkább bokszoló múltja ijesztett meg bennünket. Nem bántott senkit.

Kihallgatásomkor a törzsőrmester csak asszisztált. Lelki ráhatás következett, még Klárim léte is kockán forgott. A megismételt erkölcstelen ajánlatot ismét elutasítottam, ezért további hatvan napra levonultam a sötétzárkába, újabb húsznapos böjtöléssel. A sötétséget és a magányt továbbra is jól viseltem. Egyetlen alkalommal kaptam csak társat néhány napra. Schmidt Pista nagyon rendes fiú volt, egyetlen hibával. Nem tudott csöndben maradni. Mintegy harminc története volt, melyeket már az egész tábor ismert. Kétségbeesett, amikor egyiket sem akartam meghallgatni. Végül is megegyeztünk, nem kell odafigyelnem, ő akkor is mesél. Nem volt könnyű kikapcsolnom, hogy ne halljam, ne értsem, amit mond. Boldog voltam, amikor végre egyedül maradtam.

A „játékok”, a „látogatások” megszűntek. A szabályokat már régen megtanultam, és azokhoz tartottam magam. Ha kinyílt az ajtó, és látogató érkezett, nem volt szabad az ajtó közelébe menni. Ha szólítottak, akkor is csak fél lépéssel mentem előre. A fülke olyan szűk volt, és főleg oly bűdös, hogy aki netán be akart lépni, azonnal visszahőkölt. Szűk helyre nem volt tanácsos belépni az öröknek, mert nem lehetett tudni, mennyire találja elkeseredett állapotban a foglyot, s az rátámadhat. Az őr pedig a szűk helyen nemigen tud védekezni.

A büzt az okozta, hogy amikor az örök nem engedtek ki, „falocsolást” végeztem. Volt olyan őr, aki úgy adott át váltótársának, hogy takarodó előtt engedjen még ki bennünket, de az új őr ezt nem volt hajlandó tudomásul venni.

Március közepe meghozta az újabb szabadulást. Tekintettel arra, hogy már negyven napja teljes koszton éltem, munka nélkül viszonylag jól tartottam magam. Jobban, mint a többiek, akik végigdolgozták a telet. „Fekete hadnagy” hirdette ki a kegyelmet. Elhült, amikor megzavartam „kegyelmi” beszédét: „Mi van a feleségemmel?” Válasza megnyugtató, mert ebből kiderült, a Klárral való fenyegetés csak zsarolási trükk volt. Majd folytattam: „Hagyjanak békén. Semmi értelme, hogy újból elkezdjék az agitálást, mert akkor inkább maradok a fogdában.” Válasza rövid volt: „Fogja be a pofáját, és menjen!” „Régi munkahelyemre szeretnék visszakerülni.” Rendben van, bólintott „Fekete”. „Hogy hívják a maguk vezetőjét?” Máthé, válaszoltam. „Keresse meg azt a tróger, s mondja meg, ossza be magát. Most pedig menjen a fenébe.”

Tavaszi napfény fogadott. A föld, a környező erdők tavaszi illatát akkor éreztem ebben az évben először. Az emberek éppen speizoltak, s nekem nem jutott semmi. Bevallom, nem tudtam meghatottság nélkül kézbe venni az ágyamra rakott, név nélküli csomagocskákat. Talán valaki régi mesehallgatóim közül, esetleg valamegyik beosztottam lehetett. Nem tudom.

Karádi József csendőr tiszthelyettest alig ismertem. Egyik lába félig béna volt. Az oroszoknál, egy bányában sérült meg. Alig bírt járni ez a kedves, mosolygós öregember, aki türelemmel viselte sorsát. Fölvánszorgott hozzám, egy kis lekvárt és egy szelet kenyeret hozott. Amikor megköszöntem neki, ennyit mondott: „Nagyon sokra becsülöm, főhadnagy úr.” Váratlanul halt meg, csak egy búcsúimát küldhettem utána, örök nyugalomért kérvén számára.

Miközben ezt kaptam az egyik oldalról, a sok „jó barát” között voltak olyanok, akik elzárkóztak előlem: „Ne haragudj, nem beszélek veled, elkerüllek, figyelnek téged, s nem szeretnék kellemetlen helyzetbe kerülni.” Mosolyogtam és bólintottam. Pepi nagymamától megtanultam, az emberek különbözőek, olyannak kell elfogadni őket, amilyenek.

Kialakult a tábor vezetősége. Műszaki főépítészvezető Schillek Kálmán fogolytársunk lett. Felsőipariskolát végzett, tartalékos főhadnagy volt. A politikai vezetésben triumvirátus uralkodott. Máthé József állítólag újságíró volt. Ügyes, értelmes, ravasz, sima modorú

ember. A névtelenségből került posztjára. Minden tőle függött, a személyi ügyek, áthelyezések, új brigádok létrehozása, beszervezések, adatgyűjtés. „Fekete” trógernek nevezte. Így becsülték azt, aki teljes odaadással nekik dolgozott. Dr. B. Ádám, a legnagyobb szélhámos, szülész és nőorvos, fantasztikus rémtörténetekkel, legfeljebb négy polgári végzettséggel volt társa a hatalomban. Főként azokkal kellemtelenkedett, akik nem „doktor urazták”. Járt a munkahelyeket, mindenbe beleszólt, folytonosan kötekedett. Ellenőrizhetetlen hírek szerint szabadulása után szélhámosági ügybe keveredett, s a bíróság halálra ítélte.

A parancsnokság elrendelte, mindkettőjüknek úgy kell köszönni, mint egy „felügyelőnek”, levett sapkával. A „monori” típusú emberek azonnal jelentkeztek náluk.

A „repülő bizottság”

1952 hónapjai rohantak. Ástam a földet, töltöttem a csilléket. Jól bírtam a fizikai munkát. Bevonulás után pedig régi kedves témámmal foglalkoztam. A „történelmi áttekintés” megvalósuláshoz közeledtem. Rengeteg pauszpapírt teleírtam. Pirossal az évszámokat, zölddel a neveket, feketével a szövegeket. Földrajzi területek szerint osztottam föl a világot. Bal oldalon szerepelt az évszám, s aki kíváncsi volt, megtalálhatta a hozzá tartozó aktuális eseményeket.

Segített a munkában, hogy saját költségünkre könyveket hozathattunk be. Barátaim, ha újabb adatra bukkantak, máris közölték, s én följegyeztem a megfelelő helyre. Dr. Sellyey Miklós rendőr százados, komoly ember és hű barát, sokat segített az anyaggyűjtésben. Egy évig szinte minden szabadidőmet erre fordítottam. A két kötet hazakerült, s valahányszor kézbe veszem, némi meglepődöttséget érzek.

Szombat délutánonként szobavizitet tartottak. Valaki a kitalálta, hogy piros téglával és vízzel be lehet festeni a padlót. Egész héten gyűjtöttük a rosszul kiégetett piros téglákat, s dörzsöltük a köveket. Nem mertünk rálépni, a priccsen ültünk, amíg a szemle tartott, nehogy széthordjuk a pirosságot.

Ez az év sem múlt el izgalom nélkül. Nyáron váratlanul „repülő bizottság” érkezett. Legalább húsz kihallgató szállt meg bennünket. A táboron kívül sátortábor épült részükre. Megkezdődtek a késő éjszakába nyúló kihallgatások. Étkezédjükben több kép hullahegye-

ket ábrázolt, alatta a következő felirattal: „Ne felejtsetek el ezeket a borzalmakat, amikor munkába álltok. Ne felejtsetek, akikkel foglalkoztok, tömeggyilkosok. Ne hagyjátok magatokat szép szavakkal megtéveszteni.”

Egy-egy hosszú kihallgatás után nehéz volt másnap helytállni a lapát mellett. Parancsnokunk, egy jóindulatú fogházi őrnagy is felfigyelt erre, váratlanul megjelent a kihallgatottaknál, akik közül ketten gyalázatosan össze voltak verve. Azonnal intézkedett. A kihallgatást befejeztette, elrendelte a bevonulást. Egyik társunkat megbízta, jelentse, ha együtt vannak. A megbízott hamarosan közölte is: „Őrnagy úr, huszonöt ember!” A nyomozók az őrnagy mögött álltak, egyikük azonnal megszólalt: „Ember? Talán fasiszta!” Az őrnagy úgy fordult felé, mint akit megcsíptek, és ráírvallt: „Fogja be a száját, magát nem kérdeztem!”

Elrendelte, este tíz után senkit nem lehet kihallgatni. Miután elkészültek a jegyzőkönyvek, egyenként hívtak aláírni. Négy fős nyomozócsoport vette körül a belépőt. Minden egyes oldalt külön alá kellett írni. Jaj volt annak, aki átolvasási lehetőséget kért. Aláírás közben lázasan pásztáztam a sorokat, nem került-e bele olyasmi, ami végzetes lehet rám nézve. Az utolsó lapon találtam egy igen kellemetlen részt, de csak az utolsó példányban helyesbítették, s ez már nem segített rajtam. Későbbi vádiratomban szerepelt ez a rész.

Őrnagyunkat rövidesen leváltották. „Fekete” csoportja magához ragadta a hatalmat. Újítként bevezette a bilincs-büntetést. Az áldozatot hasra fektették, hátul a bal lábat a jobb csuklóval, a jobbat a bal csuklóval bilincseltek össze. Az áldozat általában végigüvöltötte a kétórányi büntetést. Volt, akit időnként megemeltek a bilincsnél fogva. Akadt azonban olyan őr, aki enyhített a lánc szorításán. Egyik társunk, dr. Koch Tuki (Ernő) megpróbálta üvöltés nélkül kibírni. Sikerült. Utána elmesélte, hogyan csinálta. Kezdetben operákat dúdolt, majd a családjára gondolt. Ügyesen fészkelődve mindig megtalálta a kevésbé elviselhetetlen pózt. A vasat azért kapta, mert az épület parancsnoka szerint tiszteletlenül beszélt Sztálinról. Az áldozatokat az épületparancsnokok szállították „Feketének”, aki gitár pengetve hirdette ki az ítéletet. A fogda állandóan tele volt.

Novemberben a drill kissé engedett. A kosztot, a külső vállalatok kérésére feljavították. Kezdtünk ismét kikerekedni, jóllakni. A vállalatok rájöttek, így használható munkaerőt kapnak. Nem várt eredmények születtek. Amikor egy-egy építkezést filmeztek, mi eltűntünk. Helyünket arra az időre fiatalok vették át. A sóraktár előregyártott ha-

talmas „kiflijeit” ők emelték be a filmen. De ez minket nem érdekelt. Lelkiismeretesen, komolyan dolgoztunk. Közlekedhettünk a szobák között, vasárnap délután pedig az udvarra is lemegettünk. November 16-án (Béluska születésnapján) este parancskihirdetéskor váratlan bejelentés lepte meg a táborlakókat. A parancsot a földszinten olvasták fel, mi az emeleten nyitott ajtóknál hallgattuk végig. A bejelentés ijesztő volt, számomra kétségbeejtő. Újból megalakult a hírhedt kavicsbánya-brigád. Egymás után olvasták fel a legjobb barátok nevét. Megkönnyebbültem, amikor túljutva az L betűn, nem hallottam a nevem. Örömöm azonban korai volt. A brigádnévsor végén azt hallottam: brigadéros Lám Béla.

A hír szenzációként hatott. Számomra erkölcsi halált jelentett. Hogyan lehet ebből kimászni? Ha megtagadom, ismét fogdába kerülök. Ha elfogadom, ki fog hinni nekem? A brigadérosok ugyanis a tábor szemetei voltak. Monoriról már írtam. Kröger, a sváb legény, „Csermákos” a kétkulacos, „Ezüst róka”, valamennyien kétes személyek voltak.

Parancshirdetés után tilos volt elhagyni az épületet. Mégis kilódoztam, s rohantam Máthéhoz. Amint mondta, várta érkezésemet. Hogy miért emeltek ki, nem mondhatja meg, de ajánlja, fogadjam el a beosztást. Annyit voltam már fogdában, ésszerűbb, ha nem viszem kenyértörésre a dolgot.

Másnap ott álltam brigádom élén. Nyugodtan néztem szembe a sok kíváncsi, fürkésző tekintettel. Volt, aki megkérdezte: „Nem bírtad tovább? Nyugodtan megmondhatod, mindnyájan emberek vagyunk.”

Tervem ekkor már megszületett, s mosolyogva nyugtattam meg mindenkit, szó sincs erről. Addig gondolkoztam, amíg rájöttem a megoldásra. A munkahelyen összegyűjtöttem brigádomat. „Szózatot” intéztem hozzájuk, de olyan hangnemben, amely ekkoriban már kiment a divatból Barcikán. A brigadérosok féltették posztjukat, a dupla kosztot, s igyekeztek a legjobb brigadéros, Monori stílusát követni. Én még nem felejtettem el, hogyan illik az emberekkel beszélni: „Uraim, amint hallottátok, én lettem a brigadéros, bár nem akartam. A parancs ellenben parancs. A munkára nem adhatok parancsot nektek, hiszen én is hadifogoly-társatok vagyok, de arra kérek beneteket, ne hozzatok kellemetlen helyzetbe. A parancsnokság követelését végre kell hajtani. Igyekezzünk úgy elvégezni a feladatot, hogy mindkét fél elégedett legyen.”

Bámulatos tempóban ment a munka. A hegyet kellett elbontanunk. A csillék nagy mennyiségben szállították a földet. A legjövedelmezőbb, ugyanakkor életveszélyes feladat – a munkát ugyanis normában fizették – a földszakítás volt. A csillébe kétszeres átkarólassal lehetett belapátolni a földet. A normát teljesíteni kellett, hiszen ettől függött „speizolásunk”. Hosszú ásónyelet készítettünk, s a meredek falat meghatározott helyen, egymással szemben ázni kezdte két ember. Fenn a figyelők lesték a esetleges repedést, az alul lévők pedig ügyeltek arra, nem mozdul-e a föld. Az ásónyelek azért voltak hosszúak, hogy időben kellő távolságra lehessen ugrani.

Lassan, nyugodtan dolgoztunk, senki nem volt ideges. Amikor elkészült az aláásás, feszítővasakkal, sítarabokkal felül, a fal síkjától hatvan-hetven centire mozgatni kezdtük a földet. Jó esetben nagy tömb szakadt le. A földet ellapátoltuk, s ástunk tovább, egészen a sóderig. Mammutfogak, agyarak, csigolyák kerültek elő. Menteni igyekeztünk az értékes leleteket, de „Fekete” urizálásnak vélte, s gyűjteményünket szemétdörrbe dobatta. Ott rohadnak ma is. Valaha a Sajó hordalékterülete lehetett munkahelyünk, a sóderben talált megkövesedett halakról erre következtettem. Ezt a leletet bevittem a mérnöknek, kérve, mentse meg és juttassa el a miskolci múzeumnak. A halak olyanok voltak, mintha élnének, nyitott szemmel és szájjal. Méretük megközelítőleg tizenöt centi lehetett. Számos sérült halat is találtunk, ezeket a sóderral együtt elnyelte a beton. Utólag sajnálom, legalább egyet jó lett volna átmentenem, de a gyakori kutatás miatt reménytelennek látszott bármit is megőrizni.

Az emberek többségét ismertem, így nem volt nehéz felmérni, kik jelentenek veszélyt. Egyiküktől tartottam igazán: kis kaliberű, jó étvágyú, mindenre elszánt ember volt. Kijevben igen rossz híre kelt. Bevonulás után első utam Máthéhoz vezetett. Közöltem vele: belátam, igaza van, a megbízást elvállalom, de egy feltétellel. A brigádban öt személyről tudom, hogy kicsodák valójában. Négyük maradhat, de az ötödiket helyezze át máshová.

Máthé mosolygott, s még aznap eleget tett kérésemnek. A kavicsbányában folytatódott a munka. A brigádtagok hamar megszokták stílusomat. Mindig kértem őket: Pista bácsi, legyen szíves, fogja a lapátját, segítsen egy kicsit Géza bácsinak. Volt, aki figyelmeztetett, változtassak a stílusomon, mert különben leváltanak.

Igen tanulságos eset volt az alábbi. A fogdai őrökkel kölcsönösen ismertük egymást. Ha felügyelő érkezett a munkahelyre, jelentkeznem kellett nála, s végigkísérni a területen. Általában azt kérdezték:

hogyan dolgoznak az emberek? Melyikük a legjobb? Válaszom mindig az volt: „Felügyelő úr! Mindenki jól dolgozik. Emberi szóval jobban megy a munka, nem úgy, mint a Monori brigádban.” Nézze, és rámutattam a korábban kilapátolt, előttünk tornyosuló földhalomra: ezt mind mi termeltük ki. Mindenkiel meg vagyok elégedve. Az örök bólintottak, és továbbmentek. Felkapaszkodtam a partoldalra, mert onnan messzire el lehetett látni, s figyeltem, nehogy váratlan meglepetés érjen bennünket. Az egyik alkalommal a fogdai őrzető jött ki ellenőrzésre. Meglepődve ismert meg. Igen, kezdtem a szokásos szöveget, jól halad a munka. Eztán gondolatot váltottam: csak azt nem értem, miért helyezték ide a két hírhedt besúgót, „Undokot” és „Óriást”. Mindent tudnak rólunk, mire kíváncsiak még? „Szőke” őrzető hallgatott, majd bólintott: „Mi is ismerjük ezt a két tróger, megvan a véleményünk róluk.” S ezzel távozott. A következő cigaretaszünetben nyolc társam – akikért tűzbe tettem volna a kezem – körém gyűlt. Elmeséltem „Szőke” véleményét. Negyvennyolc óra múlva egy felügyelő érkezett, kezében cédulával. Három név volt rajta: „Óriás”, „Undok” és Lám, szólított bennünket. Nem a legüríbb társaság. Némán ballagtunk egymás mellett, az őr nem sokat törődött velünk. „Óriás” és „Undok” gyűlölte egymást. Adandó alkalommal odasúgtam „Undoknak”: „Vigyázz, be ne húzzon valamibe az Óriás. Biztosan téged akar bemószerolni.” Hálás pillantás volt a válasz. Mentünk tovább. Másik alkalommal Óriásnak is hasonló szöveget súgtam. Jutalmam ismét hálás pillantás volt.

Az előírás szerint a fal felé fordulva vártam, mi fog történni. „Fekete” engem hívott be először. Nehezen indult a beszélgetés. Látszott rajta, valami kényeset akar kérdezni. Végül kibökte: mely örök járnak ki hozzánk. Ki szokott velük szót váltani. Nem voltam-e tanúja valamilyen beszélgetésnek? Fogalmam sem volt, hová akar kilyukadni. Válaszom határozott és egyszerű volt: az őrt én kísérem végig, csak én beszélek vele. Ekkor elmondta, a napokban jelentették neki, két „tag” besúgó. Tudni szeretné, kik azok, s egyáltalán igaz-e a vád. Mikor volt legutóbb szolgálatban az „Órangyal”? Megismétltem korábbi válaszomat: senki nem beszélt rajtam kívül az örökkel. „Órangyal”-t pedig már egy hete nem láttuk. „Fekete” nyugodtan végighallgatott, s amikor befejeztem, váratlanul nekem szegezte a kérdést: „Mondja, miért nem akarnak a maguk fajta emberek brigadérosok lenni?” Erre mit válaszoljak? Ügyesnek és frappánsnak kellett lennem, s mint mindig, amikor bajban voltam, visszakérdeztem, hogy ezzel is időt nyerjek: „Megmondhatom őszintén?” „Fekete” bólintott.

„Az ember nem szívesen keveredik trógerek közé. Biztos vagyok benne, hogy a Monoriak, a Krögerek, az Ezüst rókák a maguk szemében sem érnek semmit. Úgy érzem, semmi keresnivalóm ezek társaságában.” S hogy enyhítsem az iméntieket, folytattam: „De, ha már brigadéros lettem, szeretném megvalósítani elképzeléseimet.” Mik a céljai, kérdezte. „Jó szóval többet termelni, mint Monori fogdával és üvöltéssel.” „Fekete” erre elmosolyodott. Udvariasan bocsájtott el azzal, hogy küldjem be az egyik trógeret.

A tanulság megdöbbenő volt számomra. A szűk, megbízhatóan tartott körből valaki fecsegett. Ha az embereket tízes skálába soroljuk, ahol a tízes a legjobb, az egyes pedig a legrosszabb, a tízes értékűnek lehet egy kilences barátja, hiszen a kettő oly közel van egymáshoz. A kilenc és nyolc, a nyolc és a hét között szintén alig van különbség, s így a tíz és az egy között hamar végigszalad a hír, s eljut a közvetítőhöz.

Levelezés a családdal

Úgy gondoltam, a Béluska születésnapjára küldött üzenetért nagyon is megbűnhődtem, s nyugodt szívvel vettem fel a kapcsolatot ismét a családommal, amint erre lehetőségem adódott.

Egyik miskolci társam földijére talált a műszaki ellenőrök között, s ő időnként vállalta üzeneteink továbbítását. A közvetítőnek „Hugó” lett a fedőneve. Így emlegettük egymás közt. Hugón és barátom feleségén, Etukán keresztül jöttek és mentek a pár soros, egymást megnyugtató levélkék.

Már jól benne jártunk a télben. A fagyott földet sokkal nehezebben tudtuk kitermelni. Az egyik földkiszögellésben, egy védett fal tövében felváltva melegedtünk a tűz mellett. Megkértem egyik ügyes kezű társam, faragjon a falba egy női fejet. Ettől kezdve mindenki szívesen járt melegedni „Évához”, ahogy elneveztem. Éva fogalom lett: Rá akarsz gyújtani? Menj Évához! Lóg az orrod? Menj Évához! Fázol? Menj Évához!

Januárt írtunk, amikor váratlan látogatóm érkezett. Máthé még sosem volt nálam, így érkezése nagy meglepetést keltett. Különösen az, hogy egyedül jött. Bajtársként kezeltem, nem tekintettem főnöknek. Ezt mosollyal nyugtázta, de már harmadik sablonos mondata után tudtam, akar valamit. „Mondd meg, legyél szíves, miért jöttél! Térjünk a tárgyra.” „Igen! Feljelentés érkezett ellened, hogy oltárt

állítottatok fel a kavicsbánya területén, s oda szoktatok menni imádkozni." Elhűlve néztem rá, s kézen fogva, szótlánul Évához vezettem. Összenéztünk, s nagyot neveltünk. Évát még véletlenül se lehetett összetéveszteni Máriával.

Az „oltárügy”-ön éppen hogy túljutottunk, újabb izgalomra ébredtem. Etuka férje, Robi eltűnt. Délben behívták, estére kiderült, a fogdában van. Miért? Senki nem tudta. Megijedtem, mert barátom gyenge ellenálló képességgel rendelkezett. Köpcös, ötvenen túl járó férfi volt, erős feminin vonásokkal. Ha Hugó bukik, Robi után én is újból leköltözhetem a fogdába.

Jó volna tisztán látni és beszélni vele, gondoltam, de ez lehetetlennek látszott. Mégis, a vártnál hamarabb sor került rá. Másnap délelőtt új, ismeretlen felügyelő érkezett. Végigvezettem a munkahelyen. Meghallgatott, majd váratlanul a következőt kérdezte tőlem: „Mondja brigadéros! Nem illetik magát az emberek sértő vagy gyalázó kifejezésekkel?” „Nem értettem. Mit tetszett kérdezni?” Újra elismételte. Látszott rajta, jól megtanulta. Mosolyogva válaszoltam: „Nem illetnek, nem küldenek melegebb éghajlatra.” „Na, akkor maga rendes ember. Csináltasson nekem egy bicskát!” Ízes mondata annyira megtetszett, hogy azonnal megígértem neki. Hol tudom átadni, kérdeztem. „Fogdai Őr vagyok. Délután hat órától szolgálatban. El tudja addig készíttetni?”

Megígértem, hogy ott leszek. A gépkezelőtől átvettem a szalagot, s a déli bevonuláskor már zsebemben volt a szerszám. Alig vártam a vacsora végét. Perceken belül lent voltam a fogdában. Az Őr mosolyogva vette át a bicskát. Hálálkodott. „Egy barátom van itt. Engedje meg, hogy átadjam neki ezt a szelet kenyeret.” Mielőtt válaszolhatott volna, már kiáltottam: „Robi! Hol vagy?” A megrémült Őr nem tudhatta, mit jelent, amit Robitól kérdeztem: „Hugó?” Robi határozott nemesel válaszolt, s már el is tűntem.

A tél lassan végéhez közeledett. Elérkezett 1953 tavasza. A fagy fölengedett. Sokkal könnyebben boldogultunk a földdel. Köd tábornok is a múltté lett. Ezt a generálist nagyon szerettük. Amikor olyan sűrűvé vált, hogy a „sóraktárat” nem lehetett látni, azonnal bevonulhattunk, illetve nagy ködben ki sem kellett vonulnunk. Volt, amikor majdnem egész délelőtt a priccsen feküdtünk, s áldottuk az esetleges szökés miatt veszélyt jelentő ködöt.

A brigadérosi beosztást újabban olyanok kapták, akik nem számítottak rá, s gyanúsán néztek rám, mert el se tudták képzelni, hogy valaki besúgás nélkül is ilyen „nagy ember” lehet. Most már azonban

ők is meggyőződhetek erről, s becsületükre legyen mondva, legtöbbször meg is követett.

Az egyik áprilisi parancshirdetésen felcsendült a várva várt mondat: „Lám Bélát a brigadérosságról leváltom, mert tisztársaival szemben a legénység rovására kivételezett. Tíz nap fogdával fenyítem meg.” A Monori-brigádba kerültem. Sapkát nem illett örömben a levegőbe dobnom, de a szobában annál nagyobb ívben hajítottam ágyamra, s körbetáncoltam társaimat.

Az éjszakai fogda „Fekete” újítása volt. Nappal dolgozott az ember, vacsora után lement a fogdába aludni, helyesebben kuporogni. Egy cellában legalább hatan-nyolcan zsúfolódtunk össze. Ülve vagy félig állva, jobb esetben a földön kuporogva szundítottuk át az éjszakát. Ennél nehezebbet is kibírtam már!

Hónapokon át agitáltam Monori ellen, s ennek híre bizonyára eljutott hozzá. Most azután a kezébe kerültem. De „fapofa, neki a sűrűjének” biztatással léptem be a sorba, és vonultam ki némán a többiekkel. Amikor bajba kerültem, mindig kidolgoztam magamban egy haditervet; máris megragadtam a talicskát. Malterkeveréshez szállítottam az anyagot. Utat építettem magamnak pallókból, így sokkal könnyebben ment a munka. Szinte futva szállítottam a téglát, a homokot, a meszet. Nem cigarettáztam, így amikor a többiek leálltak, akkor is szaladtam a talicskámmal. Monori látszólag rám se nézett. Dolgoztam, közben folyamatosan őt figyeltem. Bírtam idegekkel, lábbal, energiával, néha még mosollyal is. Nem beszéltem senkivel. Egymagam láttam el a kőműveseket anyaggal.

Hetek óta rohantam már a talicskával, s Monori egyetlen szót sem szólt hozzám. Az egyik reggel több új dolgozót kapott, akiknek szokásához híven hegyi beszédet tartott: „Megkövetelem a munkát. Nálam dolgozni kell. Aki jól végzi a feladatát, azt én nem bántom, ahhoz nem is szólok. Mondja kisember ott a szélén! Szóltam én magához?” Éreztem, hogy ezt a lélektani helyzetet kamatoztatnom kell.

Május elején jártunk már, s bevonulás után az első utam Máthéhoz vezetett. Támadásba mentem át. Emlékeztettem, hogy nem akartam brigadéros lenni. Ő beszélt rá. Bukásom tehát várható volt. Tudom, mondtam naivan, hogy a Monori-brigádtól nem védhetett meg, de most már úgy érzem, itt az ideje, hogy segítsen rajtam, s helyezzen át elviselhetőbb helyre. Kérdezd meg Monorit, folytattam, hogyan dolgozom, volt-e kifogása ellenem! „Ezüst róka” szívesen átvenne.

Máthé nem ígért semmit, de pár nap múlva már „Ezüst rókával” vonultam ki. Nevét hófehér hajáról és pirosposzsgás arcáról kapta. Igen ügyes, talpraesett, minden hájjal megkent ember volt. Bennem egykori feljebbvalóját látta. Végre nyugodtabb időszak következett.

Dolgoztam becsülettel. Úgy éreztem, a fellegek elvonultak fejem felől. A nyári nap barnára égette bőrünket. Súlyomat tartottam, s társaimmal együtt kíváncsian vártuk a beszivárgó híreket. Az elérhetetlennek tűnő remény-virág ismét éledezni kezdett. És ebben a rózsaszín világban, amikor játszi könnyűnek látszott minden, amikor már a viszontlátás első szavait fogalmztuk, leszakadt az ég.

Bíróság elé kerülök

1953 Klára-napjára virradtunk. Talicskatolás közben gondolataim Klárimnál jártak, amikor végigfutott a villámhír a munkahelyeken: megérkezett az első lista. Húsz embert már be is hívtak. A munkahelyek dolgozói izzó, ideges, izgatott tömeggé váltak. Az első húsz ember egyszerre irigyeltté lett. Egy felügyelő újabb listával érkezett hozzánk. Közömbös arccal szólította a neveket, köztük az enyémet is. Dobogó szívvel tettem le a szerszámot, s egészen különös, meghatott érzéssel, búcsútekintetet vetve mértem végig utolsó fogoly-munkahelyemet. A főkaputól balra az első, teljesen kiürített épületbe kísértek bennünket. Elegendő volt egy pillantás az első és az utánam következő csoportra, hogy megértsem: a hazatérés reménytelen. Mindenki vitatkozott, latolgatta a lehetőségeket. Csüggedten ültem az egyik priccsen. Biztosra vettem, hogy a többiek hazamennek, mi pedig az elkülönítettek vagyunk. Hetven fogoly, öreg, fiatal, honvéd, rendőr, csendőr, tényleges, tartalékos, ezredes, zászlós. Semmiféle logikát nem lehetett megállapítani. „Fekete hadnagy” érkezett. Szavai világossá tették sorsunkat. „Magukat a napokban elszállítják. Holmijukat rövidesen megkapják. Bíróság elé kerülnek, ahol felelnek tetteikért. Ott fog eldőlni további sorsuk. Remélem, többségük kötelet kap.”

Szavait bénult csönd fogadta. Magamba roskadva ültem a helyemen. Mit fog ehhez szólni Klári? Már a hasonszórúek is hazakerülnek, csak én nem. Bíróság elé állítanak? De miért? Lelkiismeretem tiszta volt. Az a mondat, melyet a kihallgatáskor aláírtam velem, érzésem szerint nem adhatott okot bírósági tárgyalásra. Azt hiszem, fogoly-életemben csak egy alkalommal voltam jobban elkeseredve.

Hetven barcikai magyar indult rabmobilokkal, katonai biztosított menetben. Kényelmetlen utazás után érkeztünk meg – mint később kiderült – Kistarcsára. Összerázott az autózás. Kevés volt a levegő. Támolyogtam, s alig vártam, hogy végigfeküdhessek valamilyen fekvőhelyen.

Fölgyorsultak az események. Egyik épületből a másikba helyeztek, rengeteg fiatallal kerültem össze, zömében „bokorugrók”-kal, disszidálás kísérlete és kémkedés gyanúja miatt kerültek oda. Új, fiatal nemzedékeket ismertem meg általuk. Több év internálótábor volt mögöttük. Magabiztosan mozogtak a tarcsai világban. Hozájuk képest újoncok voltunk.

Rövidesen megkaptuk a vádiratot, életem első ilyen iratát. Jó néhányszor elolvastam, s csodálkozással vegyesen igyekeztem megérteni. Annyi – igaz, alaptalan – rosszat hordtak össze benne, hogy nem tudtam, hogyan mászhatok ki ebből a helyzetből. Tanúkat reménytelen lett volna szereznem, senkinek nem ismertem a címét.

Az egyik reggel megborotváltak, megnyírtak, levezettek, s rövidesen ott álltam a bíróság, mint később megtudtam, dr. Olti Vilmos tanácsa előtt. Mellette az ülnökök, balra az ügyész, jobbra a védő, akit akkor láttam először. Középen egy szék nekem. Az adatok egyeztetése után elhangzott az első kérdés: bűnösnek érzem-e magam? Nyugodt és határozott nemmel válaszoltam, mire az elnök elkezdte sorolni a vádpontokat.

Az első olyan részletesen és körültekintően volt megfogalmazva, hogy aki hallgatta, csak gyűlölettel nézhetett rám. 1945 márciusában Vágsellyén a hadbíróság halálra ítelt két katonaszökevényt. A közelben nem volt ítéletvégrehajtó szerv, így a katonákat átadták a galántai zászlóaljnak, az én volt zászlóaljam pótkeretének. Az ítéletet végre is hajtották. A vád szerint én voltam az ítéletvégrehajtó, a kivégző osztag parancsnoka. Az áldozatokat megkínóztam, s a végén a kegyelemlövést is én adtam le, majd lábbal beléjük rúgtam.

Ezzel szemben én 1945. február 12-én Budán fogságba estem, mondtam, majd folytattam: márciusban már román területen, hadifogolytáborban tartózkodtam, tehát nem lehettem Galántán. Olti tanácstalanul nézett az ügyészre. „Mivel tudja igazolni?” Kérdésére megneveztem zászlóaljparancsnokomat, aki tudomásom szerint ugyancsak a baracskai tábor lakója volt. A tárgyalást rövid időre felfüggesztették.

Két botra támaszkodva, ősz aggastyánként lépett be a terembe Barabás ezredes. Olti kérésére elmondta, ismer engem, tudja, hogy

Budán estem fogságba, a kivégzésnél nem voltam jelen. Olti az ügyészhez fordult, és közölte, ezt a vádpontot el kell ejteni.

A második pont szerint a fogságban szovjetellenes magatartást tanúsítottam azzal, hogy több éhségsztrájkban vettem részt. Az éhségsztrájkra igennel válaszoltam, s hozzátettem: több kosztért, postáért és a legelemibb jogokért sztrájkoltunk. Érték el eredményt? – kérdezte az elnök. Igenlő válaszomra az ügyészhez és az ülnökökhöz fordult: „Minden hadifogolynak joga harcolni jobb sorsáért. Az amerikaiak fogságában is harcolnak a koreaiak a jogaikért, ha kell éhségsztrájkjal. Ez nem képezheti vád alapját.”

A további pontok ellen nem tudtam védekezni. Annyira megalapozatlanok voltak, hogy a bíróság terhelő tanút vagy konkrét tényt sem tudott felsorakoztatni: kegyetlenül bántam az embereimmel, zsidóktól vagyont gyűjtöttem össze, végül Fehér őrmester ügye következett. Amikor a harmadik század parancsnoka Tökölnél elesett, ideiglenesen egy fiatal hadnagy vitte a század ügyeit. Háros-szigeten helyezkedtek el védelemre. A harc ekkor már a Csepel-szigeten dúlt. Ide rendelték fel engem december 12-én. Igyekeztem helyreállítani a fegyelmet és a rendet. Az embereket alig ismertem. Egyikük Fehér Lajos őrmester volt. Szigorú, fegyelmet tartó, nem iskolázott, de értelmes, harminc év körüli férfi. Néhány napja lehettem ott, amikor legényem, szegény Bíró Jóska, az egyik délután megkérdezte: „Tetszett látni, hogy milyen szép csizmája van Fehér őrmester úrnak?” Kérdő tekintetemre elmesélte, az emberek azt mondják, egy zsidótól vette el, miután tarkón lőtte és a Dunába lökte. Emlékszem, mondat közben riasztott a sziget csúcsán lévő parti őrség: valaki lövöldöz hátunk mögött a szigeten.

A nyilas kölykök esete volt ez, s Fehér őrmester, Kovarczék pofozóemberének ügye. Tényvázlattal beküldtem a parancsnokságra, de ügyét a háború befejezéséig függőben hagyták. Fehér két hét múlva elesett.

Barcikán valaki felelevenítette ezt az esetet, s jegyzőkönyvembe már azzal a záradékkal került be: „Tagadom, hogy más gyilkosság elkövetésében is részt vettem volna.”

Hogyan tudom bizonyítani az igazamat? Ki mer kiállni mellettem? Ki az, akinek vallomását elfogadják, hiszen én csak testületbelieket idéztethetek meg.

Mivel a vád tanúi sem jelentek meg, Olti a tárgyalást elnapolta. Legközelebb Budapesten találkozunk, búcsúzott, s talán kissé nyugtatott is.

Úgy emlékszem, kissé higgadtabban, némi reménységgel gazdagabban vonultam át elkülönítette szállásomra, a tarcsai fogdába. Egyedül voltam, de most ez nem volt jótékony hatású, bár egy társ is elviselhetetlen lett volna.

Bizonytalan idejű újabb fogda következett. Kint, a szabad világban megkezdődött a tanítás. Valahol a közelben iskola lehetett. Gyerekek hangos lármája, csendje, énekórája; a csengetések alapján mértem az időt. A koszt nem volt rossz, bár jóval kevesebb, mint Barcikán. Este beadtak egy „küblit”, reggel kivitték, s mosdáshoz vizet kaptam benne vissza. Minden szombaton fürdés, borotválkozás volt. Amikor az én cellám került sorra, kinyitották az ajtót, s ott állt előttem egy csontvázember, teljesen pucéran. Intett a szintén pucérnak, hogy kövessem. Valósággal rohant előttem.

A zsillett tépte a szakállam. Egy pengét használtak mindannyiunk megborotválásához. Utána a zuhanyozó következett. Szappanozás, lemosás, majd futás közben törülközve vissza a fogdába. A csontvázembert nehéz elfelejteni, alakja ma is sokszor rémlik föl előttem. Állítólag már nem volt normális, azért kapta ezt a bizalmi beosztást. Amikor jó néhány „elnapolt” összegyűlt, előállt két rabmobil, s nem-sokára elhagytuk Kistarcsát. Irány Budapest, a Markó.

A kinyíló nagykapu elnyelte rabmobilunkat. A fegyőrök némán néztek bennünket. Vegyes érzelmekkel néztem körül a Markó utca oly sokat emlegetett épületében. Az adminisztráción hamar átesünk. A felső emeletre irányítottak. Körfolyosóról nyíltak a cellák, amelyeket már modernizáltak, WC volt bennük, így nem kellett küblizni. Ablakunk az udvarra nézett, ahonnan, ha felkapaszkodtunk, a bírósági épület folyosóit láthattuk. Az örök hangneme határozott volt, de nem goromba. A legnagyobb cellába, a tizenötösbe tereltek. Sokan voltunk: kistarcsaiak és hadifoglyok. Az ágyakat átengedtük az öregeknek, mi pedig a szalmazsákon kerestünk helyet magunknak.

Rövidesen nyílt az ajtó, s ott állt előtünk Kancsár őrmester. Elmondta a szokásos tudnivalókat. Szobaparancsnokot is kell választani, fordult végül felénk. Olyan legyen, aki fegyelmet tud tartani. Tisztában voltunk azzal, hogy a rossz vezetés végzetes lehet. Méregettük egymást. Olyan helyen álltam, ahonnan az egész csoportot, s főleg a két „veszélyes” egyént láthattam. Figyeltem a tekintetüket. Látszott rajtuk, még egy felszólítás, és jelentkeznek. Végignéztem az ismerős arcokon, a szemek jeleztek, s máris jelentkeztem: „Majd én megpróbálom, őrmester úr.”

„Uralmam” alatt olyan újítást vezettem be, amilyen azelőtt és azután sem volt a Markóban, s ezek után senkinek nem állt érdekében „pozíciómat” megfúrni. A szobaparancsnok dupla ételadagot kapott. Az enivalóért – különösen éhes világban – mindenre képesek az emberek. Kijelentettem, a szobaparancsnoki második adag a mindenkori takarítóé. Én is takarítottam, amikor sorra kerültem, megkaptam a külön adagot is. Nem irigyeltek, hiszen egyébként a parancsnoki szerep csak kényelmetlenséggel járt. Velem tárgyaltak, veszekedtek, engem fenyegetett az veszély, hogy megvonják a beszélőt. A dugi-cigarettát nyugodtan szívhatták. A szoba légkörét sikerült kellemessé alakítanom.

Sokan fordultak meg közöttünk. Jöttek-mentek, főleg a fiatalok. Közénk „bokorugrásért” kerültek, ami politikai ügynek számított. De mindenféle eset előfordult. Jelentéktelen, tizennyolc-húszéves emberké; voltak, akik terrorizálták a lányokat, csoportosan erőszakolták meg őket, vagy meztelenül táncoltatták a Gellérthegyen, miközben csalánnal biztatták gyorsabb mozgásra. Máskor a folyó vizébe nyomták a leány fejét mindaddig, míg meg nem ígérte, többé nem kiabál.

Egy volt rendőr tizedes is volt közöttük, aki már ült egy évet, mert terrorizált és kifosztott egy homokost. Most egy rendőrt pofozott meg, mert nem engedte felugrani a már mozgó szentendrei HÉV-re. Sok más társával együtt a zavarosban halásztak. Lemérhettük az országban végbement erkölcsi rombolást.

Fogytunk, szaporodtunk. Minden reggel félórás sétát engedélyeztek az udvaron. Beszélni tilos volt, erre nagyon ügyeltek. Ha észrevették, a vétkest kiállították és büntetést kapott.

Az egyik délután belépett hozzánk dr. Dénes Béla orvos. Torz, gyermekparalízises emberi test: kicsi lábak, elhízott, hatalmas felső test, nagy fejjel. Két bottal tudott csak járni. Izrael javára elkövetett kémkedés miatt helyezték vád alá. A háború alatt a német parancsnokság melletti pincéből irányította az ellenállási mozgalmat. Testvérét a nyilasok a Maros utcai kórházban gyilkolták meg. Teherautószám szöktette ki Csehszlovákián át a zsidó fiatalokat. Olvasott, igen értelmes ember volt. Ritka érdeme, hogy nem táplált bosszút, tárgyilagosan látta a dolgokat. Megkapta vádiratát, így már közénk kerülhetett. Sem csomagja, sem levele, sem beszélője nem volt. Sétálni nem tudott, fürdőbe is csak úgy jött, ha vittük.

Nem sokkal érkezésünk után különös és tanulságos helyzetbe kerültem. A borbély, köztörvényes bűnöző bejött a zárkánkba, s meg-

nyírt bennünket. Munka közben mesélt. Számunkra ismeretlen világot elevenített meg, olyan beszúrássokkal, melyek igencsak zavarták fülünket. Időnként szidta a demokráciát. Amikor kiment, valaki megjegyezte, nem kellene-e jelteni? Hátha az egész csak hazsanolás (provokáció). Törtem a fejem: mit tegyek? Én is fogoly vagyok, ő is az. A kialakult vitában végül szavazással úgy döntöttünk, jelentem. Ekkor megszólalt a kistarcjai „nem megbízható”. Egykor hadapródiskolás volt, majd nyugaton zászlós lett, az amerikai fogságban pedig fogolytábor-parancsnok. Agyonlőtt két foglyot. Hazajött, a katonai ügyészség mint főhadnagyot vette át. Ügye azonban napvilágra került, s most ezért állt bíróság előtt. Felesége elhagyta, csalódott ember. De – szavaival élve –, akármennyi rosszat kapott is a demokráciától, akkor is azt szolgálja, mert ha Nyugatra megy, felakasztják. Éltre szóló leckét adott: „Tudjátok-e, hogy kimerítették a titkos szervezkedés kritériumát azzal, hogy megvitattátok az ügyet, sőt szavaztatok is. Ha jelenteném, mindnyájatokat elítélnének. A jövőben ne csináljatok ilyet.”

Találkozás nyolc év után

Egyik reggel beszólt az őr, készüljek beszélőre. Annyira izgatott lettem, hogy nevemet is alig tudtam kimondani. Egy őrmester várt rám. Első kérdése az volt: politikai vagy köztörvényes vagyok-e. Amikor megtudta, hogy politikai, azt mondta: akkor nem húzom meg a láncot és a bilincset. Mindkét kezemre láncot tett, s elindultunk lefelé.

A felesége vár magára, nyugtatott meg. A lába is földbe gyökerezett, amikor megtudta, kilenc éve nem láttuk egymást. „Hadifogoly vagyok, aki először találkozik asszonyával ennyi év után.” Szótlanul kísért a beszélőrácshoz.

Klárím ott állt barna esőkabátban. „Jaj, de szép vagy” – súgtam oda. Klári tartotta magát, mosolygott. A hangja, akár az enyém, kissé fátyolos volt. Gyors kérdések Apuról, Anyumról, Béluskáról, Babiszról, az otthoniakról. Az őr magunkra hagyott bennünket. Klári figyelt, szívta magába, amit meg kellett jegyeznie. Tanúk kellene, de kérdés, ki meri vállalni. Igazolnom kell, hogy nem bántottam az embereimet. Elő kell keresni leveleimet. Szerencsére megvoltak. A borítékokkal igazolni lehet, hogy a vád idején nem tartózkodtam Galántán, sem Pesten. Ezért nem lehettem gettóparancsnok. Jó volna, ha valaki tisztjeim közül is eljönne, aki igazolná, hogy Fehér őrmes-

tert tényvázlattal küldtem a parancsnokságra. Az egyik tanúm nővére József főhercegnél volt szakácsnő. A Gül Baba utcában lakott. Szeretném, ha az öccse megjelenne. Sokáig beszélgettünk, Klári elmondta, milyen nehezen kapott engedélyt a beszélőre. Az ügyész még gúnyosan utána szólt: „Aztán nehogy elsírja magát.” És Klári mosolygott...

Nehéz szívvel tértem vissza a cellába. A találkozás, a viszontlátás mosolyával, de sokkal nehezebb szívvel. A napok egyre elviselhetlenebbek lettek. Szerettem volna mindent siettetni, de a gépezet kíméletlenül lassan működött.

Az ügyvédi megbeszélés rövid ideig tartott. Klári fogadta föl a kijelölt védők közül. Reménytelennek tartotta helyzetemet. Ekkor tudtam meg, három terhelő tanú van ellenem, mindnyájan zászlóaljunkban szolgáltak. Arra kértem, nyugodt szívvel igyekezzen védeni, a vád alaptalanságát bizonyítani tudom.

Az egyik reggel Kancsár szólt be a kisablakon. Engem keresett, közölte, a szobát felosztatják. Írjak fel öt nevet, akikkel át akarok menni egy kisebb szobába. Annyit kért, a nyomorék doktort vigyük magunkkal. Sajnálja őt – mondta –, s látom, maguk milyen szépen gondolják. A lista perceken belül elkészült. Kancsár egy óra múlva már ki is szólított bennünket. Így lettünk a tizenkettes cella lakói. Kétágyas szoba volt, de azért jól elfértünk benne. Már volt egy lakója, névtelen váci fiatalember, aki magas beosztást remélt egykor, s ezért belépett egy újonnan alakult illegális pártba, de egy órán belül már le is bukott. A szoba névsora a következő volt: Dr. Dénes Béla orvos, dr. Bélteki Sándor szászrégeni orvos, túl az ötvenes évein. Jóságos, mosolygós, megnyugtató doktor bácsi. Élete középpontjában családja állt, értük kétségbeesetten aggódott. Egy rosszindulatú feljelentés valótlanságát kellett igazolnia. Fráter Jancsi egy évvel volt fiatalabb nálam. Csenedő főhadnagy. A debreceni gettó ügye miatt várta sorsa alakulását. A régi híres Bihari Fráterek nemzetségéből való. Ritka szókimondó és becsületes. Kilenc éve voltunk együtt hadifoglyok. Kis Valter Ferenc, a pécsi jezsuita gimnázium érettségi előtt álló diákja, az önképzőkör elnöke. Mindszenty bíborost kellett volna elítélniük, de a gyűlésen nem hoztak határozatot. Hónapokig bujkált, menekülni próbált, végül a határnál bukott le. Ekkor már lassan öt év rabság volt mögötte. Értelmes, szimpatikus fiatalember volt. Székely Imre (Fürge) szintén huszonnégy éves volt. Négy éve várta már szabadulását. Érettségi után kedvet kapott megnézni Nyugatot, de miután zsarolók, fenyegetők kezei közé került, hazatért. Lebukott, a hírhedt „Pipás” (egykor csenedő törzsőrmester) kezébe került. Imre

bokorugrás és kémkedés vádjával állt bíróság előtt. A jegyzőkönyv, ha aláírja, a halálát jelentette volna. Imre koplalt, de nem írt alá semmit. Pipás végül is a hasán keresztül akarta megfogni. Ételét ígért, ha aláírja. Imre előbb kérte a „kaját”, aztán elszívott két cigarettát, ivott két feketét, majd átvette aláírásra az iratot. A következő pillanatban széttépte. Amit ezután kapott, azt megemlegette, de legalább jóllakott. A következő jegyzőkönyv már vállalható volt. (Pipás néhány év múlva disszidált.)

Végre felvirradt a második tárgyalás napja. Megborotválkozva, viszonylagos nyugalommal léptem ki a cella ajtaján, s vártam, amíg a bilincset „lazán” rám teszik. A kanyargós folyosók után egyszer csak ott láttam Klárit az egyik oszlopnál, Szombathelyi Gyuszi ügyvéd barátom, Szász Micu jó barátom és hadifogolytársam, valamint egy nyurga fiatalember társaságában, akiről még csak nem is sejtettem, hogy Öcsi. Tekintetünk találkozott, s máris eltűntem a tárgyalóteremben. Itt levették a láncot, s Olti megkezdte a tárgyalást. Ismertette az előzményeket, majd bekérte a vád első tanúját, Bálint Károly törzsőrmestert. Nemigen ismertem, csak annyit tudtam róla, hogy zászlóaljunknál szolgált. Olti kérdésére: emlékszik-e valómására és fenntartja-e, határozott nemmel válaszolt. Valótlannak és kikényszerítettnek minősítette. Törött lábbal vitték el, s nem engedték el mindaddig, míg alá nem írta. Olti elkezdte részleteiben tárgyalni a vádpontokat. Bálint minden esetben nyugodtan válaszolt, mindent megcáfolt, olyannak minősített, aki az embereivel jó kapcsolatban volt.

A második tanú, Zámbó János őrmester idegesen lépett be. Kerülte tekintetemet. Olti tőle is megkérdezte, emlékszik-e, mit vallott, és fenntartja-e! Zámbó határozott igennel válaszolt. Belesápadtam. Valóban volt okom félni tőle. Éreztem, most mindenért visszafizet. 1944-ben a Háros-szigeten, amikor átvettem a századot, Zámbó volt az élelmezési tiszthelyettes. Karácsony táján három napra eltűnt, s ezzel nagy nehézséget okozott az ellátásban. Amikor előkerült, nem vitás, istentelenül leszedtem róla a keresztvizet. Később, amikor a Keserűvíz forrástelep környékén foglaltunk állást, egész nap nem kaptunk enni, mert félt kijönni hozzánk. Pedig állásunk jól megközelíthető helyen, házak között volt. Ekkor kapta a következő letolást. Leváltással fenyegettem, s azzal, kihozom magam mellé az első vonalba. Többé nem fordult elő hasonló eset. A fogságban nagy ívben elkerült, most megadatott neki a visszafizetés lehetősége.

Olti nem érte be ennyivel, részletezni kezdte a vádpontokat.

Olti: Azt vallja, hogy a vádlott embereivel kegyetlenül bánt. Igaz ez?

Zámbó: Igen.

Olti: Miből állt a kegyetlenkedése?

Zámbó: Hát kegyetlen volt.

Olti: Ütötte, verte az embereket?

Zámbó: Nem, nem bántott senkit.

Olti: Kikötötte a beosztottjait?

Zámbó: Nem.

Olti: Szidta az anyjukat? Becsmérelte őket?

Zámbó: Nem.

Olti (mérgesen): Maga mindenre nemet mond. Hát miből állt a kegyetlenkedése?

Zámbó: Abból kérem, hogy kijelentette: aki nem rendes ember, az nem közénk való.

Olti (elhülve): Hol itt a kegyetlenkedés?

Zámbó: Igen határozottan mondta minden alkalommal.

Olti először ránézett, majd kiesett szerepéből, s hangosan nevetni kezdett. Vele nevettek az ülnökök, az ügyész, dr. Virágh ügyvédem, s én is megkönnyebbülve dőltem hátra. Zámbó feszültsége is feloldódott, s bátorságot merítve visszavonta kényszer alatt aláírt vádjait. Ha akkor ott van a harmadik tanú, már este otthon lehettem volna. A tárgyalást azonban Dobó Ferenc távolléte miatt elnapolták. Többször kértem a helyesbítését, mert emlékeztem, hogy születési helye Magyarokizsa (Jugoszlávia), de az idézést Nagykanizsára küldték, s ott természetesen nem találták. A tárgyalás véget ért, s bátorságomat összeszedve engedélyt kértem, hogy beszélhesek feleségemmel. Azt már megtanultam, a tanácselnök engedélyezheti, de az őrnök joga van megtagadni. Olti csengetett, és Klári rövidesen ott ült mellettem a vádlottak padján. A bírók igen lassan öltözködtek és szedték össze az irataikat. Látszott rajtuk, hogy húzzák az időt. Meghatódva fogtam Klárim kezét. Úgy emlékszem, keveset beszélünk, azt sem tudom, mit, inkább a szemét néztem. Egymást biztattuk. Klári – ahogy utólag elmondta –, akkor már tudta, érezte, ott tudjuk folytatni, ahol útjaink erre a „rövid időre” elváltak. A beszélgetés véget ért. Olti búcsút intett. A lánc újból csuklómra került, de most sokkal súlyosabbnak éreztem. Nehéz szívvel tértem vissza cellámba.

Olti vagy Jónás?

December 10–12-e körül váratlan vendég érkezett. Már éppen vacsoráztunk, amikor Kancsár egy riadt, sötétkék civilruhás férfit bocsátott be. Karján kabáttal, kezében csajkával félszegen állt az ajtóban, és hallgatta az őrmester felszólítását: „Lám, vegye létszámba!” Az ajtó becsukódott, a civil zavartan állt, majd megszólalt: „Deák Tibor tanító vagyok.” A mindentudó, mindenbe bekapcsolódó Dénes Béla máris megszólalt: „A szobaparancsnok felesége is tanítónő, Kristófcsök.” Tibor meglepetten fordult felém: „Kristófcsök? Csak nem Klára? Pedagógiai szemináriumtársa vagyok. Nem is olyan régen találkoztam Margittal (Babisz), és amikor Klári férjéről, ezek szerint rólad volt szó, azt mondta, nem tudnak rólad semmit. Bizonyára nem akartak beszélni.” Ez a riadt civil azóta is a legjobb barátom.

A napok rohantak, megtanultunk telefonálni a fűtőtesten. A legfontosabb kérdés az volt, mi van Oltival. Két tanácsvezető bíró működött ebben az időben: Olti és Jónás. Óriási különbség mutatkozott köztük. Az egyik életet, a másik súlyos éveket jelentett. Olti beteg lett, s mi, akiknek ügyét ő tárgyalta, kétségbeesetten lestük a híreket.

A következő beszélőn Édesanyámat láttam viszont. Kláritól tudta, nem szabad sírnia. Hősiesen tartotta is magát, csak nézett, könnyes szemmel. Amikor visszapillantottam az ajtóból, láttam fájdalmas, kétségbeesett tekintetét, amint elveszettnek hitt fia után nézett. „Csak a szeme a régi” – mondta Klárinak. Pedig erre az alkalomra igen kiöltöztem. Deák Tibor sötétkék ruháját húztam fel, hogy egy kicsit szebbnek lásson édes kicsi anyám.

Harmadik tárgyalásomra december 23-án igen lelkesen indultam. Biztos voltam, hogy házasságunk kilencedik évfordulójára otthon leszek. Mindig hittem a számok csodás varázsában. Romantikus világom most sem hagyott el. Meg voltam győződve, hogy a tárgyalást azért tűzték ki arra a napra, mert mindenki úgy akarja, hogy ezt az évfordulót már együtt ünnepelhessük. Vidáman lépegettem az ór mellett. A szokásos oszlopnál nem láttam Klárit. Az első kellemetlen meglepetés a teremben ért. Az elnök helyén nem Olti ült. Ügyvédem rám se nézett. Jónás felolvasta az egész vádiratot, amelytől – nem vitás – az ülnököknek kötéleért kellett volna kiáltaniuk. Majd az iratokat lapozgatva elmormolta, hogy vannak ugyan vallomások, de ezek nem lényegesek, hiszen beosztottaktól származnak, így elfogultak, s máris csengetett a tanúért.

Úgy hittem, Jónás is ember, ezért kértem, olvassa fel azokat a bizonyos vallomásokat, hiszen lényegesek. Amit a következő percekben kaptam, elmondani is lehetetlen. Minden voltam, csak jó fiú nem: Hogy merem én őt kioktatni? Azt hiszem, még mindig toll van a fejemem! Vasra fog veretni stb. Örültem, hogy végre leülhettem. Dobót ismételtlen nem találták. A nagykanizsai idézés eredménytelenül jött vissza. A Klári által megkeresett tisztársaim kerültek sorra, mint a védelem tanúi. Jónás nekik is juttatott stílusából, grasszáló tiszt uraknak nevezte őket. Döncinek váratlanul nekiszegte a kérdést: mikor esett fogságba. Dönci rögtön válaszolta: 1945. február 12. Jónás azonnal rácsapott: honnan tudja ilyen pontosan, mikor beszélünk össze? Dönci nem ijedt meg: „Ehhez nem kell összebeszélni. Egyszerre estünk fogságba. Az ember az ilyen dátumot nem szokta elfelejteni.”

Molnár Bandi Fehér őrmester ügyét tudta bizonyítani. Ott volt? – kérdezte Jónás. Nem, válaszolta Bandi, de amikor Fehér visszajött a parancsnokságról, elmesélte, hogy szabadon engedték.

Dobó távollétében a tárgyalást elnapolták. A védőügyvéd később azt mondta Klárinak, adjon hálát, hogy nem született ítélet.

Szertefoszlott álmokkal, kétségbeesetten tértem vissza cellámba. Jónás stílusa után úgy éreztem, nincsen többé remény. Szóltanul ültem, nem ragadtott magával a többiek vidámsága. Gondolataim otthon jártak, de nem láthattam, amint az egész család a konyhában nyüzsög. Klári nagy idegességében éppen ekkor égette oda az egész tepsi süteményt. Babisz vette át a sütést tőle. Készült az engedélyezett karácsonyi csomag. Súlya és összetétele meg volt szabva. Nagyapó és Babisz siettek vele a Keleti pályaudvar melletti főpostára, s adták fel ellenőrző mérés után expressz, hogy még idejében megkapjam. Ha már nem lehetek otthon, akkor legalább a szeretet eme jelképe érkezzon meg.

Ránk köszöntött 1953 karácsonya. Kilencedik fogoly-karácsonyom. Mindenütt szeretet. A külügyminiszterek a világbékéről tárgyaltak Luganóban. Ettől vártuk mi is a békénket. Lugano fogalom, jelszó lett. Minden jót Lugano jelentett. Ez az ünnepnap is úgy kezdődött, mint a többi. Reggeli séta, takarítás, majd vártuk az ebédet, amely egyre késett. Később derült ki, hogy elromlott a konyha, s így elég későn egy-egy nagy babkonzervet adtak be, amelyet mi „íme, Lugano” felkiáltással köszöntöttünk. Kivételesen uborkát is kaptunk.

Az őr váratlanul kihívott: csomagom érkezett. Ezen a téren a szoba bizony rosszul állt. Dénes Béla csomagját letiltották, Deák Tibor

ottlétéről még nem tudtak, Béltelki Sanyi családja olyan nehéz helyzetben élt, hogy Sanyi meg sem írta ezt a lehetőséget. Fráter Jancsi és Székely Imre csomagja már megérkezett. Valter szülei nem éltek, csak bátyja Pécssett, aki küldött is csomagot, csak a szívét nem tette belé. Egy kétkilós kenyér érkezett Valtinak. A csomag csomag, a kenyér kenyér, minden ajándék ajándék.

Az őt két „csöves” jelenlétében adta át nekem a csomagot, melyet már lemértek és átnéztek. Összenyaláboltam, s indultam kifelé, amikor az őt megszólalt: „Nincs kifogásom, engedélyezem, hogy megkínálja a takarítókat!” Kérem, mondtam, és nyújtottam feléjük a süteményt. Nem úgy gondoltam, folytatta az őt, adjon belőlük annyit, amennyit gondol.” Ránéztem a két mohó tekintetű csövesre: „Nagyon szívesen megkínálom magukat, de adni nem tudok. Cellatársaim közül háromnak nincs csomagja, róluk kell gondoskodnom. Gondolom maguk kaptak hazulról csomagot, nincsenek rászorulva erre.” S ismételten kínáltam őket. Nem így képzelték, így természetesen nem kértek, hiszen csak egy-két darabot vehettek volna. Erre összefogtam a csomagomat, és siettem vissza a cellába. Boldogan szemléltem, kóstolgattam a valamennyi engedélyezett finomságból összeállított csomagomat.

„Megjött a Jézuska”

Kint megszólaltak a harangok. A családok már mindenütt együtt lehettek. Béluska is biztosan ott állt karácsonyfája előtt. Nem látta mamija könnyes szemét, akiben bizonyára ugyanúgy élt a remény, hogy ezt a napot már együtt ünnepelhetjük. Gondolataim messze jártak. Lehet-e egy rabnak szeretetünnepe? Lázadjunk vagy inkább imádkozzunk? Meghajtsuk-e fejünket az Isten ujjá előtt? Gondolataim ide-oda cikáztak, megcsaltnak éreztem magam. Cserbenhagyottnak a tegnapi sikertelenség miatt. Meddig kell ezt még csinálni! Nem lett volna egyszerűbb mégis – igaz, erkölcsi megalkuvás árán – a nehézségeket kikerülve, a simának látszó úton már régen hazatérni?

A könnyektől homályosan láttam, hogy két „gyerekünk”, Valti és Imre lázasan dolgoznak valamin. Gondolataim teljesen lekötöttek, s csak akkor kaptam föl a fejem, amikor lassan odasúgták: „Uraim! Testvérek! Megjött a Jézuska.” Ámulva vettük körül az egyik ágyon a „terített asztalt”. A kétkilós kenyér, az oly szív nélkül küldött ajándék átalakult szendviccsé. Jancsi és Imre csomagban kapott zsírja vékony

rétegben fedte. Mindegyiken ott volt a zöld uborkából kirakott fenyőág. Ez volt a mi fenyőfánk... és Valti halkán énekelni kezdte a *Mennyből az angyalt*. Halkan, egy szívvel élte karácsony ünnepét két római katolikussal, négy reformátussal és egy zsidóval.

A cella egyszeriben fényes lett, az élet már nem volt vigasztalan. Újból lehetett remélni. Ha tegnap nem sikerült is, talán legközelebb...

Csomagom is odakerült a karácsonyi asztalra. Valter Lagerlöf Zelmától egy Krisztus-legendát, Székely Öcsi egy Ady-verset mondott el. Én se maradhattam le, Berzsényit hívtam életre:

„Isten, kit a bölcs lángesze fel nem ér
Csak titkon érző lelke óhajtvá sejt,
Léted világít, mint az érző nap,
Szemünk bele nem tekinthet.”

Béltelki és Fráter Jancsi egy-egy régi karácsonyát mesélte el. Az este valóban szent-este lett. Dénes Béla ezekkel a szavakkal tért nyugovóra: „Most éreztem először, hogy a szeretetnek mekkora ereje van. Köszönöm ezt az estét, életre szóló emlékem marad.”

Az idő homokóráján tizennyolc esztendő pergett le azóta. Az utakat, embereket befedte a por. A hosszúra nyúlt leírás függőnye lehullott, ám nem közömbös, hogy az itt szereplő személyek életútját hogyan alakította továbbiakban a sors.

Dr. Dénes Béla 1954 januárjában szabadult. Úgy emlékszem, 1957 elején települt ki Izraelbe, ahol állami vendég lett. Tartotta velem a kapcsolatot. 1959-ben halt meg, viszonylag fiatalon.

Dr. Béltelki Sándor már pár éve nyugdíjas. Szekszárdon él. Két gyermeke, Ágota és Domi szintén orvosok. Ünnepek és névnapok alkalmával keressük fel egymást sorainkkal.

Fráter Jancsi sorsa a legnehezebb. Négy évre ítélték. Beleszámtolták a barcikai időt is, így 1955-ben szabadult. Még mint elítélt, törvényesíttette egy leányanyától származó leányát. Az asszony kikövevelte a maradék Fráter-jussot. Amikor Jancsi kiszabadult, a lakásba nem engedte be. Elváltak. Pár év múlva Jancsi újra megnősült. Néhány hónapos apa volt, amikor ismét elvitték, és hosszú szabadságvesztésre ítélték. Tüdőfertőzést kapott, s csak szabadulása előtt egy hónappal lett gyógyult. Elvégezte a közgazdasági technikumot. Jelenleg két gyermek apja, raktáros. Legalább nyolc éve nem láttam.

Kis Valter 1955-ben szabadult, majd egy évre rá disszidált. Münchenből kaptam tőle lapot, de nem volt rajta feladó.

Székely Imre 1954-ben szabadult. Debrecenben telepedett le, sok nehézséggel küszködött. Két évre rá Jugoszlávián keresztül hagyta el az országot. Vendéglátóipari iskolát végzett Bécsben, majd osztrák feleségével kivándorolt az USA-ba. Egy fia van.

Deák Tibor ítéletét a fellebbviteli bíróság leszállította. 1956-ban szabadult. Egy helyen dolgozunk. Megmaradt jó barátomnak, aki egy mosolygós családban végre valódi otthonra talált.

„Fekete”, aki Szűcs Géza névre hallgat, Borsod megyében él.

„Hugó” már évek óta halott. Kasper volt az eredeti neve. Sohasem tudtam megköszönni a szívességét.

Olti 1957-től nem volt tanácselnök. Egy ideig ügyvédeskedett, de amikor saját egykori ítéletét – mint ügyvéd, törvénysértés címén – megtámadta, megvonták ügyvédi megbízatását. Jelenleg üzemi jogtanácsos.

Különös találkozások

„Gyűrtfülű”. Egyik szórakozott jó barátom, Kazár Pista 1970-ben unottan ült egy presszóban, és itta a kávéját. Tekintete a szomszéd asztalra esett, ahol egy igen ismerős férfi itta a kávéját. Nem tudta elgondolni, kicsoda, de különösen a füle emlékeztetett valakire. Gondolt egy nagyot, fogta a kávéját, és átült a másikhoz.

Bocsáss meg, mondta, de látom, te sem vársz senkit. Már régen nézlek, tudom, hogy ismerlek, de nem tudom honnan. Segíts kideríteni. A másik barátságosan rázta meg a kezét: „Igen, én is ismerlek, de őszintén szólva nem tudom, honnan.” Na, akkor kezdjük, mosolygott Pista, és rágyújtott egy cigarettára. „Én Szombathely környékére való vagyok.” „Én Pécsre.” Katona voltam, folytatta Pista. Én is, válaszolta a másik. Ez már biztató, van egy közös nyom, lelkesedett Pista. „Én tüzér voltam.” „Én gyalogos.” A helyőrségek nem egyeztek. Pista gondolkozott, majd hirtelen eszébe jutott: „Nem voltál Kazincbarcikán?” A másik belepirult, zavarba jött, s dadogva kezdte mondani: tudod kérlek, az úgy volt, hogy engem odavezényeltek. Természetesen akaratom ellenére. Pistának ekkor esett le a tantusz, vált világossá, honnan ismeri ezt a gyűrtfülű embert. Gyorsan búcsúzott.

Göringre „Ribi” a Népstadionban bukkant rá. Göring a meccs szünetében lement bátyja, a miniszter mellől, hogy megigyon egy pohár

sört. Rengetegen váraoztak a sorban, köztük Ribi is. Az előtte álló már éppen nyúlt a sörért, amikor Ribi megismerte: Göring volt. Ribi százkilencven centis, legalább száz kilós izomkolosszus lett. Barcikán olyan sovány volt, hogy az éhezéstől agya valósággal elborult, állandóan ételt lopott. Emiatt rengeteget volt fogdában. Ribi egy mozdulattal átnyúlt Göring feje fölött, s elvette a sörét. Göring csak azt látta, hogy eltűnt a söre. Az emelő kéz után nézett, ahol Ribi mosolygós tekintetével találkozott. Csak nincs valami baj, vagy talán ismerős vagyok, kérdezte Ribjánszki. Igen, válaszolta Göring, csak azt nem tudom, honnan. „Gondolkozzon! Onnan ismer, amire maga sem szívesen emlékezik vissza. Nézzen csak meg jobban!” Göring mosolyogva válaszolta: „Igen! Maga Ribi. Emlékszem!” Ő is kézbe vette a söröskancsót, és „felejsük el azokat a lehetetlen idöket” mondat után vidám beszélgetéssel töltötték el a szünetet.

Nehezen virradt. Hosszú, gyötrelmes volt 1954. március 1-jének éjszakája. A cikázó gondolatok, az a tudat, hogy sorsom másnap dél-előtt vagy jobbra vagy balra eldő, nehezen engedtek jótékony, nyugtató álmot a szememre. Az ablakon beszűrődő hajnali pirkadat fénye derengővé tette a cella világát. Még mindenki aludt. Létszámunk erősen megfogyatkozott. Dénes Béla már otthon tartózkodott, Valter ügyében ítéletet hirdettek, s máshová vitték, Deák Tibor véletlenül vagy Kancsár jóvoltából rövid időre került vissza közénk. Talán csak azért, hogy a súlyos ítélet miatt elkeseredett barátunkba lelket verjünk. Ő is messze járt, bizonyára valamelyik bányában dolgozott. Bételki, Fráter és Fűrge maradt velem.

Istenem, este vajon hol hunyom le a szemem? Itt biztosan nem. Otthon mint szabad ember, helyesebben, mint ember, vagy egy másik cellában, ítélettel, az újbóli egymásra találás reményétől jó ideig ismét megfosztva? Istenem! Adj erőt! Segíts haza azokhoz, akik olyan régen várnak! 1954. március 2. milyen napja lesz életemnek? Örömet vagy keserűséget fog-e jelenteni, ha meghallom ezt a dátumot?

A januári, negyedik tárgyalás csak formai volt. A vád harmadik tanúja, Dobó Feri most sem jelent meg. Ismét Nagykanizsán keresték, az idézés természetesen eredménytelen maradt. Olti elhadarta a formaságokat. A bilincset le se vették, hiszen az egész csak pár percet vett igénybe. A bíró egyhónapos haladékot adott az ügyészségnek, hogy Dobót előkerítsék. Ismét jelentettem, Nagykanizsa téves cím. A tárgyalás véget ért. Újból engedélyt kértem, hogy beszélhessek Klárral. Olti a belépő Klári felé köszönt, s utasította az őrt, hogy vegye le a bilincset. Az ő azzal az indoklással, hogy beszélőre nem ad-

hat engedélyt, megtagadta a kérést. Tanácselnök úr, fordultam felé, minket nem zavar a lánc, tudunk bilincsből is beszélgetni. Olti mérgesen mordult az őrré: „Azt parancsoltam, hogy a bilincset vegye le! Így nem beszélhet a feleségével. A beszélőt én engedélyezem. A tárgyalóteremben én vagyok felelős a történetekért. Ismételten utasítom, vegye le a bilincset!” Az őr morgott, szabaddá tette a kezem, s mi pár percig békésen beszélgethettünk. Oltinak egyszerre nem lett sürgős a dolga, de az is lehet, hogy csak az őrt akarta bosszantani, s így legalább tíz perc adatott számunkra. Ekkor mesélte el Klári, hogy egyik kolléganője, Ilus, az iskola párttitkára, aki évek óta védte és lelkiileg támogatta őt, az előző tárgyalás után kijelentette: „ha Béla hazajut, misét mondatok!” Dicséretére legyen mondva, ígéretét beváltotta, s a hálaadó misét szűk családi körben a Rózsák terén, a görög katolikus templomban valóban bemutattatta.

Biztos voltam abban, hogy Dobót újból Nagykanizsán keresik, természetesen eredménytelenül, s hiába cáfoltak meg valamennyi vádpontot, Dobó terhelő vallomása alapján – ha nem vonja vissza – ítéletet lehet hirdetni. Az volt a kérdés, megjelenik-e Dobó?

Úgy gondoltam, ezt a harcot egyedül kell megvívnom. Elfeledtem, hogy asszonyom van, aki harcba száll értem. Amíg én azon rágódtam, hogy csak keserűséget és bánatot okozok neki, nem sejtettem, hogy Klárim „rohamra” indult. Ő, aki látszólag nem harcos, a csendet és a békét szereti, minden energiáját bevetette a küzdelembe. Isteni közbenjárást vártam, s nem gondoltam, hogy ehhez Klári is segítséget nyújt.

Tudta, Dobó megjelenése a szabadulást jelentheti. Újult erővel kereste Dobó Évát – József főherceg egykori szakácsnőjét –, házról házra járta végig – sajnos ismét eredmény nélkül – a Gül Baba utcát. Már kitűzték az utolsó tárgyalás napját, egy hét volt csak hátra, amikor a keresés sikerrel járt. Klári a kilenc év alatt jóformán sehová nem járt. Még az egykor oly kedves tenisz is a múlté lett. A pedagóguskollégák addig agitálták, míg végül elment velük egy hűvösvölgyi presszóba, ahol egyik kolléganője férje, az egykori bank-jogtanácsos zongorázott. Amikor Klári belépett, egy ismerős férfiarc fordult felé, és máris egymás nyakába borultak. Csibi Kacor volt az, egy évvel idősebb katonatársam és jó barátom, húga pedig Klári barátnője. Évek óta nem tudtak egymásról. Bizonytalan sorsom is szóba került. Dobó címével kapcsolatban Kacor nem ígért semmit, de megcsillanította a reményt. Sikerült megszereznie.

Különös, ha a vádlott keríti elő a vád tanúját. Klári közbenjárása nyomán táviratilag megidéztek Dobót. Klári most már azért imádkozott, hogy hajlandó legyen megjelenni, amikor előkerült Dobó Éva. Jó barátom, Széki Pista, Kati keresztapja ekkoriban a Nyugati pályaudvarnál dolgozott egy étteremben, s megtudta, egyik hentesük József főhercegnél szolgált. Ismerte Dobó Évát, aki közben férjhez ment, ezért nem találták meg, s ami a legfontosabb, tudta a címet! Klári két tanúval kereste fel, nehogy fölmerüljön a megvesztegetés látszata. Kérése az: Dobó Éva táviratozzon öccsének, hogy feltétlenül jelenjen meg a tárgyaláson. Ettől függ egy ember sorsa. Éva ígéretet tett erre.

Az utolsó tárgyalás

Közben mit sem sejtve, feszült idegekkel, a visszamaradottakat megelőelve léptem ki a cellából. Vártam, hogy kattanjon a bilincs, majd szóltanul indultam el a megszokott irányba. Megpillantottam Klárit, amint biztatóan felém intett, Karcsi bátyámat, aki ott áll Klárim mellett – ezek szerint ő már szabad. Gondolatban meghatva öleltem magamhoz őket.

Rövidesen ott álltam Olti előtt. Minden a megszokott formásokok szerint zajlott. Majd Olti csengetett, s belépett szabadságom kulcsfigurája, Dobó Feri. Dobogó szívvel néztem rá. Rövid ideig voltam gazdája ennek az átlagosnál sokkal értelmesebb embernek. Galántán sokat beszélgettünk. Az utcán, ha találkoztunk, mindig csatlakozott hozzám. Amikor Háros-szigeten végleg a kezem alá került, első dologom volt szakaszvezetővé előléptetni. Barcikán is sokat járt hozzám. Ottani kihallgatása után azonban már nem mert beszélni. Az volt a kérdés, a bíróság előtt hajlandó-e? Olti ismert kérdésére Dobó határozott válasza, amelyben vallomását kikényszerítettnek minősíti, boldog megnyugvással töltött el, s már nem is hallottam, mit mondott a továbbiakban. Vallomása alapján megdőlt valamennyi vádpont. A Klárim által megidéztetett mentőtanúink kihallgatása már annyira formális, hogy Olti alig kérdezte őket.

És a bíróság kihirdette az ítéletet: „Elrendelem a vádlott azonnali szabadlábra helyezését.” Kit érdekelt az indoklás? Olti szavai a messzeségben lebegtek. Foszlányokat fogtam csak fel: „Azokat a felelőtlen személyeket kellene bíróság elé állítani, akik ezeket a vádlottlanságokat kicsikarták az emberekből.” Gondolatban már otthon

jártam. „Akkor kellene a vádlottat felelőssé tenni, ha Fehért agyonlöveti. Törvényesen járt el!” Mindenki mozdulatlanul állt, minden tekintet rám szegeződött, de én ebből semmit nem vettem észre.

Mennék, rohannék haza Klárihoz. A terem néma. Olti befejezte mondandóját. Hangom könnyes, meghatott, amikor engedélyt kérek, hogy várakozó feleségemmel közölhessem felmentésem hírét. Olti bólint, csenget, semmi nem akadályoz meg immár, hogy Klárim felé szaladjak, s szabad emberként úgy öleljem magamhoz, mint aki soha többé el nem ereszti.

Az őr nem tudja feltartóztatni a berohanó Karcsit, akinek ugyan nem szólt Olti engedélye, de ilyenkor sok mindent szabad, és ő is magához ölel. Alig akar visszaadni Klárimnak, aki mosolygós arccal, kezemet szorongatva áll mellettem.

Mindenki mosolygott. Az őr zsebre tette a bilincset, a teremőr hangosan dicsekedett: „Én már az előbb megkérdeztem asszonyom, hogy mit készít a férjének vacsorára.” Klári mosolyából neki is jut, s kap egy tízest a zsebébe.

A szabadulásnak sajnos formáságai vannak. Mire a szabaduló kiléphet az utcára, eltelik két-három óra. Erre az időre ismét el kellett válnunk. Klári sietett haza, közölni a családdal a jó hírt. Karcsi is oda igyekezett, de azt már felfogtam, hogy két óra múlva a kapu előtt vár rám. Addig fölkészíti drága jó édesanyámat az öröm elviselésére. Őelőtte ugyanis elhallgatták a tárgyalások időpontját, már nem bírja az izgalmakat. Még egy rövid ölelés, s elnyelt a folyosó, majd nyílt a vasajtó, és kísérom örömmel, hangosan közölte felmentésem örömteli hírét az ott szolgálatot teljesítő őrrel. Társaim hallanak mindent, és amikor az őr kinyitja a cellaajtót, s kikéri összerakott csomagomat, a bentiek sugárzó arccal integetnek, ölelést küldenek. Én pedig elindultam a szabadulók cellája felé.

Szűk helyiség, egyetlen ágygal. Az ajtaja – az örök szobájával szemben – nyitva, már félig a szabadságot jelképezi. Jól láthattam a többi cellát: az ügyészi vádirat-nélküliekét, akik még semmilyen kedvezményben nem részesülhettek.

A kilencéves fegyelem, ami oly természetes volt addig, egyszerűben lefoszlott. Ideges, türelmetlen lettem, nem találtam a helyemet. A szoba kicsi volt ahhoz, hogy sétáljak. Előbb lefeküdtem, de nem bírtam aludni. Fölültem, majd odaálltam az ajtóba, lestem az öröket, hátha valamelyik most már „ember-kollégának” néz, és beszélgetni kezd velem, de senki nem érezte meg, hogy futni, rohanni, beszélni, kiabálni szeretnék.

Amíg az én óramutatóim ólomlábakon jártak, azalatt Klári már hazaérkezett. Babisz délután tanított, így még nem volt otthon. Nagypó és Béluska voltak azok, akik a boldogságtól sugárzó Kláritól elsőként hallották meg a hírt. Egy eszeveszetten rohanó nyolc és fél éves szöszeke kisfiú valósággal beesett Babisz osztályába. Kezéből kicsúszott a kilincs, a kicsapódó ajtó hatalmasat csattant. Levegő után kapkodva állt meg az ajtóban. Az osztályban néma csend lett. A gyerekek nem, de Babisz megértette az elfulladó szavakból: „Édesapát felmentették, egy óra múlva itthon lesz!” És a hírvivő máris továtűnt, rohant vissza, ugyanolyan örült iramban.

Karcsi bátyám ezalatt riasztotta feleségét, Sárít. Megbeszélték édesanyám előkészítését. Öt óra körül várták haza a munkából, de rendszerint betért a terézvárosi templomba, ahol elmondott egy imát kisebbik fiáért. Megérkezése után kíméletesen kellett közölni vele a hírt, nehogy valami baja essen. Ezt Sáríka vállalta. Bátyám, egy mindent eltakaró esőköpennyel a karján máris indult vissza.

A Markó vezetősége megtette a szükséges intézkedéseket, hogy az épületet ünnepélyesen hagyhassam el. Előkerült az udvari borbély, megborotvált és megnyírt. A fürdőben meleg zuhany, hideg törölköző várta a „szabad honpolgárt”. A pénztárban felvettem barcikai keresetemet, háromszázhuszonöt forintot. Hogy a hazavitt pénzmenyiség soknak lássék, tíz-, húsz- és ötvenfilléresekkal fizettek ki. A sok aprópénzzel mindkét zsebem, otthon pedig egy nagy virágváza telt meg.

„Díszkísérettel” indultam el az életbe kibocsátó kiskapu felé. Öltözetem nem volt a legelegánsabb. Kopott pokrócból készült civil ruhát, pufajkát, sapkát viseltem, kezemben a tisztasági csomagot tartottam a váltás fehérneművel. A kapuban álló nagydarab őrnek átnyújtottam a hivatalos elbocsájtó iratot, aki közömbös arccal tárta fel előttem a „szabadság kapuját”.

Kiléptem, az őr még ott állt mögöttem, s egyszerre tanácstalan lettem. Körülnéztem. Karcsit kerestem, de sehol nem láttam. Merre menjek? Jobbra vagy balra? Első zavaromban odafordultam az őrhöz: „Mondja meg, legyen szíves, merre van a Vilmos császár út?” Tudtam, ez az elnevezés már nem létezik, mégis önkéntelenül mondtam ki a régen lekopott nevet. Az őr felhördült, de már észrevettem Karcsit a sarkon. Kedélyesen búcsút intettem az elképedt őrnek, s indultam Karcsi felé, akivel a sarkon befordulva boldogan öleltük meg egymást. Az ölelés közben egy idős néni arcát jegyeztem meg. Az utca másik oldalán állt, de mégis láttam könnybe borult szemét, sírásra

görbült száját, s kezével mintha egy kis keresztet vetett volna felénk. Az egyik kapu alatt belebújtam az esőköpenybe. A Bocskai-sapka is áruklodó volt. Ki hordott már ilyet? Lekaptam a fejemről.

Egyszerre ölelt át mindkettőnket

A trolibusz a Csányi utca felé vitt. Kíváncsian bámultam jobbra-balra. Ismerkedtem az egykori Budapestemmel. A terézvárosi templomnál szálltunk le. Óvatosan, mint akik rosszban sántikálnak, figyeltünk minden irányba. Egy pillantás a régi Csányi utcába a Hirmann-ház, az üzlet és anyum régi lakása felé. A következő pillanatban már az egykori Király utcát mértük fel. Úgy véltük, nem lenne a legszerencsésebb hazatérő édesanyámmal ott találkozni. Karcsi elugrott, egy sísapkával tért vissza. Elfogódottan mentem át az úttesten, és léptem be Isten házába. Milyen régen voltam templomban... legutóbb még Klárral együtt. Félrehajtottam a hidegtől óvó függönyt, mely némán hullott vissza, s tompította a kinti világ zaját.

Némaság és csend, egy-két magába mélyedő ember. Senki nem figyel rám. Az oltár felé haladok. Az orgona most sem szól, mint akkor, december 23-án. Klárimat magam mellett érzem. Egyedül, és mégsem egyedül lépkedek az áldoztató rácsig. Néhány méter választ már csak el attól a helytől, ahol örök hűséget esküdtünk. Már ott térdelnek. Nézem az oltárt. Nézek a magasba. Ketten vagyunk egymással szemben: a megsegítő és a megsegített, az oltalmazó és az oltalmazott. Elmondom a hálaimát, ugyanakkor érzem, ez a perc nem a hálaadás pillanata. Képtelen vagyok elmélyülni. Új élmények, gondolatok, izgalom kering bennem. Tudom, csak perceim vannak, Karcsi mindjárt visszatér. Egy-egy csendesebb lépésre riadtan, félve nézek hátra, nehogy anyum találjon rám. Karcsi intésére búcsút veszek, s indulok, indulunk a kis családi fészek felé.

Jó volt, hogy eljött értem, különben aligha találtam volna haza. A zajos embertömeg valósággal elkábított. Máiig fülemben csengenek Karcsi bátyám lelkesült, örömet szerezni akaró szavai, amikor vágyaimat kutatta: egy feketét, egy pohár sört, egy tortaszeletet, cukorkát? Mi az, amire vágyom? Mosolyogva nyugtattam, egyetlen vágyam Klárrimnál és Béluskánál lenni, őket megölelni.

Végül leszálltunk az öreg harmincnyolcas villamosról. Hirtelen nem tudtam tájékozódni. A lépcsőház már ismerősként üdvözölt. Az első köszöntő szavakon törtem a fejemet, amikor Karcsi megnyomta

a csengőt. Az ajtó vadul vágódott fel. Béluska perdült ki, mögötte Klári. Béluska, az én szösze, ismeretlen, és mégis ismerős fiacskám a következő pillanatban már a nyakamban csüggött. Kicsiny karjával szeretettel ölelt át, kedves melegséggel bújt hozzám, s könnyes szemmel adtam vissza a hazatérő édesapát köszöntő csókjait. Kezét fogva könnyebb volt átlépni a küszöböt, s magamhoz ölelni Klárimat.

Babisz éppen a kályhánál foglalatосkodott, bizonyára a füst ártott meg neki, mert könnyes, de boldog, huncut mosollyal üdvözölte világműri útjáról megtért sógorát.

Tudjátok-e, milyen érzés visszatérni régi otthonba? Mindent látni akar az ember, mindent újból felfedezni, ami régi és mindennek bemutatkozni, ami új. Körbejártuk a mi szobánkat, átmentünk a másikkba, majd kezdtük előlről, kéz a kézben, mosolyogva, egymást óvatosan simogatva.

„Megjött Nagyapó!” – súgta oda Klári. Nagyapó a kabátját akasztotta fel, amikor kiléptem. Ketten voltunk. Az ajtó csukódására megfordult. Ott állt előttem őszén, fehéren, öregén. A szeme mosolygott, kitérte a karját, úgy ölelt magához, mint aki elveszettnek hitt fiát találja meg. Rázta a zokogás. Kilenc év visszafojtott izgalma könnyé változott. Ebben a pillanatban valóban édesapámmá lett. Könnyes volt az én szemem is, amikor lehajoltam, megcsókoltam a kezét és el-suttogtam: „Megjöttem, édesapám!” „Isten hozott, fiam!” – ölelt magához újból.

Egyetlen zuhanyozás nem elég ahhoz, hogy kilenc év minden szennyét lemossa. Elindultam Ernőékhez egy újabb lubickolásra. A kikészített, régen elfelejtett ruha, a már emlékezetemben sem létező nyakkendő Klári gondos szeretetét jelezte. Talán még soványabbnak, még kopaszabbnak tüntem váratlanul megjelenő Laci sógoromnak, akit másmilyennek képzeltem el. Ernőke bevallotta, egyáltalán nem emlékszik rám. Miki és a pötty Klári viszont azonnal megérezte bennem a Kristófcsák Klárik iránti szeretetet, mert évekg minden találkozásakor megkaptam tőle a tíz pusztit.

„Megjött Katyi nagymama” – súgta Klári, amikor visszatértem. Édesanyám ott ült az egyik heverőn. Szótlanul, mint aki nem hiszi, hogy immár valóság az álom. Nem sírt, kezébe fogta kisfia fejét, sokáig nézett könnyes, mosolygó szemembe, majd mellemlre hajtotta a fejét, és alig hallhatóan suttogta: „Jaj de jó, hogy ezt megéltem!”

A szobában csend volt, hosszú, ünnepélyes, meghatódott csend. Kilenc év és egy hónap nyomasztó, kétségbeejtő aggodalma szakadt

fel ebben a percben. A könnyes, megható percet Péter keresztfiam oldotta fel. Lám Péter majdnem négy esztendejével megunt, hogy nem törődik vele senki, de lehet, ő is megérezte a pillanat nagyszerűségét, mert utat tört magának, és részt kért az ölelésből. Oly kedvesen, oly édes, gyermekes közvetlenséggel, hogy a könnyek mosollyá oldódtak.

Péter ügyes, talpraesett, értelmes fiú volt már ekkor is. Ő is hallotta a nagy újságot. Édesanyjától azt a feladatot kapta: figyelje, mikor érkezik meg nagymama, kíméletesen elő kell készíteni ugyanis a nagy öröme. Sári azon törte a fejét, hogyan oldja meg ezt a kényes feladatot, amikor megjelent Péter, s büszkén jelentette, hogy nagymama megjött és „már elő is készítettem”.

Péter, amikor meglátta, hogy az ugyanazon a folyosón lakó Nagymama megérkezett, megvárta, amíg bement, majd pár perc múlva kopogott, megállt az ajtóban és megszólalt: „Nagymama! Vedd fel a szép ruhádat, mert megjött keresztapám. Mindjárt indulunk!” És édesanyám nem esett össze, nem ült le az ámulattól, nem kapott a szívéhez, felvette a szép ruháját, és rövidesen jelentkezett Sárinál, hogy indulhatnak.

Péter mosolya minden feszültséget feloldott. Ültem a középpontban, meséltem, hallgattam, kérdeztem és lestem a válaszokat. Olykor elkaptam Klári egy-egy pillantását, s magamhoz öleltem a hozzám surranó Béluskámat.

Unokabátyám, Zsembery Pisti, Széki Pista barátom, Kláriék barátnőjének, Bereczki Tercsinek megjelenése, ölelése még feledhetetlenebbé tette ezt az estét.

Az óra későt mutatott. A család asztalt bontott. Anyummal megbeszéltük, másnap bemegy ugyan dolgozni, de kér három nap szabadságot, s kijön hozzánk. A búcsú már nem volt nehéz. Az élet még előttünk volt. Új élet, a régi szeretettel.

Szobánk ajtaja bezárult. Magunkra maradtunk. Béluska már álmosan feküdt ágyacskájában, a rendkívüli izgalmakból neki is kijutott. Odatérdeltünk mellé, és életében először együtt, hármásban mondtuk el az esti imát. Az ámen után kitérte két kicsi karját, s egyszerre ölelt át, szorított magához mindkettőnket... azután lecsukódott fáradt szeme, s perceken belül mosolyogva már aludt is. Va-jon miről álmodott? Talán arról, hogy most már neki is van édesapja. S egy év múlva megszületett kisleányunk, a „Katy-álom” is.

Budapest, 1970–1989.

© Lám Béla

ISBN 963 550 64 73

Szerkesztette: Elmer István

Grafika: Dózsa Tamás

Műszaki előkészítés: Bukovszki Antal és Kiácz Dorka

Tördelés: Márton Zsuzsa

Készült a Kft. nyomdaüzemében

Felelős vezető: Papp László